

SPAVAŠ LI?

ALEKSANDRA KARDUM

SADRŽAJ

Spavaš li?	2
------------	---

O autorici	172
------------	-----

Impresum	173
----------	-----

Posvećeno Ž.

negdje u Bosni, zima 1997.

Svjetlica. Samo svjetlica... to smo sad mi u ovom moru tame, pomisli.

Osvrne se na dijete koje je skutreno pod dekom spavalo na stražnjem sjedalu.

Tata znaš li ti zašto se svjetlica stalno pali i gasi? – Misliš krijesnica? Ne znam. – Ja znam. Zato jer joj je oslabila baterija, kao meni u Svemircu.

Pogleda u retrovizor: drveće, samo drveće. I mrak.

Tanak snop svjetlosti zariva se u noć poput noža. Stražnja svjetla po cesti vuku slabašnu crvenu izmaglicu poput krvava traga koji tama neprestano sustiže i guta, zlokobno se valjajući za uljezom. Kilometrima uokolo nema živa stvora.

Samo mi.

I zbilja, da netko može vidjeti, uistinu vidjeti: što smo? Jedno zalutalo svjetleće zrno u ovom bezdanu. Izranja iz mraka i opet u njega ponire, pali se i gasi.

Svjetlica.

Već neko vrijeme čuti lagan nemir: opet pogleda u retrovizor. Gusta borova šuma što je obrubljivala cestu sklapala se za njima zatvarajući pogled.

Kao da auto dolazi niotkud i nikamo ne može ni stići; samo bespomoćno vrluda mrklom bespućem dok se šuma nad njim zauvijek ne zatvori.

Osjeti nelagodu. Protegne vrat; opet se usredotoči na cestu. Naprijed je bolje – pomisli.

Na uskoj vijugavoj cesti pod svjetlima se iskrio zaleđeni snijeg na kojem su se usjekli tragovi kotača. Bijela ploha svjetlosti podrhtava dok automobil mrvi zamrznuto snježno grumenje, povremeno bljeskajući i osvjetljujući drveće sa strane.

I to je bilo sve što se moglo vidjeti.

Sva su stakla bila zamagljena, izuzev komadića prednjeg kroz koje se vidjela cesta, ali i ta je slika neprestano gubila oštrinu. Nagnuo se preko volana i obrisao staklo krpom, a zatim dlanom protrljao izmaglicu na svome prozoru i provirio van.

Sjene. Mnoštvo crnih sjena što nečujno promiču mrakom.

Mrki čuvari tišine uznemireni dolaskom nepozvanog.

Prene ga hladnoća stakla na obrazu, odmakne se od prozora. Dijete se promeškolji, mljackajući u snu usnama. Pod težinom snijega jedna se grana savije, hrpa snijega prospe se na cestu.

Kao izdaleka, kroz šuštanje zvučnika probijaju se riječi:

... al noćas ako sluša nek čuje bol, u pjesmi koju pjevam njoj, samo njoj...

Čini mu se da se zrak oko njega zgušnjava, stišće mu pluća. Potapa ga sjećanje.

Izgubit će ravnotežu.

... zauvijek neka nosi na srcu znak, život je jedan ona bacila...

Ugasi radio. Sada vozi u tišini, prateći tragove kotača u snijegu.

Koliko je vremena prošlo otkad je zadnji auto prošao ovuda – pet, šest sati? Čitava noć?

Namjesti se u sjedalu.

Prati tragove, reče u sebi. Samo prati tragove.

Prođe rukom kroz kosu, vlažna je. Vruće je – prošapće. Ponovo se osvrnu na zamagljene prozore: baci pogled na retrovizor, ali bilo je nemoguće vidjeti van. Uključi brisač stražnjeg stakla – opet ugleda ono drveće kako se za njima zatvara, zatvara...

Raskopča ovratnik. Protrlja vrat, zatrese glavom. Pospan si – mrmlja – pospan i umoran, to je. Duboko udahne, stegne prste oko upravljača.

Pokuša se opet usredotočiti na vožnju. Osluškuje kako kotači melju smrznuti snijeg, kako taj zvuk nadjačava tihi šum motora i ritmično disanje djeteta.

Kako ne može nadjačati njegovo sve brže disanje.

Još raskopča košulju, odškrine prozor. Snop ledenog zraka ošine ga po licu poput biča.

Osjeti kako mu leđa probija znoj.

Baci pogled na dijete, zatim spusti prozor do kraja. Isturi glavu van.

Diše brzo, razjapljenih usta, ne mareći za hladnoću što mu para prsa. Prođe rukom kroz kosu, razdrli ovratnik, pogleda dijete; opet isturi glavu kroz prozor bjesomučno hvatajući zrak, obriše rukavom znoj, trlja sljepoočnicu.

Osvrne se: opet pogleda dijete i ono zlokobno drveće što se zatvara, zatvara...

Ništa, ništa – šapće – vruće je i umoran sam... Da stanem?

Odmahne glavom, doda gas. Dijete se okrene na drugu stranu.

Nije to, evo već prolazi, više se ne treseš, prolazi, vidiš da prolazi, miče usnama stišćući volan. Smjesti se udobnije u sjedalu. Ispusti zrak, polako zatvori prozor. Obriše znoj što mu se cijedi niz obraz.

Zna redosljed. I predobro.

Ako se sada ništa ne dogodi, prebrodio je.

Usredotoči se na cestu i nastavi vožnju.

Ali sada je sve drugačije. Zna da će biti drugačije. Kada drhtavica prestane, čula mu se izoštre: čuje sve. Sve.

I ono.

Ako opet upali radio... Ne, neće moći podnijeti toliko zvukova. Jednostavno će nastaviti vožnju u tišini i misliti na nešto drugo.

Znaš šta sam čula o tebi? Oš se ljutit? Jelde da nećeš, obećaj... Ajd dobro... Pa to, da svašta nešto čuješ što nije s Božje strane, jel istina? I ja sam znala da nije, gluposti svakakve, da se živ čovjek boji tišine...

Svjetlo je i dalje podrhtavalo; izgledalo je da se skraćuje i slabi. Ili mu se samo čini?

Snijeg se opet ospe s neke grane, sipko zabubnja po krovu. Led hrskavo škrguće pod kotačima. Vrh neke grane otežale od snijega pljesne po prednjem staklu i odmah iščezne. Dijete uzdahne. Motor šumi lagano, gotovo nečujno.

Gotovo nečujno.

One sjene u crnini i dalje promiču. Ali sada ih čuje: mnoštvo šuštavih sjena koje se mahnito vrte u kolu. Jesmo li ovuda već prošli?

Čuje kako djetetu krči u crijevima. Kopča na torbi sitno kucka. Huči ventilator, papučica za gas lagano škripi. Brisači, zrak, kucanje srca, kotači, disanje, sjene, snijeg.

Previše zvukova za nigdje.

Odjednom sve utihne.

Osjeti kako mu se svaki mišić zateže. Pogleda na stražnje sjedalo. Smanji gas, uspori disanje. Zjenice mu se šire. Zaustavlja dah.

Čeka.

Auto se polako spušta vijugavom cestom. Jedan zavoj, drugi, treći.

Ako samo bude pazio na cestu, možda se ništa i neće dogoditi...

Samo prati tragove.

Počelo je kao i svaki put. Baš kao i svaki put. Šum u ušima. Prigušeno hućanje što dolazi odnekud iz daljine.

Ispočetka bi se osvrtao i osluškivao: otvoren prozor, propuh, oluja? Pojačavao bi radio, pokrивao glavu jastukom.

Sada samo čeka.

Hućanje se pojačava, miješa se s otkucajima srca i ritmičnim šištanjem krvi. On odjednom posumnja: u meni je. Sledi se na tu pomisao. Onda nikad ne bih mogao pobjeći, zar ne? Nikad?

Ne, ne. Evo, slušaj...

Kroz huk se probija tiho, bolno cičanje. Možda to i nije ljudski glas – pomisli, s mukom se osmijehne. Budalo, zašto bi bio, ha, zašto bi?

Ipak, sluša. Zapravo se više ne može kontrolirati, usisan je u košmar šumova. Sada samo miruje, štedi pokrete.

Vreba zvukove poput životinje.

Postepeno razabire jecaje.

Glava mu se raspada – krv šištavo bubnja u ušima, pucketa i lomi se granje, snijeg hrška...

Možda mu se ipak pričinja.

Jecaji.

Zatrese glavom, nekoliko puta brzo udahne, glasno ispusti zrak na usta.

Jecaji koji se rasipaju tišinom obavijaju ga; uvlače se pod kožu. Jauci dozivaju, ječe. Proklinju.

Naglo se trgne. Samo prati tragove, prošapće i snažno doda gas. Kotači divlje melju led, odbacuju u stranu nakupine snijega. Auto se kliže i poskakuje, svjetlo bljeska u svim smjerovima pokazujući uvijek isti prizor: istrgnut komad šume koji iskršava lijevo, desno, gore, dolje.

Prati, prati! – ponavlja pokušavajući nadglasati jauke koji ga zaglušuju. Juri niz nagib gubeći kontrolu, penje se po nanosu snijega po sredini ceste.

Najednom, auto poskoči; svjetlo bljesne na dnu duge kosine. Ugleda nepomičnu siluetu nasred ceste. Nagazi na kočnicu.

Auto se počne nekontrolirano klizati nizbrdo odbijajući se od snježnih rubnika.

Grčevito drži volan pokušavajući usredotočiti pogled na cestu, ali svjetlo sijeva lijevo i desno, gore i dolje; fragmenti bljeskaju i tonu u mrak prije nego što ih uspije spoznati.

Na tren opet uspije vidjeti: nešto je na cesti.

Bježi, zašto ne bježiš zaboga – sijevne misao. Osjeti kako mu udovi silovito trepere. Auto sada klizi pravocrtno – slap svjetla se umiri osvjetljujući isto mjesto.

Noge.

What... – protisne s užasom.

Ne, sasvim dobro vidi: noge. Vire ispod nekakve halje, jedna je u cipeli, druga sasvim bosa. Osvijesti se, nagazi kočnicu naglo okrećući volan u stranu. Auto se zanesse i propne na nanos snijega. Naglo uzdigne snop svjetla: osvijetli nepomičan lik sakriven dugom kosom koja je visjela preko lica.

To je bilo zadnje što je vidio prije nego što se survao s ceste.

Auto s treskom udari u stablo; po njemu polegne mrak.

* * *

Neko je vrijeme vladala potpuna tišina, onda se začu stenjanje. Dječak se izmigolji s poda na koji se bio skotrljao zaplevši se u deku. Popne se na sjedalo: dlanom protrlja komadić prozora i priljubi lice. Ništa. Još snen, pritisne čelo o hladno staklo; onda se ponovo svali na sjedalo. Oči mu se polako navikavaju na mrak – tek tada uoči obris očeva tijela koje je ležalo preko volana.

Protrlja oči. Sve je bilo tako nestvarno – mrak je već vidio, puno puta, velik i strašan baš kao i ovaj, ali... Ovako tiho nikad nije bilo, nikada. Šuškanje nakon gašenja svjetla, auti koji prolaze cestom, pljuskanje vode, sve to bude u mraku. Ali sada...

Zadrži dah. Gdje su zvukovi? Jesmo li izišli iz one šume?

Tada ugleda svoj ruksak i deku na podu, to ga najednom razbudi. Još jednom proviri kroz onu rupicu na staklu: opet ne vidi ništa.

Promotri oca susprežući disanje. Tata ga nikad ne bi ostavio samog u ovakvom mraku, to je sigurno. Polako se nagne naprijed.

Preplavi ga osjećaj koji ne zna objasniti. Kao da je sve ovo već sanjao – nasred crnila bez zvukova. Osjeti mučninu.

Spavaš li? – prošapće.

Prodrma ga, ali on se ne pomače. Obujmi mu ramena, pokuša ga povući k sebi. Muči se, stenje – pretežak je. Odupre se nogama o sjedalo i poduhvati ga ispod ruku...

Odjednom nešto udari o krov.

Grčevito se uhvati za očevu košulju, priljubi se uz njega. Preplavi ga strah.

Tata, prošapće, pokušavajući obuhvatiti pogledom sve prozore. Rukom pritisne usta, zadrži dah. Tiho, sasvim tiho negdje straga čuje se cijukavo grebanje po metalu.

Tata, tata, jeca prigušeno trzajući ga za košulju, zatim stane. Osluškuje.

Tišina.

Tata...

Možda sam ja, pomislio je, iako dobro zna da se nije ni pomakao. Tata je, tata je eto vidiš, govori u sebi gnječeći prstima usne.

Najednom mu se učini: komad tame otkine se i klizne u stranu. Cikne; ukoči se od straha. Gleda: sjena polako klizi prednjim staklom; zaustavi se na prozoru na koji je naslonjeno očevo klonulo tijelo. Zarije nokte u obraz, stisne oči. Napetost u utrobi pope mu se uz prsa; oćuti kiseo okus u ustima. U glavi mu se muti; onaj mrak oko njega sužava se, sužava...

Kada je omaglica prošla, polako otvori oči. Po majici se cijede ostaci bljuvotine, kiseo vonj peče mu nosnice.

Je li bilo ičega? Nekoliko trenutaka netremice gleda u prozor; zatim se baci na prednje sjedalo, plegne na očeva leđa.

Ne smije gledati, ne smije slušati. Pritisne lice na očeva leđa, dlanovima pokrije uši.

Ništa ne vidim i nema me ovdje, ponavlja u sebi, ništa ne mogu vidjeti kroz staklo svugdje je mutno ni tata ne može vidjeti kroz staklo je li tata da ne možeš vidjeti kroz staklo zato jer tamo nema ništa baš ništa baš ništa...

Osjeti kako mu se trnci šire niz leđa, kako mu strah umrtvljuje tijelo. Pritaji se, pravi se da je ovo samo san. Ipak, ne može se oduprijeti. Najprije škilji kroz trepavice, onda oprezno otvori

oči. Polako, sasvim polako podigne glavu i pogleda natrag.

Kroz komadić stakla koji je maločas obrisao motri ga nečije oko.

* * *

26. 3. 1945.

Jutros na sabalje mi pobjegla Bjelka. Ne znam šta je bilo ni kako. Povazdan je tražila, prepala se da je nije ukro vuk. Nisam smjela ni pomisliti da bi rekla mami da je nema al poslje se sve dobro završilo jer je bilo to da je njojzi noga zapala u nako drvo. Eto tako je sve bilo danas. Mensečini da ono što je mama rekla nekidan da bi se tata mogo skoro vratiti iz rata nije tako, jer ona plače a misli da je ja ne vidim a vidim je ja i to kad ona ne vidi. Ustvari možda i nije to pravo zato, možda on dođe al ona se stalno boji da nećemo imati šta jest i uvijek o tome govori. Ja mislim da ćemo imati jer i ja i sestra i brat uvijek najviše volimo džema od šljiva a toga ima jer mi imamo puno šljiva i nikad nam to neće nestati. I još nešto što sam se sjetila izgleda da su se u onom gnijezdu izlegli mladi jer ona povazdan leta i nešto im donosi ko što i nama naša mati nosa. Eto to je sve što je danas važno bilo.

* * *

- Hvala vam - rekla je kratko i kimnula glavom. Kada je liječnik izišao, ona ostade stajati zureći u krevet.

- Šta mislite, jel mu žena? - upitala je sestra zirkajući kroz staklo.

U sobi preko puta rolete su bile raširene - kroz veliku staklenu stijenku mogla se sasvim dobro vidjeti unutrašnjost prostorije.

- Tako kažu - odvrati suho liječnik M. ne dižući pogled s papira.

Ona sumnjičavo stisne kapke. Osmjehne se ispustivši glasno zrak kroz nos:

- Hah, kažu, kažu... - nakrivi usta - što ste i vi naivni doktore! Znam da kažu al mislim... - stiša glas - jel mu stvarno žena il ono, znate?

Trzne obrvama.

Doktor odloži kemijsku. Ravnodušno je pogleda.

- Ne znam, sestro. Što manje znam, bolje. Odnosite, molim vas, ovo na kirurgiju.

Ona sumnjičavo nabora nos.

- Pa nije vam to neki život, doktore... Morate se malo više zanimat za stvari - dobaci mazno, kao da se obraća djetetu. Zatim njišući bokovima otplovi kroz vrata.

Ustao je i primaknuo se staklu. Ondje je ona žena u crnini i dalje nepomično stajala. U bezličnoj bolničkoj sobi pored prosijedog čovjeka pod pokrivačem u oči je bola njena mladost. Je li mlađa od A.?

Uhvati kvaku i iziđe na hodnik.

- Ej - doktorica V. ga uhvati za rukav - pričekaj me? Imam još ove iz noćasnje prometne, u šumi, znaš? Gotova sam s malim za danas, trebam još obaviti razgovor s majkom. Niko joj nije ništa rekao za malog?

On izvuče rukav iz njene ruke.- Čekali smo tebe. Znaš da svako bježi od toga. Mene će vjerojatno dopasti muž, sinoć ga je primio G., ali jutros javlja da je bolestan. Izgleda da ću ja promatrati bogatog *promatrača*. Zato sam tako sretan jutros.

Ona se osmjehne.

- Bog te kaznio.

- Istina... sve dođe na svoje... Samo se nadam da će se sjetiti i onih drugih, puno zaslužnijih od mene.

- Mogao si do nas na ručak.

- Jeo sam već. Drugi put. Hvala ti

V. slegne ramenima.

- Šta misliš, izgleda li ti... znaš, oholo? Čini mi se ko da i sad, ne znam, možda i pretjerujem... Malo sam ga promatrao kroz staklo... Ko da i sad gleda onako, svisoka... Reci mi ako pretjerujem.

- Pretjeruješ. Mislim da još ne zna ni gdje je, a kamoli šta drugo.

On ne odgovori ništa.

- Čuj... Znam koliko je u tebi gnjeva i bilo bi mi drago... - zagleda mu se u oči. - Ustvari, htjela sam ti reći da se uopće ne brinem za to da nećeš prema njemu biti kao i prema svima drugima.

- To je utješno.

- Sjećaš se kad smo imali one vojnike?

- Njihove. Da.

- Nismo pravili razliku.

- Ma daj... - otpuhne - ne možeš to uspoređivati. Oni nisu znali gdje su ni zašto. Djeca su još bili, čovječe. Od ovih kao on nešto smo očekivali... Puno smo očekivali.

Ona mu stavi ruku na rame.

- Biće to u redu.

- Šta će bit u redu? Ma šta će, molim te, bit u redu? Čak... možda ti je bez veze što ovo govorim, al nema veze, evo, reć ću... čak mi se činilo...

- Šta?

- Dok su ga previjali i to, ja sam stajao sa strane i on baš mene gleda. Baš mene, stalno, znaš ono, netremice. A i ja njega.

- I ti njega? Ej, daj... Prikoči malo. Čovjek je bio u šoku, ko zna gdje je on tad gledao i šta je mislio. Osim toga da gledaš svakog ko je nešto skrivio ili nije učinio kako bi trebalo u ovom ratu, oči bi ti ispale.

- Ma ne, ne to... Čudan osjećaj, baš cijelo jutro razmišljam o tome, znaš koliko je ljudi bilo tu, svi se njime bave, shvaćaš, ja sam samo stajao... I on neprestano gleda u mene. U mene. E pa nije mi bilo ugodno.

- Al dobro, i ti si gledao njega, pa ste sad kvit? - nasmije se. - Ništa, ajde ako nećeš na ručak da bar sutra uglavimo neku kavu?

- Ajde. Ona se kratko osmjehne, a onda, poprimivši opet ozbiljan izraz, polako uđe u sobu.

Kada su se vrata otvorila, žena se trznula i naglo se uspravila.

Jednom je to vidio, davno prije rata - čovjeka maskiranoga u kip koji bi oživio kada bi netko ubacio novac u šešir. Iako je već zakoračio niz hodnik, zaustavio se uz rub prozora.

Dok joj je liječnica prilazila, oči su joj najednom oživjele, njeno mršavo tijelo uzbibalo se poput vode. Duboko je udahнула i spustila dlanove niz suknju, kao da ih briše. Koraknula joj je u susret, ali je, kao da se naglo predomislila, odmah povukla nogu natrag.

Je li mlađa od A.?

Izvinula je vrat i napravila pokret ramenima kao da joj je tijesno u vlastitoj koži, a zatim rukom čvrsto uhvatila remen torbe što joj je visjela o ramenu. Liječnica je stala pred nju i sada se mogao vidjeti samo dio lica, kosa i ruka mlohavo opuštena niz tijelo.

Nije se moglo čuti što govore. Nije važno. Ionako već ide.

Tada se ženina ruka pomakla i čvrsto uhvatila željeznu ogradu kreveta. Dok je liječnica govorila, ona je ruka snažno stiskala obli metal kao da ga želi zgnječiti. Čak i izvana moglo se vidjeti kako su se zabijeljeli sitni zglobovi na koščatoj šaci. Naposljetku je oborila glavu zatvorenih očiju i prstima obujmila korijen nosa. Dugi pramen kose zanjihao se preko lica.

Naravno, pomisli on.

Stavi ruke u džepove i ode u svoj kabinet.

* * *

- Moj doktor? - upita s vidljivim naporom čovjek iz sobe 17.

- Pridignite ga - naloži M. ne dižući pogled s nalaza koji je držao u rukama. Sestra ga je oprezno motrila nekoliko trenutaka, zatim uskoči:

- Bolestan je vaš doktor. Eto vidite, i nama se to događa, a svi misle da se nama to ne može dogoditi, nego da samo mi druge liječimo... - Zahihoće se. - Tako vam je to, naš dragi gospodin..., mister E. Jel vam lijepo ovdje kod nas, šta kažete, ha?

- Raskopčajte ga i izmjerite temperaturu - naredi liječnik okrznuvši je pogledom. Ona spremno priskoči poslu.

Poslušao mu je pluća, opipao slezenu. Otekline su se smanjile. Letimično je pogledao zavoj na glavi kroz koji je probila krv, izbjegavajući da se susretne s njegovim očima koje su ga, osjećao je, neprestano lovile.

- Previjte mu ranu - reče i uze karton s kreveta kako bi upisao podatke.

- Moment pliz! - nasmije se ona oduševljena vlastitom dosjetkom; veselo ode po zavoj.

Liječnik sjede na rub kreveta i stavi karton u krilo. U sobi je bilo tiho i čulo se kako čovjek šištavo diše na usta. Osjeti nelagodu - bio je u pravu, neprestano ga motri prokleti stranac. Sagne glavu i pokuša se udubiti u pisanje.

Ne ide mu: drži olovku nad praznom rubrikom i osluškuje kako se ono njegovo disanje polako stišava i postaje gotovo nečujno. Kao da iščekuje.

M. napiše nekoliko slova i zastane. Nervozno dodiruje papir vrškom olovke, zatim se naglo okrene.

E. je ležao zavaljene glave, široko raširene ruke mlitavo su mu počivale na pokrivaču. Prsa mu se polako i jednolično gibahu pod tankom pidžamom. Zavoj na glavi nalegao mu je na čelo i spustio obrve oduzimajući licu izraz. Upale vodenaste oči netremice su ga motrile.

- Sestra je otišla po novi zavoj - reče i brzo makne pogled.

Energično je popunio rubrike. Pa ovo je nevjerovatno, molim te, trebalo bi dovesti liječnika po želji, još malo pa će nas dostavljat po sobama? Ljutito objesi karton na krevet.

Baci nervozan pogled na vrata. Pa gdje je ona više?

- Ne volite me - trgnu ga riječi izgovorene sasvim tiho. Je li mu se pričinilo? Osvrne se.

Onaj je čovjek i dalje ležao nepomično, ne skidajući pogled s njegova lica.

Učinilo mi se, pomislio je. Ipak...

- Molim?

- Ne volite me - ponovi čovjek gotovo ne pokrećući usne. Nijedan mišić na licu nije mu se

pomaknuo.

Liječnik ga je nekoliko trenutaka gledao s nevjericom. Zatim se pribere:

- Hah - nemam ja vas šta volit i ne volit, gospodine, ovo je moj posao, meni su svi isti. Vi čak niste ni moj pacijent! Osim toga mi smo kolege, plaćenici, i vi i ja... Samo što je za vas rat završio, blago vama, a meni evo nije, i ko zna hoće li ikad...

Opet pogleda prema vratima. Zapravo i ne mora je više ovdje čekati, ide.

- Ne zanima vas... - začuje opet - zašto to kažem?

- Pretpostavljam zato što mislite da sve znate - odvratil se. - Zato ste tu, hvala Bogu, da nam kažete šta mislimo, zar ne? Ali eto, šta ćete, opet nekad zatrebate i našu pomoć, iako vi vjerojatno i to znate kakvu terapiju trebate i kada. No šta je tu je, morat ćete se pouzdati u liječnika koji vam je dodijeljen, a kad budete opet zdravi, sa svojom mladom ženom pravac svojoj lijepoj kući.

Presiječe se. Ne može vjerovati da je sve to izgovorio. Prođe rukom kroz kosu.

Šta mi je, pomisli s nelagodom. Ispričat će se, svakako - odluči i ponovo se okrene prema njemu.

On je i dalje ležao u istom položaju, s istim izrazom lica, ali promjena je bila očita. Lice mu je oblila smirenost; činilo se kao da se smiješi očima.

Uhvati ga bijes. Sam sebi izgleda poput školarca kojeg je učiteljica banalnom smicalicom navela da prizna i što je učinio i što nije.

E pa eto, ne mora se ispričati. Uspravi se:

- Bit će dobro, oporavljate se. Nema unutarnjih krvarenja i očekujem da bi, ako sve bude u redu, uskoro mogli ići kući. Sestra će svaki čas doći da vas previje. Mi se vidimo ponovo sutra.

Dobaci mu kratak, usiljen osmijeh prije negoli zakorači kroz vrata. - Doviđenja.

- Čujem glasove - pogode ga u leđa riječi izgovorene brzo, kao da su se otele. Na trenutak zastade, dvoumeći se.

- Vjerujem – promrmlja sebi u bradu i zatvori vrata. Tek kada je odmakao nekoliko koraka, preplavi ga sram.

- Ne mogu vjerovati – prošapće. Požuri niz hodnik.

* * *

- Čuješ li? – prošapće.

- Aha – odvrati D.

Podigne dijete koje joj je spuznulo u naručju i osloni ga na bok. Obuhvati mu glavu i prisloni njegovo lice uz svoje. Stisne ga tako snažno da su se debeli obrašćići napućili jedan uz drugi, a malena se usta među njima rastvorila.

Kao da je osjetio majčin strah, dječčić se umiri. Velikim očima začuđeno gleda u mrak koji povremeno razbijaju bljeskovi u daljini.

- Šta misliš, jel blizu?

- Ne znam... – Uzdahnula je. – Ne znam, sestro... Nekad mi se čini evo na kuću će past a ono daleko, a nekad... Ko da se sudbina igra s nama. Zavarava. Ko veli bojte se kukavni smrtnici što ste me mržnjom zvali.

Zagrli sestru. Gotovo da može fizički osjetiti njen strah, silovit, ali istodobno i površan; nemir koji pulsira hraneći se zvukovima, mrakom, nečijim riječima.

Pozna ga – strah koji odjednom naplavi iznutra, napne mišiće i učini oči još tamnijima, ali opet krhak i nestalan, snažno se povijajući pred izvanjskim što mu daje oblik. Tako je sa sedamnaest, pomisli sjetno i gotovo joj pozavidi.

Da joj sada ispriča nešto drugo, začas bi se smela, zaboravljajući kako se sve činilo maločas. Nestvarno jedno osjećanje života koje nema svoj korijen, nego se još gradi i učvršćuje hraneći se svakom novom mrvom proživljenog – kao kad biljka baci izdanak koji tek ima postati svoj.

Istina, bojažljiva je bila i ona, ali otkad je rodila, kao da se čitav život zavrteo u krug u čijem je ishodištu i završetku bilo samo njeno dijete. Sestru i muža voljela je najviše, oca i majku

plahom ljubavlju odbačene kćeri; a sada ih više nije znala drukčije voljeti nego po onome što znače njenom sinu.

Rascijepila se i sa samom sobom. Sve su želje nekud iščezle i nije ih se više ni sjećala – živjela je samo neprestana potreba da se sva preda i podredi.

Kao da je stvarna ona odstupila korak natrag, okrećući glavu od djevojaštva koje je otjecalo poput rijeke.

Bit će rata, reče jednom netko za stolom dok je u sobi dojila dijete. Nikad neće zaboraviti taj trenutak – kako je negdje podno leđa osjetila kao da joj križa trnu i umrtvljuju se, a onda se polako hlade i ta joj hladnoća plazi po utrobi i penje se u prsa. Kao da ju je nešto zlokobno tada ozračilo i sabilo joj tijelo u grč. Od tada je drukčije hodala, savinutih leđa i uvučenih ramena.

Nešto joj je te večeri oduzelo glas, pa više nije ni pjevušila, nego je govorila u pola glasa bojeći se da ne zazove nesreću.

Od tada je disala i živjela strahom.

Mračilo se rano i već se nije vidjelo ništa iako je jedva prošlo pet sati. Kroz otvorena vrata čulo se kako majka u kuhinji baca drva u peć.

- Šta ima kod tebe, sejo? - upita D.

Djevojka se vragolasto nasmiješi.

- Ima... - odvrati zagonetno - svašta.

- Joj tebe... - žena se osvrne prema vratima - pa šta svašta?

- Juče, kad sam ga srela, zaustavio me. Kaže će si ti mala...

- A ti?

- A ja... Ništa. Pravila se. Pričali malo o školi. Sutra ću ga opet vidit. A kod tebe?

- A tako... Poludismo od iščekivanja, hodamo po kući ko aveti. Svekar stalno šuti, skoro da i ne progovorimo, a svekrva onako...

- Zajebana - upade joj sestra u riječ i napne se suzdržavajući se da ne prasne u smijeh.

- Ššššš... - osvrnu se ona na vrata. Uputi joj blag pogled. - Nemoj. On je njima što je i on meni.

Nasloni usne na djetetovu kosu; nekoliko trenutaka šuti sklopljenih očiju.

- Nemoj - uzdahne.

Još su malo stajale osluškujući potmulu grmljavinu.

- Tata je neki dan pito za tebe.

D. se trgne:

- Kako? Šta?

- Pito je jesi li vodila malog na kontrolu za ruku.

- Jel još šta reko?

- Pa... Ne znam, ne mogu se sjetit sad...

Žena se tužno osmijehne.

- Mogla bi ja polako - reče i pođe prema vratima.

Za stolom je majka razvlačila tijesto za pitu. Hvatala je rubove i naizmjenično ih rastezala hitrim pokretima dok ne bi obišla čitav krug. Preko naslona spojenih stolica bila je prebačena plahta s koje su, poput stolnjaka, visjeli veliki krugovi tankoga, gotovo prozirnog bijelog tijesta.

- Eto, pa odoh ja...

Žena je otrla brašnjave ruke o krpu.

- Ko da negdje blizu puca - rekla je gledajući u stranu - trebala si ranije.

Uzme dijete u naručje.

- Ja ću ga obući dok se ti ne obuješ. Ajd požuri.

- Mogla je i ostat, majko, večeras s nama, vidiš kako je napolju... Šta misliš?

Žena dobaci prijekoran pogled mlađoj kćeri.

- Izgubit će dijete red - odvрати zakopčavajući malome jaknu. - A i da se brinu tamo njeni.

Kćer joj priđe s leđa.

- Majko... - reče umiljato - neće se brinut oni, znaju kakav je belaj vani. Sigurno ne bi htjeli da sad ide s malim sama...

Osvrne se na sestru koja je čučeci zavezivala cipele.

- Mi smo njeni, majko.

Žena žustro zabaci pramen kose iza uha; trzne glavom kao da se brani od njenih riječi.

Podigne dijete u naručje i prisloni mu usne na obraz.

Kratko se zagleda kroz prozor, a onda joj stavi maloga u ruke.

- Vidiću s njim - reče i zamakne u sobu.

- Ej... - sagnula se djevojka starijoj sestri - nešto ti još moram reć, za Cuku...

Pogleda prema vratima gdje je ušla majka i, kao da ne želi riskirati, prišapne:

- To kad drugi put dođeš.

- Šta, reci mi, jel ga ko vidio?

Odmahne glavom:

- Nije, nego sam ti htjela ispričat šta je ustvari bilo...

Zašuti, stavi prst na usne. Uđe majka. Baš kao da u sobi ni o čemu nisu ni razgovarali, žurno priđe stolu i opipa velik komad razvučenog tijesta.

Brzo ga podigne, zamahne njime nekoliko puta kao da ga trese, a onda ga opet vrati na stolicu. Brašno se osu po šarenom tepihu; ona ga poče hitro kupiti prstima.

- Požuri - reče ne dižući glave.

Sestre se pogledaše.

- Kaže otac da požuriš - rekla je noseći u sudoper nekoliko mrvica brašna na ispruženom dlanu kao da je to najvažnije na svijetu.

Gurnula je ruke pod mlaz vode i, okrenuvši im leđa, polako ih brisala premećući krpu iz jedne ruke u drugu.

Najednom se ispravi i uze već pripremljenu kesu s voćem i slatkišima. Pruži je starijoj kćeri.

- Dođi baki - pruži ruke i uze joj dijete iz naručja.

Sestra je povuče za rukav:

- Oćeš brzo opet doć? - prošapće.

- Oću.

Ona je nepovjerljivo gleda.

- Kad? Obećaj.

- Obećavam, što prije budem mogla - šapnu D.

- Hajd požuri, kaže on da si trebala i ranije, brine se kako ćeš - govori mati otvarajući vrata.

- Vidimo se - šapne sestri. Kratko je zagrlila i požuri za majkom.

Kada su stupile na stepenicu pred vratima, zapljusne ih leden zimski zrak.

Ona uze sina u naručje. Žena rastegne pletenu kapicu i navuče mu je preko ušiju.

- Baka isplela - tepa. Zadrži malene obraze među dlanovima, gleda ga.

- Dojiš li? - tiho upita.

- Evo ima deset dana da nisam, al uvijek traži kad pođe spavat. Još mi nije stalo mlijeko ono skroz.

- I dosta je, brzo će imat dvije godine, dosta vala. Peršina stavlja, peršina, imaš li svježeg?

- Znam, stavljam.

Ona podigne kćeri ovratnik kaputa, ušuska je u šal poput djeteta. Uze joj ruku i zadrži je

među dlanovima.

- Brine se on - reče osvrnuvši se na vrata. - U kuću! - dobaci djevojci. Ona pokunjeno zamakne u sobu.

Stoje šuteći.

- Često mislim na Cuku. Kad idem ovamo prema kapiji, sve mislim kako će mi dotrčat pred noge. Jel tebi to čudno da pas tako pobjegne, majko?

Žena uzdahne.

- Bio je sav ko poludio. Prvo ujede dijete, onda sam ga još ja premjerila štapom po leđima i eto... A i puca se često. Poludi životinja.

Zagledala se u šumu odakle je muklo tutnjalo.

- Poludi i čovjek - reče.

- Znaš da nije namjerno ujeo. Cuko? Stao mu je na ranjenu nogu, pa i ja bi ujela. Cuko da pobjegne od nas...

Žena šuti.

- Mama...

- Znaš šta - preduhitri je mati stisnuvši joj podlakticu.

Gleda u kćer netremice - poluotvorenih usta, gotovo u čudu, kao da se i sama pita gdje su sada te riječi koje su iznenada nahrupile. Kao da iščekuje da se same preliju preko usana.

Ali riječi ne dolaze i ona samo bespomoćno stoji, kao izdana.

- Brine se on - posegne za prvim što joj je uvijek na pameti. - Da ti muž nije u vojsci, drukčije bi bilo, sigurno...

- Da mi imamo brata, i on bi bio u svojoj vojsci. Važno je da vam niko ne bi naudilo, ni meni... Ni djetetu - izgovori sa zebnjom. - Nema toga zbog koga bi se ja odrekla svog djeteta.

- Bože sačuvaj, ne govori tako, brine se on, samo ga je rat promijenio. Nije on onaj čovjek ko što je bio. Kaže mi neki dan - ne znam je li teže imat sinove ili kćeri kad je rat. Brine se -

tiho doda.

- Jest, brine, se, rekla si to stoput. - Uzdahne. - Idemo mi. Uđi ti, ne moraš me pratit.

Žena odmahne rukom.

- Požuri - reče. Strese se, navuče nezakopčane strane džempera jednu preko druge. - Evo ti šibice, nek imaš u džepu... - Dođi kad uzmogneš... - tiho dobaci.

Već je stupila na seoski put kada se još jednom osvrnula na majku na verandi. U mraku, osvijetljena samo slabašnim svjetlom koje je dopiralo kroz prozorsku zavjesu, vidjela se niska, pogurena silueta. I u polusjeni mogla je sasvim dobro vidjeti - kako joj se ramena trzaju, kao da trpi udarce.

Oblačići pare u snažnim su se drhtajima otkidali od njenih usta i odmah rasplinjavali u tami.

* * *

U sobi 17 mlada je žena stajala nagnuta nad noćnim ormarićem i slagala sokove i slatkiše koje je izvadila iz kese. Potom je podigla rolete i pustila sivkastu svjetlost da se razlije po sobi. Zategnula je mužu posteljinu, a onda sjela na rub kreveta i sklopila ruke u krilu. Prekrižila je noge, a zatim, kao da se predomisli, ponovo ih stavila jednu do druge.

Razgovaraju.

U jednom trenutku E. sklopi oči i zabaci glavu. Ona se digne, ode do prozora.

- Izgleda plače, eno izvadila je papirnate - rekla je sestra. - Mali im je loše, doživio teški šok to kad mu je otac bio u nesvijesti, jeste čuli, poludio od straha.

- Ma znate šta, čula sam da on i prije nije bio nešto u redu, taj im mali... Nešto sa psihom - prošapće. Odmah potom lice joj se ozari:

- Al zato ona... - poče se smijuljiti. - Ja vam, doktore, tako znam pročitat ljude da je to, jednostavno... Mene bude strah toga, vjerujete li vi meni na riječ? Eto, prepadnem se, ozbiljno! Ko da, ko da... Ma ne znam, eto ko da mi neki glas ispriča sve o tome, čim ja vidim čovjeka meni je sve o njemu jasno.

Gledala je u liječnika poput djeteta koje je izvelo svoju prvu recitaciju.

On nezainteresirano pogleda kroz staklo.

- I?

- Pa mislim to se vidi iz aviona - koja je on njoj prilika. Rekla mi jedna moja da su njeni na humanitarnoj već godinama...

- A mi svi ostali nismo.

- Ma ne, dobro, jesmo, nego me ne razumijete šta oću reć. Ona se sigurno postavila na glavu da s njim bude, tamo u stranoj zemlji živit, ej... Samo pogledajte kako mu licka ormarić, pa krevet, pa oko njega, a on, ono... Bez veze, može on imat takvih koliko oćeš, a i ima brate sigurno...

- I to isto vidite?

Ona žustro kimne glavom, kao da je jedva čekala to pitanje.

- Aha, i baš mi to nekad bude... Radije bi da nekako ništa ne znam, znate ono, vidim čovjeka i ništa mi ne dolazi na pamet. E to bi me baš odmorilo, da ne razmišljam - uzdahnula je. - Sreća što sam ovakva kakva sam, mene to ništa ne zanima, nek žive ljudi brate svoj život... A i pogađa me u srce, Bože moj šta ću, takva sam... Bolje da ne znam.

M. priđe staklu. Ona je žena sada opet sjedila na rubu kreveta lica prislonjenog uz mužev obraz. Vidio je puno puta takav prizor, ali opet, nešto se činilo drugačijim. Tijelo joj se doimalo raspolovljenim - gornjim se dijelom prignula i obraz prislonila uz njegov, ali ruke... Počivale su i dalje u krilu zakačene jedna za drugu grčevito stišćući zgužvanu papirnatu maramicu.

Kao da je jedna drugu snažno sputavala da se ne otme i ne naruši to krhko jedinstvo tijela. Jednom je nogom zakoračila unatrag, kao da će se na nju svaki čas osoviti i uspraviti se - kao da je na odlasku. Bilo mu je gotovo neugodno svjedočiti rasapu koji je izbijao iz njene krhke figure. Ipak, lice joj je odavalo spokoj. Naslonila je glavu uz njegovu sasvim polagano, kao da traži skrivenu udubinu u kojoj će joj obraz potpuno prionuti uz njegov.

- Sestro...

- Recite, doktore.

- Zašto je u crnini?

Sestra ga iznenađeno pogleda i on se odjednom zastidi svog pitanja. Ona ne primjećuje; nekoliko trenutaka bulji u njega potpuno smetena.

- O Bože - reče. Prekriži ruke na prsima. - Nemam pojma. Eto, ni na kraj pameti.

- Nije važno. To je ionako privatna stvar. Mislio sam ako slučajno znate... Ne znam zašto sam pitao. Zaboravite.

- Ma šta ima veze doktore, pa to je ljudski, nego idem ja njima reć da su posjete gotove, pa da smo i mi poslije slobodni.

- Neka, pustite ih još nekoliko minuta u intimi.

- Ma hajte, doktore moj dragi, kakva intima, pa nećete zbog toga valjda žrtvovat svoj raspored, imat će oni opet sutra intimu. Hah, intima, a joj vas... Obavit ću ja šta imam.

* * *

12. 4. 1945.

Danas mi je bio dan da sam pravo mislila da ću skrenut s pameti jer sam mislila da ću umrjet a da me niko neće nać ili dok me nađe da će već bit kasno. A šta ti je bilo bilo ti je to da sam ja sjedila na jednom velkom kamenu i šila onu maramicu jednu što mi je fina za ponijet kad idem neđe. I kad sam se digla na kamenu krvi, i meni sve suknja se zalijepila za to i znam taćno da je to od mene al ne znam otkud od mene. Onda sam odma pokupila ovce i trćala i sve se putem derala jes me malo i bilo sramota ako ko ćuje al nisam mogla izdržat. Mati pretrnila kad me vidila ufatila se za vrata mislila da me neko napo nedobog u ćumi. Onda mi sve na tenane objasnila šta je to i kako je to i da se tako postane žena al meni nije jasno zašto ja i beztog ne mogu bit žena. Kaže ona da će mi to jednom bit važno kad budem stjela imat djecu al ne znam kako kaže ona to ćemo kad budeš veća. Uglavnom sad će bit drukćije, em se ne smije prat kosa sve dok to ne završi, em ne smije se sjedit na ladno i bosa po potoku gazat u ladnoj vodi i svašta nešto nabroja i kaže moraš se češće prat ne da budeš ko nakav uljup. Našla mi nake krpe dvije pa ću jednu oprat i na vatri osušit dok drugu ne uprljam i sve tako. Onda ja pitam

imal ona kaže da ima i kaže da će imat i sestra i svako žensko da to ima, onda ja kažem ajd onda dobro kad svi imaju. To je bilo danas. Gotovo.

* * *

U neko doba noći hodnici utihnu. U sobi je mrak. Neonsko svjetlo, koje je rasječeno na mnoštvo treperavih mliječnih traka dopiralo kroz rolete, razvodnilo ga je tek toliko da ga učini tamno sivim. U dijelu udaljenom od vrata, tamo prema prozoru, potpuna tama.

Volim mrak kod tebe, tata. Ima puno mrakova. Svijeklo crni i još više svijeklo crni, i najcrnji crni. Volim jedino svijeklo crni. Bojiš li se ti mraka?

Ona težina u prsima što ju je ćutio čitavog dana najednom se zgusnula u grudvu i zaglavila se u grlu. Osjeti pritisak kako se širi iz usta u nos. Oči ga zapeku.

Duboko udahne i polako ispusti zrak: nada se da će tako otpustiti bol.

Da upali svjetlo na noćnom ormariću? Ne. Onda sigurno neće zaspati čitavu noć. Osim toga ne želi ničim remetiti red. Liječniku ionako nije simpatičan.

Spusti se niže u krevetu i navuče plahtu do brade.

Bolnice noću žive svoj pravi život. Danju sve odiše prividom. Užurbanost, razgovori, posjeti, pregledi, rukovanja, tapšanja, doručak, ručak, večera. Radio. Voće. Cvijeće.

Privid istinskog života.

Dok su ga vozili na pregled, u susjednoj je sobi vidio staricu očiju tako upalih i mutnih – kao da ga je pogledala sama smrt. Zglob i dugi prsti stršali su iz rukava poput čvornate grane. Tkanina još ispeglanih i ravnih rubova, bez topline tijela koja bi joj omekšala formu. Ruka kao naknadno umetnuta u prevelik omot koji mu ne pripada.

Tijelo već napola istrgnuto iz života koje se više ne može prožeti ni s čim.

Na pokretnom stoliću za hranjenje dvije bestidno crvene jabuke.

Bolnice su mjesta gdje ljepota kažnjava, a oči je izbjegavaju. Cvijet u vazi kao nož bezobzirno zaboden u ljudsku bespomoćnost. Strah od pogleda na lijepu ženu. Čipkasti podmetač na zarđalom željezu kao poruga. Šareni časopisi: moda, kuda na ljetovanje, iznenadite partnera, blaženstvo okusa, zabljesnite novim izgledom. Podsjetnici na život koji vani čeka.

Koji više ne čeka?

Zatvori oči. Osluškuj.

Je li previše tiho? Ta mu pomisao natjera trnce niz vrat. Ne, ne, poslušaj bolje.

Negdje izdaleka zvonilo je limeno posuđe. Dolje niz hodnik zatvorila su se vrata. Na katu ispod tiho je šuštal voda. Zrak koji je izdisao kroz nos odbijao se od ispeglane plahte stvarajući sasvim lagan, ujednačen šum.

Previše je tiho, prostruji mu glavom. Tijelo mu se napne.

Još ništa.

Pokrije uši dlanovima i utisne glavu u jastuk. U ušima mu šumi i sitno pucketa; kao da negdje unutra bubre i lome se košćice. Kao izdaleka, muklo odjekuju otkucaji srca. Zgužva krajeve plahte i snažno ih pritisne na uši.

Ne paničari, samo ne paničari, govori u sebi.

Još samo malo... Evo. Sasvim obična tišina. Ništa neće biti. Najednom osjeti takvo olakšanje da mu se učini kao da se tijelo razlijeva i lijepi za krevet. Gotovo je zaboravio taj osjećaj – bezbrižan, zdrav umor, koji učini udove tako teškima da tonu u postelju. Već je neko vrijeme otuđen od vlastite tjelesnosti koja ga okiva. Kada legne, zna da je samo prividno otpočinio od bježanja od sebe – svjestan je da su mu mišići na lopaticama zgrčeni, a tabani čvrsto uprti o dno kreveta.

Oпустите jedan po jedan dio tijela, govorila je terapeutkinja ugodnim, gotovo nezemaljskim glasom, i to se činilo učinkovitim. Jedan po jedan prst na ruci, pa cijeli dlan. Koncentrirati se na zglobov, osjetiti mu težinu, zatim polako prijeći na podlakticu i cijelu ruku. Zatim druga ruka.

Ali kada bi ostao sam, nije išlo. Usredotočio bi misli na ruku i najednom nije mogao misliti ni na što drugo. Misli bi se zaglavile na toj izdajnički opuštenoj ruci i on bi se zatekao kako je

gleda u čudu, ne znajući što bi s njom. Neko bi vrijeme s mukom nastojao održati tu neprirodnu opuštenost, sve dok se ne bi osjetio iscrpljenim. Ponekad bi pokušavao dlanom prelaziti preko ramena, vrata i prsa trudeći se dodiranjem otpustiti napetost.

Onda bi se sjetio nje:

Zamišlja kako ga gleda, naposljetku pruža ruku. Svojim glatkim dlanom lagano prelazi po njegovoj koži. On promatra – koža mu je tanka, sasvim tanka, puna smeđih pjega. Izgleda kao da je protkana mrežom. Opuštena je, mlitava: gužva se i nabire, slijedi njenu sitnu ruku kako bi što dulje zadržala dodir.

Taj ga prizor uvijek iznova obeshrabri. Odustane.

Zato je sada nastojao iskoristiti svaki trenutak ovog nenadanog spokoja. Svjestan je gotovo svakog dijela tijela – oblika, topline, načina na koji pranja uz madrac. Čuti kako se težina koju je napipavao u prsima raspodjeljuje i razlijeva po udovima. Prvi put nakon dugo vremena osjeća se ugodno u svome tijelu.

Leži neko vrijeme omamljen olakšanjem. Ove se večeri izvukao. Barem to.

Možda će sutra moći vidjeti i maloga.

Misli mu se rasplinjuju – na početku sasvim razgovijetne, a onda ih pri kraju gubi i ne znajući što je bio započeo.

Naposljetku ih pusti da plutaju: miješaju se u mraku riječi, slike i prigušeni zvukovi s hodnika.

Pod pokrivačem je toplo, udovi mu se umrtvljuju. Zaspao će.

U snu hoda niz rijeku i traži mjesto gdje bi mogao prijeći na drugu stranu. Ne usuđuje se – voda je mutna i brza. Odjednom, među drvećem na drugoj obali, ugleda staru seljanku s maramom na glavi. Doziva je, ali ona stoji nepomično. Maše joj, a ona odjednom podiže ruke: u svakoj drži po jednu metalnu posudu. Udari jednom o drugu, zatim još jednom. Počinje bjesomučno udarati posudama naizmjenice podižući noge kao da hoda u mjestu. Ipak, lice joj je smrtno ozbiljno, prijeteeće. Hej, povikne on i pokuša joj ponovo mahnuti, kad osjeti strahovitu bol u ruci. Veliki pas zario mu je zube u ruku; iz gubice se cijedi zapjenjena slina. Bol je neizdrživa i on pokušava istrgnuti ruku, ali ona mlitavo visi. Pokušava pobjeći: noge su mu teške i utrnule.

Zna da tako mora biti jer spava. Ali kako osjeća bol? U tom trenutku bol popušta – psa odjednom ugleda na drugoj strani rijeke. Ona žena grabi vodu posudom i daje mu da pije. Onda se najednom cijeli prizor zamuti i postane siv; na mjestu gdje je bila šuma nazire obrise bolničkog kreveta. Još uvijek odzvanjaju zvukovi sna: u daljini čuje lupanje posuda, rijeka šumi tiše. Ranjena ga ruka tišti. Trudi se prinijeti je očima, ali ne može pomaknuti nijedan dio tijela. Strahovito se napinje, znoji se. Izdaleka čuje lavež psa. Kako izići odavde?

Odjednom shvaća. Zarobljen je u vlastitom snu. Svjestan svega, promatra događaje: okovan je u usnulom tijelu koje ne može pokrenuti. Hvata ga panika; pokušava silom pomaknuti nogu, ruku, otvoriti oči. Osjeća da se miče, otima, maše rukama i trepće u svom nepokretnom tijelu. Preplavi ga strah.

Je li ovo kraj?

Ta mu pomisao oduzme snagu i on klone, vrebajući zvukove kao jedinu vezu sa životom. Metal samo ponekad tiho odjekne negdje u daljini, voda sada šumi pitomo, sve tiše. Lavež se udaljava, sada se čini da dopire kroz prozor. Najednom sve utihne.

Gotovo je.

Očima još uvijek grozničavo pokušava prodrijeti kroz zatvorene kapke.

Kada se ugase misli? Samo neka se ugase brzo, zavapi u sebi i odjednom osjeti hladnoću. Ugleda mrak svoje bolničke sobe – obrise kreveta, stola i prozora, ispresijecane tankim vijugavim sjenama, kao da su zarasli u šibljje.

Najednom, zapletene se trepavice razmrse. Sjene se neznatno razmaknu i sada mutno vidi svoje tabane kako strše pod svijetlim pokrivačem i željezni okvir kreveta. Sve je drugo u tami, ali on ionako ne može pomaknuti oči. Čini mu se da su mu udovi glomazni, teški. Proteže noge, mlati rukama, vrišti osjećajući kako mu grlo pulsira – kroz odškrinute kapke čitavo vrijeme gleda svoje nepomično tijelo. Sijevne mu misao kako se toga uvijek bojao kao dijete – okovanosti tijelom, okovanosti tijela.

– Zamisli da je naše tijelo jedna kutija u koju smo zakovani i imamo samo proreze za oči? – Zašto to govoriš? – Zato što to jest tako. Kao dijete sam se uvijek bojao kad bi mi to palo na pamet. Imaš samo oči da proviriš van. Zar ne vidiš da si u kutiji, zakovana? – Ali krećem se. – To ne pomaže.

U tom se trenutku mrak sa strane zaleluja. Nekoliko se trenutaka ne dogodi ništa; onda se komad tame otkine i približi krevetu. Tamna mrlja zakloni rub željeznog okvira, potom počne kliziti uz rub kreveta prema njegovom licu, postajući sve veća.

Pokrit će mi oči i to će biti kraj, pomisli. Uto se sjena zaustavi kraj njegove glave. Zaklanja mu desnu stranu lica: oko mu prekriva mrak. Tako je hladno da može osjetiti kako mu obraz trne. Čeka nepomičan, nemoćan; tupo šilji jednim okom u obrise svojih nogu. Sjena se primiče i spušta mu se na prsa. Sada više ne vidi gotovo ništa osim svijetlog šiljatog obrisa.

Još samo to... i kraj.

Oko mu se polako navikava na mrak. S lijeve strane uočava slab odsjaj prozorske kvake na koju je pala mjesečina. Svijet još postoji! U prsima mu se uskomeša. Onaj komadić tame u koji je unezvijereno piljio počeo se razrjeđivati i odjednom spozna ruku koja mu počiva na prsima – znači, pomaknuo se.

Maknuo je ruku – vraća se, ponovo vidi, živi!

Uzbuden, šilji kroz trepavice i obris se postupno izoštrava. Čudno. Prsti su mu tanki, mršavi. Između palca i kažiprsta krivudav rasjek – kao da ih je netko htio razdvojiti škarama. Na drugom i trećem prstu umjesto noktiju nakupine neodređena oblika, poput grumenja. Ogrebotine... Svuda.

Mršava sitna ruka na kojoj strše čudnovato iskrivljeni, koščati prsti počiva mu na prsima poput zgnječena pauka.

Oči mu se najednom refleksno stisnu. Utroba mu se zgrči, osjeti kako ga naglo probija znoj. Odjednom začuje vlastito disanje – je li disao do sada? U ušima bubnja, čuje brze otkucaje srca. Silovito ga prolaze trnci, gotovo da može osjetiti krv kako šišti tijelom. Kao da je netko iznenada otpustio branu i pustio život da ponovo nahrupi. Ponada se – snažno se napne i nadljudskim naporom pokuša razbiti oklop umrtvljena tijela. Iznenada, ukočenost udova popusti; on silovito poskoči u krevetu.

Mahnito se otkrije i raskopča pidžamu. Zvjera po sobi hvatajući dah – još uvijek odnekud čuje zveket lonaca. Kuhinja je na dnu hodnika, padne mu na pamet. Odahne: zvukovi su isti kao u snu, samo tiši.

Dobro je, samo je pomiješao san i javu. Tu je kuhinja, prošapće.

Naposljetku se svali na jastuk, iscrpljen.

* * *

- Je li vam udobno?

- Jest, hvala.

Žena sjedne, stavi torbu u krilo. Drži je na samom koljenu, labavo, kao da će svaki čas ustati.

- Stavite torbu kraj sebe, opustite se - reče liječnica ljubazno.

Ona odmah skine torbu s ramena i položi je do sebe.

- Eto, lijepo, mogli ste je i objesiti tu na vješalicu, da vam ne smeta.

S. objesi torbu na vješalicu.

- Hoću li skinuti kaput?

- Pa... može, da, kako god se ugodnije osjećate.

Ona se kratko snebiva, onda ipak ostane u kaputu.

- Čujte... Ja bih odmah prešla na stvar... ako se slažete?

Žena šutke kimne glavom.

- Vaš sin ima odgođenu reakciju na stresni događaj.

Oči joj sijevnu strahom, ali tijelo ostade mirno. Gleda u liječnicu netremice, iščekujući.

- Znaite, kako bih to objasnila... Kada se čovjeku nešto ružno dogodi, on taj događaj može, recimo tako, potisnuti ili možda čak zaboraviti, ali osjećaj, razumijete... osjećaj ostane i on negdje, kako bih vam to rekla... lebdi. Lebdi otkaćen. Kada se dogodi neki sličan događaj ili, što je najgore, ne mora biti sličan, već imati neke elemente koje ni mi sami ne prepoznajemo, taj se osjećaj opet javi, kao da se zakači za njega, eto da se tako izrazim...

Žena se zapiljila u liječnicu. Ruke spuštene u krilo čvrsto je zakačila jednu za drugu.

- Tako se može dogoditi napad straha... recimo, ne znam, ako se tuširate, a da je taj osjećaj bio vezan za sasvim neki drugi događaj. Ne znam jesam li bila jasna... - kimnula je glavom.

- Razumijem - odgovori S. U grlu joj zapne, zakašlje se.

- Dijete je pretrpjelo veliki strah. Otkad je vaš muž izgubio svijest pa do prolaska prvog auta prošlo je... moglo bi biti i oko sat vremena. Pitanje je kada je mali došao svijesti. Što kasnije, to bolje - manje je bio sam. Za dijete je to veliki šok. I nama bi bio.

Liječnica sućutno zašuti.

Žena obori pogled. Diše glasno, isprekidano. Naposljetku digne glavu - suze koje su joj navrle naplavile su donje kapke, titrajući na samom rubu.

- I onda?

- Ako vas to može imalo utješiti... nije nam to prvi slučaj, bar smo se u ratu mogli nagledati svega. Vjerujte mi... ima i puno goreg. To se sve da riješiti.

S. gleda u nju tupo, kao da ne razumije.

- Drago mi je što možemo surađivati - nastavi. - Važni su mi podaci koje mi možete dati, a i za dijete je važno da ste tu. Dva tjedna intenzivne terapije bila bi nužna, a poslije ćemo vidjeti. Možete ga kasnije dovoditi od kuće, prema potrebi. Vidjet ćemo kako će stvari ići, pratit ćemo iz dana u dan. Suradivat ćemo.

Žena je stisnula kapke i one suze što su bile na čekanju kliznule su niz trepavice.

Liječnica smjerno pričekala, zatim nastavi:

- Sad vam je teško, ali vjerujte, doći će to na svoje, uz pravu terapiju bit će opet dobro. Recite mi, je li nekad doživio kakav šok ili pretrpio veliki strah, sve što saznamo nam je od koristi...

Ona odlučno odmahne glavom.

- Boji li se čega, kako inače reagira na stvari kojih se boji?

- Oprostite - prošapće S. i ustane da izvadi maramice iz torbe. Nekoliko je trenutaka brisala

lice leđa okrenutih liječnici. Kada je ponovo sjela, izgledala je pribrano.

- Boji se pasa... Da, i mačaka, ali mislim da je to zato što ga na neki način vjerojatno podsjećaju na pse. Ne znam treba li to spominjati. Puno se djece boji pasa.

- Hm, puno ih se više ne boji... Nije potpuno beznačajno. Kako reagira?

Ona odmahnu glavom.

- Normalno, kao i sva djeca, mislim plače, trese se, sakriva se iza mene... Kao i sva djeca.

- Spava li normalno, budi li se? Jeste li primijetili da ima ružne snove, da se boji u snu?

- Nekad se budi, ali to nije strašno, mislim... kad dođe meni u krevet, mirno spava. Zar to ne rade i druga djeca?

V. se na trenutak zamisli nad ovim riječima, ali ne reče ništa. Upiše podatke u karton.

- Ja se isto jako bojim pasa - dodala je

- Da, eto, možemo već naći nekakvu vezu - reče liječnica i osmijehne se.

- Je li? - ozari se S.

- Bit ćemo u kontaktu, važno je da vi i muž, kad se oporavi, sudjelujete u cijelom procesu. Obitelj je tu najvažnija. Recite mi samo - porođaj? Je li bio na vrijeme, uredan, porođajna težina?

Žena se uozbilji. Grize usnu, razmišlja. Dohvati pramen kose i vrti ga među prstima.

Najednom reče u dahu:

- Sve na vrijeme i u redu. Prosječna težina - tri i po. Sve normalno.

- Onda bi to za danas bilo to.

Ona skoči sa stolice kao da je cijelo vrijeme čekala samo taj trenutak. Dohvati torbu i žurno se uputi prema vratima.

- Hvala puno - promrmlja i iziđe spuštenu pogleda, gotovo se sudarivši s liječnikom na vratima.

M. je isprati pogledom. Uđe u kabinet.

- Imaš li za mene slobodan termin? Jedna terapija dobro bi mi došla. Ustvari, ne jedna.

- Zar smo dotle došli?

On se svali na stolicu, nasloni glavu na zid.

- Misliš da dobro radim svoj posao?

V. se nasmije:

- Kakvo je to pitanje, molim te?

- Ne, ozbiljno. Da imaš nekog svog u bolnici, bi li ti bilo drago da ga ja vodim?

- Naravno da bi. Cijenim te kao stručnjaka, i ne govorim to zato što smo prijatelji.

On se kratko premišlja, nervozno cupka nogom.

- U zadnje mi se vrijeme događa da nisam... Ne znam, čini mi se da nisam... eto, ajde recimo

- profesionalan. Čini mi se da mi privatni život ovladava poslom i općenito da ne vladam baš sobom. Užasavam se toga.

- Ja bi rekla da si premoren.

- Ne, ne, mislim, jesam ja i umoran, ali... Čuj ovo, jučer pitam sestru zašto je ova žena u crnini. *Moj*u medicinsku, *ja* pitam. Jel ti liči to na mene, šta sam poželio da malo tračamo uz kavu?

Zagleda se kroz prozor. Nekoliko je trenutaka djelovao potpuno odsutno, a onda nastavi:

- To sam posebno primijetio otkad je stigao ovaj naš... *promatrač*. Kao da mi se odjednom sve iznova uzburkalo - moji roditelji koji će možda i umrijeti u tuđem, pa sestra, ja koji ovdje izgaram... ona. Znaš šta mi neki dan kaže na telefon? Daljina mijenja ljude. To je samo uvod, jelda, priprema me? Kaže mi da sam dalek i drugačiji, pazi *dalek i drugačiji* - nakon dvije smjene zaredom, nakon ne znam koliko mjeseci gdje je svaki moj dan samo krv, smrt i nesreća. I znaš šta, e pa jesam drugačiji, bio bi nula da nisam, bi li bio čovjek, reci pravo? I onda dođe on i kaže - znam kako je bilo teško, bio sam u srednjoj Bosni. E pa onda sam htio reći ne, prijatelju, nama je bilo teško, a ti si *promatrao* i ne govori da znaš kako je bilo teško.

Znaš li kako je teško kad si sretan jer si saznao da ti je sestra ostala bez noge, ali živa je, jer drugi oko nje nisu. To je teško, i svašta drugo sam mu htio reći. Ali nisam.

Ustade sa stolice, zadihan.

- A mislio sam da sam to prevladao, da sam ovladao sobom. Evo i rat završi. Zato sam odbio posao vani i dobru lovu, a mogao sam jednostavno otići, itekako jednostavno, onako kako su drugi.

Ode do prozora, šutke stoji uz okno.

- Umrijet ću od tuge za ovom zemljom - tiho reče.

Sada oboje šute.

- Ako ti to nešto znači... znam zašto si pitao, zapravo mogu pretpostaviti. Nema to veze s profesionalnošću. Ti si jednostavno...

On podigne ruku, presiječe joj riječ. Ona opet zašuti, onda se sjeti:

- A možda da uzmeš...

- Bolovanje? To se već neko sjetio. Tako sam i dobio ove pacijente viška. I stranca.

- Ne, mislila sam nešto, ne prejak, nego čisto da...

- Neću tablete, nikakve. Došao sam do tebe samo da te pitam postajem li loš čovjek? Može li se uopće očuvati čovjek u neljudskim uvjetima? Koliki mu je rok trajanja?

Pođe prema vratima.

- Jesi već razgovarala s njim? Molim te, pođi što prije uspiješ, čini mi se da bi mu trebao psihijatar, nešto mi je spomenuo jučer, da čuje glasove... ako sam dobro razumio, nemam više pojma.

- Otići ću danas. A ti sad kad ideš, ozbiljno, uzmi i popij nešto da se možeš dobro naspavat. Bar to kad ništa drugo ne možemo ispraviti.

- Vidjet ću... Hvala ti, dobro si mi došla.

* * *

- Vidiš kako nam nema snijega, vidiš li, a? Skoro će snijeg doć, samo što nije, pa će te mama vuć na sanjkama nizbrdo, fijuuu...

Dječak poskakuje u njenom naručju dok žuri uskim puteljkom. Pridržava se objema je rukama grleći oko vrata.

- Da vidi mama rukicu, jel prošla bola... Jelde je prošla bola, de ljubiti će mama...

Strahovit prasak rasprši se krošnjama drveća. Ona ustukne.

Onda još jedan, pa još jedan. Dijete zacvili.

- Ništa, sine, to je grom, brzo ćemo mi, vidi - poduhvati ga čvršće i ubrza korak.

Odnekud odjekne rafal i rasiječe tišinu sasvim blizu, kao da je odmah iza njih. Ili ispred?

D. zastade, gušeći se od straha koji se najednom zgusnuo u plućima.

Prisloni djetetu glavu uz svoje rame, pokrije mu uho rukom.

- Ne boj se - dašće - ne boj se ti, mama je...

U tom trenutku šumom se raspe pucnjava - mnoštvo sitnih prasaka čije se jeke mahnito kovitlaju oko njih. Ona potrči, pa zastane. Sada su joj pucnji dolazili ususret, nekoliko zaglušujućih resko isiječe zrak negdje sasvim blizu.

Grčevito stegne dijete i potrči natrag. Ne! Tu je još gore - sasvim jasno čuje kako su se osule grane isječene krošnje. Odakle dolaze, odakle? Odjednom u daljini razabra glasove. Sigurna je - netko nešto dovikuje. Stade, boreći se za dah. Dijete se skutri, grčevito se držeći za kaput. D. pritisne usta na njegovu jaknicu, boji se da će njeno piskutavo disanje nadjačati grmljavinu. Zvjera očima po šumi - nepomične tamne sjene drveća sada izgledaju žive. Puca, grmi i fijuče posvuda: gore dolje daleko blizu, jeke šibaju i jurcaju mrakom glasnije tiše glasnije tiše, šuma se giba savija puca stenje, grane se krše negdje iza nje, iznad, svuda. Osvrne se, opet korakne naprijed; strah je guši, mrzne joj tijelo. Grozničavo razabire otkud je krenula i kuda da krene, ali sada se sve poznato čini nepoznatim, tuđim, strašnim. One sjene što se povijaju stalno mijenjaju mjesta - zlokobno se mrve šišteći lišćem što se osipa.

Hitac raspara zrak iznad njihovih glava, ona čučne.

Više nema vremena.

Kuda?

Najednom, nešto razvodni tamu. Podigne pogled, s mukom ustane.

Tamo odakle je došla nebo je osvjetljavala titrava narančasta svjetlost. Ona ciknu, rukom poklopi usta. Stoji okamenjena prizorom, ne trepće, ne diše.

Najednom se dijete uspuže uz nju i ona ponovo dođe k sebi.

Baci pogled na put kojim je išla – tamo kuda treba proći tutnjalo je i grmjelo.

Razmišlja još samo čas; skrene s puta i nestane među drvećem.

* * *

Kada je otvorio oči, bilo je već skoro deset sati. Jutros rano bila je vizita, sjeća se toga kroz san – pregledali su karton, psihijatrica ga je pitala ima li kakvih problema o kojima bi s njom htio razgovarati.

Ne, rekao je.

Želite li razgovarati o bilo čemu, možete mi se obratiti, ne moraju to uvijek biti problemi – nasmiješila se.

Ne, ponovio je i opet zatvorio oči. Iako je dobro poznao jezik, ovdje mu se često događalo da mu se ljudi obraćaju kao malom djetetu.

Pođeš ta-mo, rekla mu je jednom jedna baka slabašnim glasom, pa polako, po-la-ko niz ulicu i onda sve do raskršća hodaj, ne boj se, skreneš desno i već si tu, ništa se ne boj, hajd, hajd sad polako, oš da te malo ja ispratim, rekla je i lagano ga gurnula u leđa.

Nekad bi ljudi mislili da će ih bolje razumjeti ako viču.

Dole u čaršiji, u čar-ši-ji, joj kako ne razumiješ jebem te glupa, u ČAR-ŠI-JI!

I sada je, kao puno puta prije, imao alibi za šutnju. A mogao je reći onoj psihijatrici, ostavite mi lijekove za spavanje na *natkasli*. Ili, hvala što ste došli *maksuz* zbog mene. Ali nije.

Ne – samo je rekao, i oni su izašli zadovoljni što su se tako brzo sporazumjeli.

Naspavan i sada potpuno priseban, neko je vrijeme promatrao sobu gotovo uživajući. Običan starinski željezni krevet, jedan zardali ormarić, zidovi dopola obojeni sivom, perivom bojom. Njihova sirova ružna opskurnost sada ga je tješila.

Sve je tu kao i sinoć, kao što će biti i sutra. Sve ostalo samo je u mojoj glavi, pomisli.

Ponovo sklopi oči.

Sati koji slijede čine se beskonačnima. Jutros je osjetio snažnu želju upitati za malog, ali se suzdržao. Ipak će pričekati ženu. Bojao se riječi koje je tako dobro poznao – vidjet ćemo kako će se stvari razvijati, ne možemo ništa prognozirati, još uvijek nismo dobili informacije.

Sjećao se svih onih lica kojima je to i sam govorio.

Sutra, rekao je jednoj ženi koja je tražila sina i izvukao rukav iz njene naborane ruke. Čitavog toga dana nije se osjećao dobro, u utrobi mu je bubrila tjeskoba. Osvrtao se naglo, iznenada, zaklanjajući se iza zidova u hodniku, čuteći nečiju prisutnost. Uhvatio se kako odmahuje glavom braneći se od slika, zvukova i lica koja su iskršavala.

Možda je tada sve počelo? Tek je navečer otvorio prozor da udahne zraka. Kada je odmakao zavjesu, ona žena, koja je čitav dan sjedila na cesti ispred zgrade, skočila je na noge, uhvatila se za rešetke kapije i zapiljila se u njega.

Sutra je oputovao.

Zato sada ne može dočekati vrijeme posjeta i trenutak kada će je ugledati na vratima svoje sobe.

Poznat osjećaj:

E. leži u svojoj velikoj kući u predgrađu L. i dugo gleda u istu stranicu knjige.

Osluškuje: ona sprema u ostavu metlu kojom je pomela kuhinju nakon večere. Donosi vodu i polako briše popločani pod dok ne odstrani zadnju mrlju; potom iz mnoštva sredstava za čišćenje vadi još jedno – mekom krpom nečujno glanca već usjajene kvadrature. Iz mašine vadi rublje i iznosi ga van iako u kući odavno ima sušilica.

Molim te, bilo je dovoljno da kaže toga dana kada se uselila, i on je već popodne raširio

konop između zidova balkona.

Zatvara knjigu i suspreže dah: čuje kako svaki komad odjeće brižno otresa i izvlači rukave, spori koraci u mekim papučama tiho šušte. Odjednom sve utihne. Stišće u rukama knjigu opirući se želji da izađe za njom. Jednom će izići, sigurno, ali ne večeras. Neće joj smetati. Proljetna je večer, ona voli gledati cvijeće, rekla je da je odmara ovaj ružičnjak.

Kao da sam kod kuće, tako je rekla.

Naposljetku glasno spusti knjigu na pod i ugasi svjetlo. Iščekuje.

Nakon nekoliko minuta ona tiho ulazi u sobu, pažljivo navlači spavaćicu. Zastane ispred vrata kupaonice i kratko se premišlja, potom silazi u wc u prizemlju. Kratka tišina. Pušta vodu: tek što poteče, već je zaustavlja. Uđe u dječakovu sobu jedanput, onda još jednom. Sama pomisao na njenu blizinu napinje mu prsa čežnjom, otežava mu disanje.

Čuje njene spore korake na katu kako se približavaju, onda opet odmiču, i to se čekanje čini beskonačnim. Ipak, kada je napokon osjeti na vratima, leži nepomično, okrenut na stranu.

Diše ravnomjerno i duboko, baš kako treba.

Na velikom prozorskom staklu na koje pada svjetlo s ulice vidi kako podiže plahtu polako, sasvim polako, i uvlači se u krevet oprezno, kao da je od stakla. Uvijek je tako s njom – iako su skupa već dvije godine, kad osjeti njeno tijelo, ne može se sputati; oda ga silno uzbuđenje koje ga obuzme. Kad ugleda njen obris pod plahtom, nehotice pomakne ruku, ali odmah se svlada, povuče je. Ipak, usne same zauste da prošapću:

Spavaš li?

Ali ne pusti ni glasa. Okrene se prema njoj, ali ona već leži nepomično. Diše ravnomjerno, duboko.

Baš kao da spava.

* * *

- Doktore, pita ona žena imate li par minuta vremena? Ona... - trzne obrvom - od E. Da joj kažem da dođe poslije?

- Imam, pozovite je svakako... Može.

Žena uđe, ogleda se po sobi.

- Dobar dan - reče.

- Dobar dan. Sjednite, a vi sestro... pogledajte lijekove tamo u ona dva ormara u dvanaestici pa mi zapišite šta nam još fali.

Njih dvoje šutke promatraju sestru kako se dugo vrzma po ordinaciji tražeći olovku. Odugovlači, nekoliko ih puta okrzne pogledom. Naposljetku iziđe zlovoljna.

- Ja se izvinjavam ako imate posla...

- Ne, ne, pitajte šta vam treba.

S. zatakne kosu iza uha.

- Htjela sam vas samo pitat, šta mislite oće li brzo moć kući, ili kada...

- Znete da ima natučena rebra, ali unutarnji organi nisu stradali. Imao je lagani potres mozga, to znate, vjerujem da vam je rekla kolegica?

Ona kimne glavom.

- Poduzeli smo sve što treba pa ćemo vidjeti sljedeće sedmice kako će se osjećati i kakvi će biti nalazi pretraga. Ugruvan je i trpi bolove, vidjeli ste da smo mu malo zašili arkadu koja je pukla od udarca glavom. Mislim da nema razloga za veliku zabrinutost, to će s vremenom doći na svoje.

- Maloprije mi se žalio da ga boli šaka pa sam vas htjela pitati... Mislim, ja ne znam ništa o tome da ne bi vi mislili da vam se ja miješam, ja se izvinjavam...

- Ne, ne, recite.

- Pa čini mi se kao da mu je ta rana svježija od onih drugih ogrebotina, ta, na šaci... Ko da se evo maloprije na nešto porezao ili ubo, ne znam, pa me zanima je li se to možda moglo inficirati pa da ponovo prokrvari stara rana ili nešto...?

- Iskreno, nije mi se žalio ni na šta jutros u viziti. Psihijatrica ga je pitala treba li mu šta, rekao je da ne treba, prvi put od vas čujem. Moguće je svašta, pa čak i da je ostalo nešto

unutra sitno, a da mi nismo vidjeli, to ću svakako provjeriti odmah. Trebate li me još nešto?

Ona brzo ustane sa stolice.

- Hvala vam, eto samo to.

- Kako vam je sin?

To je pitanje zatekne: skupljene usne naglo se rastvore kao da joj je načas ponestalo zraka.

- Mislim da je bolje, nadam se ustvari... Hvala vam na pitanju. Eto, idem ja da vam ne smetam - uputi se k vratima.

- A vi?

S. se okrene; pogleda ga u čudu.

- Šta ja?

- Kako ste vi?

Ona pogleda negdje sa strane, pa u pod, pa negdje mimo njega, kao da pokušava dobiti na vremenu. Kao da ne može dokučiti značenje tih riječi što joj vise nad glavom.

-Ja... - odmahne glavom. - Dobro sam.

Osmjehne se s nelagodom.

- Hvala na pitanju, dobro - reče i obori pogled.

Najednom, kao da joj je cijelo tijelo usahlo, glava joj klone u stranu. Lice joj se smrači, on vidi kako joj brada dršće. Upiljila je pogled u pod.

Stoji tako pred njim neprirodno iskrivljena tijela - kao polomljena, kao neživa. M. se poboja bilo što reći i prekinuti tišinu. Činilo mu se da bi još samo jedna riječ razbila ovu krhkost, i ona bi se tu pred njim istrunila u prah. On, naučen na bolest i smrt kao svakodnevicu, otvrdnuvši na bojištima na patnje svih onih koje ondje nije mogao spasiti, zamrznuo je osjećaje za jednom kad završi rat - kad god to bude. On je profesionalac.

A sada, uhvatio se kako je suspregao dah, ne, zapravo uopće ne diše i užasno se boji ove žene koja se pred njim mrvči i lomi i kao opsjednuta pilji u pod dok joj se suze slijevaju u

kragnu. Postade svjestan kako čvrsto stišće onu kemijsku olovku u ruci: što ako ispadne ili kucne o stol ili padne na pod, ona će se trgnuti i pogledati ga onim plačnim očima i nešto će očekivati i on će nešto morati...

Što će očekivati od njega? Što joj on uopće može reći?

Kada ima intervenciju, siguran je u sebe. Zna svoj posao, okružio se ljudima do čije stručnosti drži i sve ide rutinski. Često osjeti strah da neće uspjeti, ali ostavlja ga po strani i ne dopušta da ga omete. Naučio je to u ovome ratu – ostavljati po strani. Korisno znanje. Prvi put se dvoumiš i snebivaš: mogu li ja to, pa to nisam ja, je li pošteno? Ostavljam po strani, ponoviš odlučno, i učini se kao zgodna fraza koja se nakon nekoliko puta izliže i više te ne dira.

Onda poslije samo redaš: strah, osjećaje, razmišljanje o budućnosti, neke ljude, da, i neke ljude... Roditelje? Sebe?

A sada je sam u sobi s tom ženom u crnini kojoj ne treba pregled ni lijek, ništa u čemu je dobar, i vrijeme protječe beskonačno sporo... Gdje je više dovraga ta sestra?

Šta ako mi priđe, ako se samo uputi prema meni, je li to neki znak? Trebam li ja njoj prići, očekuje li da joj priđem? Proklet bio i kad sam je pitao, zašto je uopće pitam išta što nije vezano za onog njenog...

Zapravo, na trenutak, samo na jedan kratak trenutak, pomisli: šta bi bilo da joj priđem, obujmim joj ramena tako čvrsto da zagnjuri glavu u moja prsa.

Bi li je to utješilo?

Bi li mene to utješilo?

Odagna te misli, sabere se. Odloži kemijsku na stol:

- Je li vam dobro? Hoćete li da zovem sestru, da vam da injekciju... nešto da se smirite, ako želite?

Žena se trgne. Pogleda ga neodređenim pogledom, baš kao da se sad probudila i uopće ne zna što treba reći ni kako je tu dospjela. Brzim pokretom otare suze, ispravi se.

- Oprostite... molim vas, tako me odjednom spopalo... Tek što mi je umrla majka, a onda još sve ovo... Oprostite – doda i uputi se k vratima.

- Stvarno, ako mislite da vam treba nekakva pomoć, ili da vam propišem neke tablete ako niste za injekciju...

Ona se okrene; njen ga pogled osupne. U njemu više nije bilo skrušenosti, tek nekakva usiljena blagost. On stekne čudan dojam - da ga žali.

- Ma ne... - odmahne bezvoljno, umorno. Osmjehne mu se kao djetetu, kao nekom tko ne može razumjeti. - Ne - ponovi. Izide.

S. stoji neko vrijeme pred vratima, zatečen tim trenutkom, tim odnosom koji i nije i jest postojao, zatečen sobom. Naposljetku sjedne za stol, ispreplete prste na tjemenu. Zagleda se u strop.

Ulazeći, sestra se kratko zadržala na vratima. Znao je da će pratiti ženu pogledom sve dok ne zamakne niz stepenice; zna da ga krajičkom oka promatra dok sjedi tako obuzet.

Vrzma se po kabinetu i ništa ne pita.

Dobro. Odlično.

* * *

Sve je bilo gotovo isto, osim što je bio mrak. Nikada nije ovdje bila po mraku.

Ipak, odmah se vidjelo da dugo nitko nije dolazio. Preko plosnatog kamena koji je priječio ulaz u ukopanu stijenu bilo je nabacano suho granje. Grmlje, iako ogoljeno, razbujalo se po puteljku koji su nekad utabali kao prilaz. Stijena je obrasla u nekakvo šiblje i travu: njeni sasušeni ostaci pomiješani sa zemljom potpuno su je stopili s okolinom.

Zaštitila je djetetu lice i oprezno se provukla do ulaza. Hoće li imati snage pomaknuti kamen?

Nekada ga je mogla pomaknuti brže nego dječaci i zauzeti najbolje mjesto - a sada?

Pokuša ga odgurnuti nogom. Bio je čvrsto uglavljen, tlo se razmoćilo od kiša - kamen je urastao. Čvrsto stisne dijete u naručje, namjesti stopalo i svom se težinom navali na kamen. On se zatrese. D. se ponada: bjesomučno udara nogom po njemu dok ne klone.

Dijete se, iako sneno, ručicama čvrsto držalo za njen kaput.

- Sine, vidi... - prošapće - mama će te sad samo malo...

Mali je grčevito stisne oko vrata i uspuže uz nju. Ona osjeti kako mu srce kuca brzo, kao u ptice.

Vidi kako joj brzo kuca srce, znači da je bolesna! - Ma kod ptica ti brzo srce kuca, budalo, zato što su male, a u velikih životinja sporo. - Jes a ti mi to znaš! - Znam, gledala sam na televiziji. - E pa onda je ti uzmi! - Pa i oću, držaću je ovde u pećini i davaću joj mrve i bubice dok ne ojača i odleti.

Čučne. Poduhvati ga ispod pazuha, ali on još jače zagnjuri lice u kaput. Nije zaplakao. Čitavo vrijeme nije plakao, pade joj tek sada na pamet. Zapeče je u grlu. Neko vrijeme tako čuči isprepletena sa svojim djetetom, ne znajući što dalje.

Najednom prošapće:

- Ajmo gurat kamen.

Dijete se ne pomače, ipak, osjeti kako je stisak oko vrata popustio.

- Skupa ćemo, ajde, s mamom, ti i ja... - pokuša ga ponovo spustiti kraj sebe na tlo.

Dijete se trzne; snažno je ščepa za kosu. Zabaci joj glavu, ona izgubi ravnotežu. Zavali se na leđa.

Zemlja bijaše hladna; odmah se odupre rukama. S mukom se uspravi u sjedeći položaj, sve s djetetom na sebi.

Ono joj još uvijek grčevito stišće kosu; ne pušta je. Iako joj vrat već trne zbog neprirodno zabačene glave, ne opire se. Sve je vrijeme trčala, ovo je prvi put da je zastala, odmorila tijelo. Ispruži noge, osloni se na laktove. Dijete se ugnijezdi uz nju, priljubi joj lice uz vrat.

Odjednom je snaga koju je maločas osjećala nekamo iscurila - osjeti slabost u rukama.

Laktovi joj počеше podrhtavati, a zatim se tresti tako da joj se ramena klimaju. U vratu joj

sijeva; bol se širi glavom sve do tjemena.

Ruke iznenada popuste: svali se na leđa.

Iznad nje se između dviju gustih krošnji ukaza komadić neba: nepravilna crna mrlja s jednom treperavom zvijezdom na samom rubu, poput oka. Na trenutak osjeti olakšanje, gotovo zahvalnost na tom nenadanom prizoru.

Odmorit će se malo, samo malo, i gledat će u taj komadić, evo baš u onu zvijezdu, ni lijevo ni desno, ni tamo, nigdje.

Samo u zvijezdu.

Dopusti udovima da klonu; ruke raširi i ispruži ih po zemlji. Obuze je slabost: tijelo joj obamre. Svijest se zamagli.

Leži tako misleći o ničemu, gledajući u nigdje. To čudno stanje, na hladnoj zemlji noću u šumi, s djetetom na prsima, blizu kuće, daleko od kuće... kao da se nije zbivalo.

Možda ja i nisam ovdje, pomisli, i od umora, od slabosti, od straha, od topline djetetova daha na vratu, od sablasne šume koja se lomi, od sjena u kolu, od tame koja ječi i odzvanja – učini joj se kao da je nema.

Ovdje mene nema, pomisli krajičkom svijesti. Više se ne boji, ne: nakratko je obuze čudan, zastrašujući mir, kao da joj trnu tijelo, glava i misli, kao da ne može spoznati gdje je i zašto.

Miješa se stvarno i nestvarno: načas joj se učini kao da nije u svome tijelu – da je netko drugi, a ona ga samo promatra, načas kao da se to već davno dogodilo i sada je samo jeka sjećanja. Načas kao da u njoj nije živo ništa osim misli, a i one, iščupane iz nje i života, rasplinjuju se i blijede dok napokon ne zgasnu.

Polako podigne ruke sa zemlje; obujmi dijete. Onda opet upre pogled u svjetlucavu točku.

I dalje odzvanjaše tutnjava, jače i slabije, blizu i daleko, ali ona kao da ne mari. Sada joj se i ona čini samo prividom – kao da će odjednom iščeznuti baš kao što je i došla. Sve će nestati.

Pogled joj još bludi po onoj crnoj mrlji – po njoj stalno plove nekakvi razliveni sivi oblaci, prljavi i čudni, kao da nisu stvarni. Na to se čak osmjehne; ja nisam ovdje, pomisli, i uze očima pratiti one oblake koji su brzo plovili njenim komadićem neba. Ali kapci su joj otežali, oči je peku od umora i suza – teško ih sustiže. S jedne na drugu stranu, jedan za drugim,

jedan za drugim, gomilajući se i kovitlajući; shvati da ih ne može stići pogledom.

Pred njenim se očima spajaju u jedan, velik i prljav i brz – kao dim.

Najednom joj misli odmrznu. Uperi pogled u nebo i sada ugleda jasnije – prljav, gust dim koji jurca nebom bježeći od njene kuće i njenih očiju.

Dim. Poče joj se grčiti u želucu.

Dim.

Naglo dođe k sebi – ponovo osjeti svaki dio tijela, hladnoću što joj je prodrila u kičmu, noge kako joj drhte u bedrima, bol u rukama, nekakvu izbočinu kako joj žulja glavu. Ponovo je napadoše zvukovi, noć i strah.

Osjeti kako joj srce ubrzava i mišići se zatežu; silna napetost u tijelu gotovo je zaboli.

Odluči. Snažno se odgurne rukama, pridigne se. Uspije se nasloniti na nekakav kamen.

Dijete se prene.

– Slušaj me – prošapće. Posjedne ga na trbuh. Od njegovog snenog i ozbiljnog pogleda nešto joj se teško zaglavi u grlu.

– Sine... – glas joj se slomi.

Udahne duboko. Mora reći brzo. Samo mora reći brzo i uspjet će.

– Daću ti sike ako budeš stao kraj mene daću ti sike stani kraj mene molim te – govori dok ne potroši dah, a onda brzo odvrti glavu od njega. Pričeka trenutak, hitrim potezom obriše oči.

Dječak gleda u nju nijemo, ne mičući se. Onda polako položi ruke na njena prsa; čeka, kao da razmišlja. Potom se osloni jednom nogom na zemlju; drugu oprezno prebaci preko njena trbuha. Spuzne s nje i, oduprijevši se ručicama o tlo, stane na noge.

Ona odmah skoči i mahnito navali na onaj kamen: udara ga nogom, odguruje, trese.

Naposljetku dohvati nekakvu granu, rije zemlju. Napokon se kamena stijenka zaklima i ona je polako odgurne u stranu.

Još se jednom osvrne – usred buke koja je orgijala šumom isplivao je nekakav čudan zvuk,

koji je ponekad čula u filmovima: kao da nešto melje zemlju i krši stijenje, kotrlja se i bruji.

Ne može ocijeniti je li bliže njenoj kući ili onoj kojoj je pošla, ili i jednoj i drugoj... kao da je ova jeziva noć dosegla svoj vrhunac. Zlo se sada valja i mrvi sve pred sobom: pitanje je trenutka kada će ih sve sustići kraj.

Kraj.

Sledi se; u panici se baci potrbuške i okrene noge prema ulazu. Otvor je taman toliki da dijete može klečeći ući unutra, ali sada više nije dijete. Uhvati malog za ruku i počne puzati unatrag. Kada joj je već cijelo tijelo bilo unutra, pusti mu načas ruku i upali jednu šibicu. Unutra je bilo suho i izgledalo je bezopasno, nije bilo čak ni lišća da bi se mogla sakriti i najmanja životinja. Upali još jednu: kada se uvjerila da je sve u redu, uhvati maloga oko pasa i uvuče ga u špiljicu.

* * *

- Hm... svašta. Nisam ovo prije vidio. Stvarno izgleda svježije...

Doktor M. sjedne na rub kreveta i nasloni mu šaku na svoje krilo. Polako, pazeći da ga ne probudi, okrene ruku i pažljivo promotri ranu: sasvim nisko, na rubu dlana bila je velika modrica. U njoj su se jasno vidjele dvije nerazmjerne udubine. Jedna se činila prilično duboka i možda je mogla nastati... Kao da je... da, kao da je snažno udario po nečem oštrom, ili mu se zabio... čavao?

Moguće. Druga je rupica znatno manja; opet, izgleda kao da je nastala u isto vrijeme i da je povezana s većom. Da, moguće da je to ista stvar – pomisli.

Da ne zna ništa o slučaju, rekao bi da ga je nešto ugrizlo. Najviše tome slični – kao otisci dva nejednaka zuba. Ovako... Ništa, vjerojatno je u autu bilo nešto na što se mogao tako ozlijediti.

Sad ću zvati da mu to srede – odluči i htjede ponovo položiti ruku na krevet. Tada primijeti svježu krvavu mrlju na mantilu.

Nešto tu nije štimalo – on opet prinese ruku k licu. Veća je rana bila orošena svježom krvlju. Infekcija? Ne bi rekao. Sasvim uredna rana, ne gnoji se, nije upaljena. Zašto onda krvari –

anemija, dijabetes? A trombociti? Ne, sjeća se da je krvna slika bila savršena. Osim toga sve druge ozljede savršeno zacjeljuju.

Jednostavno mu ne ide u glavu da je to staro tri dana. Možda nije vidio, ok, događa se, ali ne može biti otprije tri dana, pa to bi vidio i student!

Čekaj... onaj dan kad mu je dobio nešto, o glasovima... Sjeti se kako ga je ignorirao i prožme ga nelagoda. Samoozljeđivanje?

Zakima glavom. To bi moglo biti to. Ustvari sad je gotovo siguran da je to – viđao je takve stvari kod shizofrenije. Ništa, provjerit će kako je do toga došlo, još bi na kraju on mogao ispasti kriv. Da, tipično! Tako se to radi vani – optužimo doktora ili nekog od osoblja i tražimo love što više možemo. Zaviri ispod plahte. Na mjestu gdje je počivala ruka bilo je sasvim malo krvi. Eto vidiš – zaustavljao je krv, morao je zaustavljati!

Ništa, provjerit ćemo. Ovo ćemo urediti, a onda ga pažljivo pratiti. Propisat ću mu obavezno psihijatrijsko praćenje, a ne da on odlučuje o tome. Očito ima problema; samo neka ih ne pravi meni.

Taman kad je htio ponovo položiti ruku na krevet – trgne se. Sretne se s očima koje ga netremice motre.

- Mogli ste mi reći da ste budni. Dobar dan.

E. kimne: - Dobar dan.

- Gledam vam ruku - reče on.

- Zašto?

- Zamolila me vaša žena.

On se prenu, vidi se da je iznenađen. Ipak, ne reče ništa.

- Šta vam je bilo s rukom, sjećate li se? Ustvari prvo da raščistimo: jel vi mene sve razumijete kad govorim; trebam li govoriti sporije ili...?

E. odmahne glavom:

- Sve razumijem. I govorim. Završio slavistiku, bio ovdje tijekom studija na razmjeni

studenata i u ratu.

U ratu? – pomisli M. Vozikat se okolo, al da ti ne fijuče oko glave i spavat u najboljem hotelu, to je bit u ratu? Udahne, pričeka: pusti sad to.

- Odakle vam ovo? Jeste li se negdje uboli ili... nešto?

- Ne znam.

- Dobro, vjerujem da se ne sjećate nesreće, pitam jer mi se ovo čini svježije. Jeste li se ovdje ozlijedili, u bolnici?

- Ne znam.

Obojica načas zašute.

- Rekao sam da imam problema.

- Kako to sad? Jutros vas je psihijatrica posjetila i rekli ste da je ne trebate.

- I ne trebam.

- Dajte, molim vas, pa nećemo se sad ovdje navlačiti. Sad ste rekli da imate problema.

- Rekao sam vama.

Suzdrži se. Neće se dati isprovocirati.

- Dobro, rekli ste meni. Zašto mi niste ništa rekli za ruku, a bio sam jutros u viziti? Pitao sam vas je li sve ok, pitala vas je kolegica. Poslije se žalite ženi i onda ispada da se ne brinemo dobro za vas. Je li to cilj?

- Bila je kraj vas?

- Mislite *kod* mene? Bila je kod mene poslije posjeta.

- Je li se zadržala?

Kakvo je to sad pitanje? Tako je opsjednut svojom mladom lovinom da čak misli da ja... Toliko je iritantan da jednostavno ne da čovjeku obavljati svoj posao.

M. se ispravi, poravna mantil. Duboko udahne:

- Ovako: ja ću napraviti sve da s vama bude sve u redu. To mi je dužnost. Ali vas molim da surađujete. Recite mi sve što treba, inače se nećemo moći ovako dogovoriti. Je li to jasno?

Kao da se odjednom ugasio, čovjek je odsutno gledao kroz prozor i nije na njega obraćao pažnju. Iako je kasno poslijepodne i po prozorskim je oknima već uvelike polegao mrak, on zuri u staklo. Taj bezrazložan pogled u ništa nagna ga da suspregne ljutnju.

Šta mu je sad? - misli. Prebire riječi, sjeti se da je spomenuo S. Znači to je to.

Čak i pri treperavom svjetlu neonke jasno vidi kako su mu oči mutne i staklaste, gotovo molećive. Doktor ostade zatečen njegovom izgubljenosti.

Može sada jednostavno izaći, a on neka svoju ljubomoru rješava sam. To bi bilo najelegantnije. I pošteno.

Ipak... To bi bio drugi put da je napustio ovu sobu bez pozdrava; zna da će ga to gristi.

Uostalom, ima malo vremena. Baš bi mogao malo čuti što mu je u glavi - ali samo zbog terapije. Njegove ga jadikovke ne zanimaju. Najradije bi mu rekao neka ode do izbjegličkog centra petsto metara dalje da vidi što je nesreća. Ali dobro. Ostat će malo i iskupio se.

- Žena vam je došla kod mene da mi kaže da imate na ruci...

- Jeste li ikad vozili autostopera? *Hitchhiker*? Mislim, ženskoga?

Nevjerojatno, pomisli. On je potpuno zbrkan.

Opet osjeti grižnju savjesti.

- Jesam, puno puta - odvrati ljubazno. Sjedne na stolicu kraj kreveta.

Na tu promjenu tona čovjek se opet okrene prema njemu. Podozrivo ga promotri.

- Onda znate kako je?

- Naravno - odvrati doktor i usiljeno se osmjehne.

E. ga motri još nekoliko trenutaka, onda razočarano okrene glavu. Opet se zagleda u prozor.

To bi znači bilo to - pomisli M. i već htjede ustati.

- *Many times...* Onda sigurno znate kako je. Taj položaj tijela: kako sjedi i ne dopušta tijelu

da poprimi oblik sjedala, da ga potpuno ispuni – jer ona uskoro izlazi. Za svaki slučaj, *maybe* joj se svidjeti, boji se da će joj se svidjeti, boji se *feel nice*, jer to je onda samo problem. Već je odlučila – uskoro izlazi.

Časak pošuti, onda polako nastavi:

– Koljena skupljena. Stvari, mala torbica, ali i veliki *luggage*, želi blizu sebe. Ne širi se u vašem prostoru, to bi značilo da je kao kod kuće, ali ne želi. *Why would she at all?* Zašto bi, recite mi? Zašto bi trošio osjećaj kao kod kuće negdje gdje nije tvoja kuća. Taj se osjećaj ne rasipa. Zašto bi to činila sebi negdje gdje je samo nakratko – još malo pa izlazi.

Ne smeta joj muzika koju ste odabrali, ali vi se ne bi zakleli u to? Razgovara o onome što želite, ne smeta joj dim iako ne puši! I još – što ste joj manje simpatični, to je ljubaznija, samo zato što stalno misli... Samo to misli.

Well... – cinično se osmijehne. – Postoje i one koje odmah zauzmu svoj prostor. Guraju se u tvoj. *Feeling great!* Razbacaju svoju prisutnost po vašem autu i vašem životu, ne izlazi im se.

A vi jedva čekate da iziđe. Nije li to ironija?

M. gleda u njega zatečen, ne znajući što da misli. Što bi uopće trebao reći na to? Ali čini se da E. više i ne primjećuje njegovu prisutnost – gleda u prozor kao obuzet. Nekoliko trenutaka čuje se samo isprekidano zujanje neonke. U nedostatku riječi pročisti grlo.

Naposljetku ustane sa stolice.

– Poslat ću sestru da vam sredi ruku – reče.

E. sklopi oči.

* * *

– Ej.

– Ej... otkud ti?

– Kako otkud, pa nisi me zvala... Onda mislim ajde opet ću ja.

– Kako misliš nisam zvala, pa nije još prošlo ni pet dana.

- Devet.
- Šta devet? Dana? Lažeš.
- Nekad si me zvala svaki drugi dan.
- Da... I ti si mene nazvao tek nakon devet.
- Tebe je bio red.
- Sad ćemo gledat čiji je red, ako me želiš čut, nazoveš.
- A to ne važi za tebe.
- Glupo mi je sad o tome... Nema veze... Šta ima u bolnici?
- Šta će bit... Ko da nemam malo svog posla, još mijenjam kolegu. Ne znam koliko će ovo ovako potrajat, pa ne znam ni kad ćemo se vidjeti...
- Ma dobro, u redu je. Ajde, šta sad, vidjet ćemo se...
- Mislio sam doć do tebe, ali sad...
- Ma nema veze, to je ok, biće drugih prilika.
- A da ti dođeš malo ovamo? Zaželio sam te se... Moji neće dolazit, kažu da će nam bit puno tijesno pa...
- E, kako su tvoji?
- A kako, znaš da je njima samo da se dokopaju svoje kuće i sve bi im odmah ozdravilo. Onda...
- A krediti? Ovdje javljaju da se sad u Bosni daju nekakvi krediti za obnovu.
- Predali smo to sve. Ne znam, vidjet ćemo, kažu da su neki dobili.
- Baš mi je drago.
- Fališ mi puno. Jučer sam stavio one tvoje stvarčice, knjige, skulpturice i ono znaš tvoje... Rasporedio sam ih tako da gdje god pogledam da izgleda da si i ti tu, samo da si izašla bacit smeće...

- Hm, da, vidi se da uvijek ja bacam smeće... Rasporedi ti stvari kako je tebi ugodnije, nemoj se obazirati na mene, ako očeš promijeni skroz raspored...

- Neću ništa dirat dok ti ne dođeš.

- Ma šta si tako čudan, uredi kako ti je najzgodnije, pobacaj te moje gluparije. Stvarno. Što god napraviš, meni dobro.

- Zašto, to je tvoje. Neću.

- Dobro. Nemoj.

.....

- Pa kako je tamo... kako ti tetka?

- Joj da vidiš ovdje ima super jedna ekipa što se družimo. S ovim jednim radim, da vidiš tebi bi se baš svidio frajer, a drugo su njegovi prijatelji, dvije ženske i jedan momak, ali tako nam je fino ko da smo skupa odrasli, eto ti...

- Fino... Baš si vesela, drago mi je čut da si vesela.

- Sto posto sam sigurna da ćeš se oduševiti s njima, jučer smo bili na kuglanju, ej zamisli ja na kuglanju pa sam rekla nisam vam ja ljudi za to pa nekakve cipele treba imat pa ovo pa ono a ja dvije lijeve znaš mene ne mogu pogoditi ručku na frižideru od prve kad otvaram, i onda eto šta ću da im ugodim i mogu ti reći super sam ti ja to savladala, jedva čekam opet... A ti, kako je tamo, jel zima?

- Pa ono, standardno. Ima snijega puno, baš dosta, ti bi se oduševila, kao onda sjećaš se kad...

- E kad si spomenuo, a da vidiš ovdje snijega, nenormalno! Kažu i Austrijanci da nije odavno ovako napadalo, ovdje u blizini je jedno izletišće nije skupo pa sam baš mislila otići i malo učiti skijati, a, šta misliš? Svi se čude kažu ti Bosanka pa ne znaš skijati.

- Otići, to bi ti bilo baš dobro...

- Jelde da bi, znala sam ja da ćeš me podržati, baš sam mislila sinoć da ćeš me ti prvi podržati u tome, kad ono danas nazoveš... Ajde, pa onda ću ja tebe nazvati za par dana.

- Onda...

- Onda ćemo se čut. Nekako si mi drukčiji, nisi ono kao uvijek nekakav... težak. Baš mi je drago, vidi se da si malo živnuo, iako ti to možda ne primijetiš.

- I ti si drukčija.

- Ma nije uvijek sam ja ista, samo se to tebi čini... Eto, rekao mi je ovaj frend da te pozdravim kad te čujem, što radi sa mnom, što sam ti ga sad spomenula za skijanje, a da vidiš tek njega koliko radi, strašan je stvarno. I još uspije i skijati, skija boli glava, moraću se malo šlepat nema mi druge. A dogovorili smo se još da ćemo... Ma ništa sad neću te gnjaviti s tim, bojim se da ne potrošiš puno, pa ću te ja nazvat, važi?

- Kad?

- Samo ne znam kad si dežuran kad nisi, al dobro ja ću probat više puta pa onda kad te uspijem potrefiti... Već ćemo se čut.

* * *

Upalila je još jednu šibicu i promotrila oko sebe. Kako se sada sve činilo malim!

Skrivena špiljica promjera nekih metar i pol nekad davno bila joj je skrovište iz bajke. Sad joj se učini nemoguće da je troje djece ovdje moglo provoditi sate.

Danas mi je reko da će bit naveče ispred zadruga, pa ako oću da dođem malo. - Ti nisi normalna! - Što? - Zamisli da ti otac za to sazna! - A što bi saznao? Šta on ima s tim koga ću ja viditi? - Znaš li ti bona da je on druge vjere? - A znaš li ti kako je on zgodan? Neki dan je s ocem vodio konja, joj, visok je, zgodan, najljepši! - Ma jel, a jes ti vidila mog konja, onda bi znala koji je najljepši?

Prije negoli se šibica ugasila, ugleda zgodno mjesto: nasloni se i privuče dijete na prsa. Zahvati rukom u njedra - sva se naježi od hladnog dodira. Napipa i izvadi tople i vlažne listove peršina, dade djetetu dojku. Stisne zube; svako povlačenje mlijeka izazivalo je bolan

osjećaj – kao da se unutra istežu i pucaju žile.

U potpunoj tmini začu se sisanje i mljackanje djeteta. Ubrzo osjeti kako se umirilo i kako mu se disanje ujednačilo – zaspat će. Pokrije ga i ušuška krajem kaputa, zatim oslušne.

Kameni zidovi obloženi zemljom koji su je sakrivali od vanjskog svijeta donekle su prigušili zvukove – u daljini su se sada čuli samo sporadični pucnjevi. Ipak, ono tiho brujanje koje je dopiralo kroz rupu na ulazu nije prestajalo: nekad jače, pa slabije, udaljavalo se i bližilo... ali nije prestajalo.

Možda tako zvuči tenk, pomisli, ali tenkova kod nas nema niti ih je itko vidio u blizini. A i zašto bi bio? Doduše, nikad nije doživjela ni pucnjavu.

Šta se ovo događa? Jest, bilo je u zadnje vrijeme nekakvih priča, ono da su bacali kamenje na djecu iz drugog sela ili da im ne daju prič školi, ali ko zna šta je od toga istina. Nemoguće da takvo nešto kod nas može bit.

A može bit...

Kad su mom čovjeku s vrata rekli da za njega više nema mjesta, a kafana poluprazna.

I može bit... Da mene jedinu u selu nisu zvali na svadbu, a poklon sam za mladu davno kupila, što smo mladost skupa provele. Ti sad imaš drukčija slavlja, kažu.

Oči je zapeku.

Ali nije kod nas kao na televiziji. Ne može kod nas bit rata. Nema familije koja se nije s kojom orodila, šta bi bilo sa svim tim ljudima. To je drugo. U drugim ratovima je drugo. Šta će kod nas radit tenkovi?

Kao da netko radi na zemlji. Eto, tako zvuči. Kako i zašto usred noći, ne zna, ali to je jedino što joj je palo na pamet. Netko nešto radi.

Na to osjeti olakšanje; na tren odahne. Ipak, oči su joj stalno bježale k onom ulazu koji je ostavila otvorenim. Kroz njega je prodirao mrak izvana, koji joj se prema ovoj gustoj tami činio poput danjeg svjetla. Stalno joj se misli vraćao na onu svjetlost iznad šume i dim što je bježao nebom.

Ne budi luda – prekori se – otkud bi nešto tvoje gorilo, i zašto? Njih troje su sami u kući i ništa nikom nisu zgriješili, ne dozivaj zlo ludim mislima. Gorilo je drvo ili grmlje, od nečeg,

Bog zna od čega...

Ne budi luda, šapne.

Iako je u početku bilo užasno hladno, sada se unutra činilo sasvim podnošljivim. Smlaćio se zrak od ovih vrućih obrašćica – pomisli i privije dijete još čvršće uza se.

Pucnjava je sada gotovo potpuno utihnula. Lakne joj. Još malo pa idemo, pomisli i zatvori oči. Nakon nekoliko trenutaka izgubi se: svlada je san.

* * *

Kada je otvorio oči, noć je već bila odmakla. U sobi je gorjelo samo slabašno svjetlo kraj vrata, zvukovi su utihnuli. Povremeno bi začuo kako negdje škripe vrata; nečije tihe korake kako žurno odmiču hodnikom. Baci pogled na sat: jedanaest i dvadeset.

Osjeća se čudno. U glavi čuti toplinu koja mu magli pogled – čini se kao da su mu oči obložene nečim mekim i sluzavim. Pogleda na jednu pa na drugu stranu, boreći se da održi otežale kapke. Soba lebdi u izmaglici, ali on ne osjeti nikakvu potrebu da se s time bori. Nešto su mi dali, pomisli i ponovo zatvori oči.

Kad bolje razmisli, ugodno je. Onaj osjećaj. Ne osjeća mišiće kako se zatežu ni grč u želucu. Tijelo mu je sve teže i lijepi se za krevet – više ga ne okiva. Ne zna zašto, ali razmišlja o svojim rukama. Misli o potrošenom vremenu; vremenu da se oslobodi tijela.

Opustite najprije prste, jedan po jedan, zatim zglob, pa lakat...

Nikada nije uspio, a vidi sad.

Proviri kroz spuštene trepavice: obje ruke počivaju dlanovima okrenute prema gore, beživotno, kao otkinute. Desna je šaka zamotana, kroz zavoj je probila kaplja krvi.

Može ih pomaknuti ako želi, samo ako on to želi. U protivnom će ležati ovako glupo i bespomoćno, bez tetiva koje se zatežu i trzaju.

Osjeti nasladu ovom nenadanom pobjedom nad tijelom.

Dobro je to primijetio, još kao dijete – zakovani smo u tijelu. Ono te stišće, upravlja tobom,

opominje na smrtnost. Zapakiran si u tijelo kao u kutiju: u njoj putuješ kraju.

Na tren mu pade na pamet ona starica koju je vidio dok su ga vozili hodnikom i njen bespomoćni pogled – kao da je izdana.

Svi smo prevareni. Svi. Dođemo na svijet i krenemo na put ushićeni – guramo se na traku kojom nas život vozi. Put obećava: od ljepšeg čeka još ljepše. Djetinjstvo, mladost – što je ljepše? Ne možeš se nadisati sreće, zahvaljuješ svakom danu na traci i svemu što ti daje – jedan si od Odabranih. Brzina kojom te nosi nije ti dovoljna, guraš se preko reda, bereš sve što možeš ubrati, sve ti je slatko i ugodno i neodoljivo, tražiš još, brže, brže – zahtijevaš...

Onda odjednom predjeli nisu tako uzbudljivi, boje i mirisi blijede. Možda ne, možda je sve isto, ali ti nisi isti – više te ne privlače. Osjećaji ne vriju, ravnodušan si prema svemu što ti se nudi. Mladost je prošla.

Ipak, stekao si mudrost. Vidiš da ništa nije besplatno; sve je za nešto. Puno toga dao si za ništa. Tek onda uhvatiš vremena i posvetiš pažnju onome oko sebe: vidiš da nisi jedini. Spoznaš: tebe voze. Sve nas nekud voze.

Možda možeš malo usporiti vrijeme, ukrasti koji dan, preduhitriti vozni red... Opet se pokreneš – sposoban si, ambiciozan, zdrav, imaš brak, posao, nekoliko si godina ispred svojih vršnjaka. Kako dobar osjećaj! Učinio si ono što samo rijetki mogu – ukrao si vrijeme. Vidiš kako ga neki žalosno trate, naivno vjeruju da će vožnja trajati beskrajno. Drugi ih guraju tamo i ovamo, otimaju im mjesta. UBERU i njihovo, a ovi nisu ni svjesni da im je bilo nadohvat ruke. Zadovoljan si, shvatio si bit. Nadmudrio si život, misliš. Ali samo nakratko.

Jer putuješ. I dalje putuješ.

U neko doba shvatiš da više nema gužve, nekih više nema, čak ni onih koji su bili iza tebe. Mračni se i ne osjećaš se sigurno, čini ti se da traka ubrzava. I uistinu, više ne možeš stići sve što si htio. Zapravo, sve je manje toga što još možeš stići.

Na horizontu je sasvim mračno i neizvjesno, hvata te strah. Ali gdje su oni ispred?

Nema gotovo nikoga, ti si sada prvi na redu u ovom putu za nigdje. Ustukneš, pokušavaš ukrasti mjesto nekome iza, neka drugi idu prvi.

A traka ubrzava.

Ne!

Mora biti izlaza. Pogledaš dolje: prestravi te tama ambisa i brzo se povučeš natrag. Uhvati te panika – prevaren si. Odavde nema silaska. Batrgaš se, poričeš, tuguješ nad sobom.

Prebrojavaš uzaludne dane, uzaludne ljude. Proklinješ mudrost koja ti je raščistila um – sve vidiš kristalno jasno. Prvi put pomisliš, blago budalama.

Onda se umoriš. Što god radio, kako god se opirao, isto je. Ti putuješ.

Ta te spoznaja otupi i opet možeš sagledati stvari razumno, neopterećen nepotrebnim emocijama. To je dakle to. Još ovo malo puta – šteta je sići ranije.

Rano za kraj, kasno za ikakav početak.

Onda se miriš, čak počneš ponovo uživati u svakom trenutku – ne znaš koliko ih je preostalo. Ipak, onaj mračni horizont uvijek je prisutan, ukopao se u oku.

Sužava vidno polje, baca sjenu na sve. Vidiš ga i kad jedeš i kad stojiš i kad hodaš, čak i kad spavaš. Prijeti, ne dopušta da se opustiš.

Takav je bio njen pogled.

Sada znaš – pogled je simptom skrivene priče.

Zapravo ne zna zašto sad razmišlja o njoj. Puno je starija od njega, možda i dvadeset godina, i očigledno, na kraju snaga. Ipak, to je budućnost.

On se nalazi malo iza nje, ali putuje istim putem. Stiže na isto mjesto, samo malo kasnije. Kada bi ljudi u starijima znali prepoznati svoju budućnost, možda bi im bilo više stalo do njih. Licemjerno bi ih pazili, lažno im ugađali, neka što duže žive – oni su Oni Prije Njih.

Ljubimo pretke, bližnje i nepoznate, zadnju odstupnicu prema smrti!

Ali ne, čak ni to nije dovoljno odvratnoj ljudskoj rasi. Do kraja se svi čupaju za bolje mjesto. Kada ga ugledaju, počnu misliti: što ovaj još tu radi? Zar nema zaslužnijih, mlađih, ljepših, zabavnijih?

Potiho priželjkuju da ga nema, sve uz pregršt dobrih želja izrečenih naglas. Kada napokon nestane, zamišljeno vrte glavom i uzdišu da dobiju na vremenu; istovremeno mahnito

smišljaju taktiku. Hitno je, treba se dokopati mjesta.

Otvori oči.

Sjeti se S. Mlađa je skoro trideset godina. Tko mi je dao pravo da je povučem za sobom?

Natjerati je da preskoči sva ona mjesta kojima je trebala proći, stanice na kojima se trebala zaustaviti... da bi se našla ovdje sa mnom. I je li uistinu sa mnom? Njeno je pravo mjesto negdje u mojoj prošlosti.

Vrijeme se izmiješalo, žena mog života prekasno se rodila. Nas dvoje, izgubljeni u spirali vremena, pokušavamo popraviti nepopravljivo, lutamo i tražimo se.

Možda se nikad uistinu ne pronađemo.

Imam li pravo na to? Čezne li i ona za svojim mjestom u vremenu?

Osjeti težinu u prsima. Čini mu se kao da i sad osjeća njenu prisutnost, miris njene kože. Sklopi oči. Misli su ga umorile.

Nakon nekog vremena svijest mu se ponovo pomuti, opušta se.

Snatri o njoj: kako prilazi krevetu i namješta mu pokrivač. Tako živ osjećaj; može oćutati ustajao zrak kako se uzbibao i lagano mu oplahnuo obraz. Zna da je opet na rubu.

Ipak, ne miče se. Ne može objasniti, ali drugačije osjeća prostor: izmijenjen je nečijom prisutnošću.

Netko je kraj njega.

Napinje uši: ne, nema zvukova, ovaj je put drugačije. Sasvim drugačije. Ne boji se, prvi put nudi se svojoj iluziji.

Ruke mu i dalje počivaju okrenute prema gore; na goloj podlaktici koža drhturi i ježi se podražena dodirom koji se spušta k dlanu. Iščekuje, čezne.

Prsti mu se sklapaju sami od sebe da zarobe dodir, ruka mu se isprepleće s nevidljivim u bestjelesnoj igri. Najednom osjeti čudan miris... Opor, oštar miris nekog bilja, ne može ga dobro raspoznati. Ne trudi se, ne mari. Lijepo je.

Nasmiješi se. Sav se pretvorio u čula; čitavo mu tijelo prožima toplina. Ipak, pritisak koji

osjeća na ruci jenjava i on nagonski širi dlan. Još, još, moli bez glasa...

Napokon se privid polako raspline. Ponovo osjeti vlastitu tjelesnost – otkrivene mu ruke mrznu.

Navuče pokrivač sve do ramena. Onom zamotanom rukom obuhvati dlan, pažljivo, bojeći se da s njega ne obriše dodir. Zaspi.

* * *

29. 5. 1945.

Ja ti dugo ne pišem a ne znam ni oću li pisat više. Imam posla do grla, i oko kuće i oko brata i sestre. Mati često ode nekud pa je nema a ako je ima onda ili šuti il je nešto bolesna. Ne idem više u školu a i nije mi žao jer sam se posvađala s djecom zato što su mi ukrali olovku. Onda su mi još rekli idi ti tamo svojima ko te i zvao među nas e pa kad je ko me zvao onda ne trebaju ni oni meni. Pa onda možda i ne budem više znala slova ne znam jel se to zna samo kad ideš a kad ne ideš ne znaš. To ne znam pitala mamu ona kaže ne govori gluposti. Inače sad nam je puno bolje često dođe nekakav čovjek pa nam svašta finog donese za pojest. Meni je on fin rekla sam i majki a ona kaže kad on dođe ti ajde u kujnu i ne izlazi. A ja mislim da baš mene voli uvijek pita đe sam ja a ja se sakrijem u kuhinji kad moram kad mi je tako mati naredila. Jedan put je došo naveče kad je pokuco ona izletila odma pred vrata nije ga htjela pustit nego su pričali pred vratima a poslije sve plakala naglas ja je čula kad sam se pravila da spavam. Ja joj sutra kažem ako tebi on nije fin a meni izgleda ko da jest, nemoj se ti sekirat zbog njega, možemo mi jest pekmeza ko što smo i prije. Ona se opet zaplakala kaže on će nam pomoć da pronađemo tatu i da ga izvadimo iz zatvora, samo kad on dođe ti ne izlazi iz kujne i nemoj ništa pitat. Eto tako sam saznala da je tata u zatvoru šta ni kako ne smijem pitat.

* * *

Danas je nedjelja. Nije volio nedjelje u bolnici. Samim time što je nedjelja znači da je dežuran, a to znači da se netko opet izvukao, a on nije. Osim toga ako ga nešto dopadne, sam je. Ima veću odgovornost nego inače, kad se o svemu važnom dogovara na kolegijima.

Onda posjeti. Iako svugdje piše da su popodne, ljudi navaljuju cijeli dan. Lutaju hodnicima, ulaze na pogrešna vrata, dozivaju. Vuku cekere i kese pune naranči i banana, zrak postane zasićen mirisom pohanog mesa i znoja. U sobama se iz najlona vadi domaći sir koji se na nožu nudi svima koji se tu zateknu. Mora upoznavati tetke i rođake svojih pacijenata koji mu tutkaju paketiće kave i boce rakije. Mora uvijek iznova smišljati kako istu ili goru dijagnozu reći na pravi način. Mora slušati kako nečiji sin, otkad je njega vidio, stalno govori da će biti doktor.

Zaključiti da će najbolje biti da se povuče u svoj ured.

Sestre nema, izgubila se već oko devet. Može se okladiti da pije kavu pripremajući se za današnji dan pridošlica. Odlično.

Jutros je rastresen; još je pod dojmom sinoćnjeg razgovora. Toliko je razmišljao o njemu – riječ po riječ, rečenica po rečenica, stanke i šutnje... potpuno je izgubio orijentaciju. Prelistane stotinu puta u mašti, riječi su se izlizale. Izgubile boju. Da ga sad netko pita, nije siguran da bi ih znao prepričati. Od silnih mogućih i nemogućih riječi, rečenih i prešućenih, zamišljenih, priželjkivanih, slučenih... sada je teško mogao razlučiti one uistinu izgovorene.

Radi kako ti je najzgodnije. Šta god uradiš, meni dobro.

Priđe prozoru. Pogleda: bolničko je dvorište pusto. Izgažen, prljav snijeg naguran po rubovima davao je ionako oronuloj zgradi otužan izraz. Prođe tehničar gurajući prazna kolica; jedna bolničarka zamakne u drugo krilo stišćući džemper oko prsa.

Prema ulazu u bolnicu stazom ide žena s kesama u rukama. Prepozna je: ide u posjet mužu. Dolazila je baš svaki dan iz mjesta udaljenog skoro deset kilometara, najčešće pješke ako ne bi imala sreću da je netko poveze. Svi su je znali i dopuštali joj posjet mimo pravila.

Osjeti nelagodu. Znao je da će, ako ga vidi, pritrčati da ga uhvati za ruku. Prvi put, kada ju je tek upoznao, zatekla ga je: zgrabila mu je ruku i poljubila je. Ne radite to molim vas, promrmljao je zbunjeno i odjurio hodnikom. Drugi put kada je to napravila, prasnuo je. Zaboga ženo! – podviknuo je i ona je ustuknula.

Odmah se zastidio – mogla bi biti starija od njegove majke. Sjeća se i njenog pogleda: nije se

uvrijedila. Gledala je u njega s beskrajnom nevjericom, prijazno i bez traga ljutnje; kao da gleda dijete koje se duri.

Doista nije razumjela – ni tada ni ikada poslije, ali je prešutno poslušala njegov zahtjev. Od toga dana uvijek bi požurila da ga pozdravi i samo bi ga uhvatila za ruku, kao da se nije mogla odreći tog dodira, kao da bez njega njeno poštovanje ne bi bilo dovoljno očito.

Znao je da mu to nitko ne bi povjerovao, ali nikada se nije naviknuo na to. Kada bi bio iskren do kraja, rekao bi da se zapravo gnuša nad tom zahvalnošću.

Nekad bi je najradije prodrmao i viknuo joj u uho iz sve snage: **Ja nemam ništa s tim!**

Onda bi joj rekao: radim ono što trebam i što moram i što mi je dužnost, baš kao i zavarivač ili nastavnik ili netko stoti, tako bi bilo da je bilo tko od mojih kolega, oni ili ja, svejedno je, učinim sve i iznenadim se ako se stanje pogorša, ali vjerujte mi, i ako se poboljša, jer ja sam samo radnik na zadatku, nisam svemoćan, nisam niko poseban, kada učinim sve što mogu učinio sam, ostaje mi samo da čekam kao i vama. **Kao i vama!**

Kako vas nije stid ljubiti mi ruku, još bi joj rekao, znate li kome treba poljubiti ruku, e pa ja ću vam reći, onoj ženi iz dvanaestice koja je samohrana majka četvero djece i nepismena je i djeca su joj divni mali ljudi, i onoj ženi koja radi dvije smjene u praonici jer nema mužu za lijekove i nikad nije rekla da je umorna.

Pred njih treba kleknuti! I znate li kome još treba ljubiti ruku, vama, jer pješačite svaki dan osam kilometara ovamo i osam tamo i mislite da ne znam da nemate svaki put za autobus, vama, jel vam jasno, hoćete li da sad ja vama poljubim ruku, hoćete li? Ja sam došao na posao autom, ured mi se grije i noću, ručak mi donose; kukavica sam – bojim se nesreće, tuđine, samoće, kukam zbog rasporeda dežurstava, bojim se da neću imati dovoljno za nove navlake u autu, ne mogu se naviknuti na hranu u menzi, užasavam se pomisli da me cura ne voli kao prije.

Takvom tipu nemojte ljubiti ruku, ni ikome drugome. Možete mi samo reći da dobro radim svoj posao. Ništa više.

Ona žena zamakne ispod nadstrešnice. Dvorište opet opusti.

Radi onako kako ti hoćeš. Stvarno. Meni je svejedno.

Je li stvarno rekla da joj je svejedno? Ne, nije rekla svejedno, rekla je da joj sve odgovara.

Zar to nije zapravo – svejedno?

Nasloni se na okno.

Ne, čekaj... zapravo to je lijepo od nje, zašto ne bi tako gledali na stvari? Želi mi ugoditi, a ja filozofiram. Bez veze.

Na tu se pomisao raznježi. Pokuša ponovo dozvati u sjećanje njen glas. Ustvari, možda ju je podcijenio; daljina kida samo loše veze – tako kažu.

Ipak, nešto mu ne da mira. Ne treba se zavaravati; njihovi su razgovori u posljednje vrijeme bili rijetki i službeni. Iz njenih se, uvijek istih riječi, nije moglo pročitati ništa.

Stoga se, poput slijepca koji se oslanja na ostala čula, oslanjao na ono između. Pritisnuo bi slušalicu na uho i zaboravio na riječi: uhvatio bi je kada bi zadržala dah, kao da se pritajila. Uhvatio bi je kada bi iz dosade tiho otpuhнула zrak.

Uhvatio bi je kako u rukama premeće olovku ili gricka nokte.

Čuo bi čak i kako stoji, kako se premješta s noge na nogu.

– Pa dobro slušaš li ti mene? Imam osjećaj da me uopće ne slušaš – rekla je jednom bijesno. – Slušam – odvratio je.

– Onda reci šta sam te pitala.

Šutio je i ona je spustila slušalicu.

Ali sada... Sada je bilo drugačije. Osjetio je kako se trudi da mu ne proturječi, da se napetost izgladi. Htjela je preduhitriti njegova očekivanja, rasteretiti ga sumnji. Griješiš dušu prema njoj, prekori se. Dotakla je sve teme za koje zna da su mu važne – pitala je za roditelje, za posao, jer je htjela pokazati da je i njoj važno, jer...

Jer uskoro izlazi.

Prene se. Odgurne se od zida i ushoda se pred prozorom.

Koji mačak! Koji mudrac, onaj E.? Ne, on je car! Nije mu dosta što ima svojih problema, nego još ima drskosti navaljivati ih meni! To je to, naravno: kao čuj, ja imam problem sa ženom, ali evo ti malo pa i ti razmišljaj o svojoj. Odakle mu pravo da mi se uopće obraća s takvom pričom? Ne, ne, ja sam kriv – jasno ću mu dati do znanja da ima poštovati naš odnos. On je pacijent, ja doktor, i tu priča završava!

Opet se zaustavi na prozoru grizući usnu.

Sam si sebi kriv, stari, trebao si tražiti ženu, a ne kći, i to tamo odakle si došao – eto to bi mu najradije rekao. Ali ne, on ima dostojanstva i neće se dati izmanipulirati. Osim toga njegove ga osobne stvari uopće ne zanimaju.

Ni slučajno – otpuhne bijesno i počne nervozno zvjerati kroz prozor.

Nekoliko je ljudi prolazilo dvorištem noseći kese i on bezrazložno zalijepi pogled za njih.

Privuče mu pažnju žena koja je žurila odmah za njima. Eno je, to je ona, S. Ne, neće ući ovamo, ide prema drugom krilu, k sinu. A muž? Uostalom, zašto bi ga to uopće bilo briga? Ne zanima ga kuda će ona i kada, njena stvar. Ipak, uhvati se kako je opsesivno prati pogledom izvijajući vrat, sve dok nije zamakla iza zida. Kad je izgubi iz vida, ne mogne se svladati – izleti iz ureda i odjuri hodnikom.

* * *

Nije dugo spavao. Čim je otvorio oči, shvatio je da je još jako rano. Vani je još bio mrak, ali rijedak i blijed, razvodnjen zorom.

Odmah se sjeti noćasnje fantazije – tragovi ugođe još su se gnijezdili tijelom. Osmjehne se.

Iako je dokasna bio budan, osjećao se čilo. Odavno nije tako spavao, čvrstim, zdravim snom bez snova. Shvati što ga je prenelo – šaka na koju je u snu naslonio glavu boljela ga je, a na obraz mu se utisnuli zglobovi prstiju. Mora da se nije pomakao satima. Lijepo.

Izvuče ruku, navuče pokrivač do brade i opet zatvori oči.

Danas je... nedjelja. S. će danas doći ranije i ostati duže nego inače. Satima će pričati o vremenu koje provodi s malim, on će pažljivo slušati i zamišljati da je bio s njima. Osim toga danas je prvi dan da smije ustati i sam obaviti jutarnju toaletu, tako je rekao doktor M.

Začuje kako u hodniku cvile kolica – ubrzo će ih vratiti puna vrućeg čaja i mlijeka. Zadovoljno se promisekolji; jutros jedva čeka doručak. Uostalom, najbolje bi bilo ustati, ionako je potpuno budan i čudno uzbuđen.

Poklonit će sebi ovaj dan – neće dopustiti mislima da ga muče.

Otvori oči i protegne se; udahne duboko. Mrak je sada bio još bljeđi – kao da u gustu crnu tamu netko dodaje kap po kap jutra. Jutro joj ubija snagu, čini je boležljivom, beskrvnom. Povlači se, bježi, rastače, curi kroz prozor u sobu. Ponegdje se još zadržavaju guste tamne mrlje – rastežu se poput vlakana među krošnjama u vrtu bolnice, u prolazima, na mjestima gdje se susreću zidovi. Napokon se i one razvodne i kradomice iskaplju na hladnu zemlju.

U sobi je sada svjetlije. Ogleda se oko sebe: na noćnom ormariću tetrapak i dvije plastične čaše. To će svakako pospremiti prije nego što dođe sestra.

Danas ne mora ništa raditi oko njega – ne mora mu nositi noćnu posudu ni popravljati krevet. Umit će se, počestljati i namjestiti jastuk, a onda pričekati doručak. Tako.

Carpe diem, reče i zavrne plahtu.

Prene se. Na prvi pogled učini mu se da je zgužvana i da su se u naborima ugnijezdile sjene. Pridigne se i pomno promotri. Ne. Mrlje. Crni tragovi na gornjem dijelu plahte, kao da ju je netko gnječio prljavim, garavim prstima. Čudno. Moguće da mu je noćas pala na pod i uprljala se. Zaviri pod krevet – ne, pločice su uistinu bile čiste. Osim toga izgleda kao da je netko o nju otro ugljen.

Zbunjen je, premeće krajeve plahte po rukama. Tek tada primijeti da mu je zavoj prljav. Okrene zdravu ruku: praškast, razmazan crni trag spuštao se niz podlakticu i širio se po dlanu. Veći se dio već obrisao, ipak, među prstima se zadržalo još prljavštine.

Ugleda nekoliko sitnih mrvica; zgnječi ih prstom i razmaže. Na koži ostade suh, ugljenast prah. Garež.

Obuze ga nelagoda. Evo. Evo opet – izgubit će ravnotežu.

Ponovo se svali na krevet. Onaj osjećaj od maloprije kao da je najednom nekamo iscurio. Odnekud počnu navirati sjećanja bez reda.

Izgubit će ravnotežu.

Nahrupe slike: isječci, trenuci, bljeskovi. Začuje bezglasne riječi koje mu se ispisivahu u mislima, izgovorene od poznatih i nepoznatih, živih i odavno mrtvih. Zvukovi. Kršenje granja, para u loncu, zveckanje lančića. *Bacila je sve niz rijeku*, prepozna pjesmu. Netko trči.

Odgrne plahtu i ustane što je mogao brže, koliko mu je dopuštalo bolno tijelo. Otvori prozor i uroni lice u oštar jutarnji zrak. Razrogači oči: želi upiti što više običnog, svakodnevnog. Istinitog.

Kada misli napokon iščeznu, odvaži se – pride krevetu. Polako, pazeći da je još više ne uprlja, namjesti plahtu tako da sestra ništa ne primijeti. Požuri do umivaonika i snažno nasapuna ruku; pusti mlaz vode da odnese ružnu sivu pjenu.

Tek tada baci pogled na zrcalo. Skameni se; od užasa dahne, ispusti neartikuliran, grlen zvuk.

U njega zuri taman, morbidan lik. Očne duplje i usne bijahu mu potpuno crne – kao da mu je lice osakaćeno.

Kao da je mrtav.

Zamotanom rukom drhtavo prijeđe preko oka – na zavoju ostane garav trag.

Mučnina navali iz želuca. Osjeti slabost u nogama; koljena mu klecnu. Zadršće; grčevito se uhvati mokrim rukama za rub. Spopade ga strah: natapa mu kožu i prodire u prsa, sužava dah. Ipak, ne može odvratiti očiju od vlastitog odraza. Nagne se nad umivaonik, diše duboko. Onda pusti jak mlaz vode; stane se luđački pljuskati po licu.

Trlja oči do bola, ispire ruke i ponovo trlja sve dok mu očne jabučice ne odrvene. Pokuša trepnuti: kao da mu kapci zapinju o hrapavu, istruganu površinu. Vraški ga peče.

Napokon zatvori vodu – pritisne ručnik na lice i zavuče se u krevet.

Ispod spuštenih kapaka opet se pomalja sjećanje: iz nejasnog mutnog predjela izoštravaju se obrisi, poput slike od pijeska. Oble, krivudave figure koje se prelijevaju... Napokon se

izoštravaju njihovi pokreti: ljudi. Ne vidi im lica, zna da oni nisu ono što čeka. Miruje. Među njima je slijepa mrlja sjećanja – ni tamna ni svijetla, jednostavno prazna. Iz nje će se pomoliti ono što čeka.

Šuma. U šumi je.

Osjeća mirise koji se čudno miješaju, ipak, siguran je da je to: vlažan ustajao zrak, mokraća, užeglo, ne, kiselo mlijeko.

Mračno je i zagušljivo. Već može čuti i glasove, dovikuju se. Plač.

Iz one mrlje polako izranja lik, još malo i vidjet će sve. Osjeti snažan poriv da otvori oči i odagna slike, ali ne, silno ga želi vidjeti, makar i ovako. Unatoč strahu izdrži, i evo: pomalja se sićušno lice uokvireno svijetlim uvojcima, velike oči pune straha... Prepoznaje ih.

Strgne ručnik i pokrije se do brade, zureći pred sebe.

U susjednim sobama zveckaju posuđe, još malo i sestra će donijeti doručak. Sav se usredotoči na tijelo – utisne noge u madrac, zavijenu ruku zaviče pod pokrivač. Drugu ruku namjesti tako da izgleda... ležerno. Zatiljak pritisne na jastuk.

Neka sve izgleda kao inače.

Silno mu je teško suzbijati nemir koji ga iznutra napinje. Zatekne se kako opet promatra tijelo kao da je izvan njega. Krevet izgleda uredno, noge ispružene, ruka opuštena. U oči mu upadnu smeđe pjege po koži, odmah okrene dlan prema gore. Ne, ni tako nije dobro – prsti mu drhte.

Naposljetku uhvati kraj plahte i stisne je među prstima.

Sad izgleda dobro.

Ponovo se prožme samim sobom: iznutra je sve treperilo i bridjelo, činilo se da samo koža drži tijelo na okupu da se cijelo ne rasklima i ne raspadne u groznici. Mišići mu se pod kožom sitno napinju i trzaju kao da će se oteti kontroli; da može, trčao bi kilometrima bez osvrtnja.

U glavi mu šumi, osjeća kako mu ispod zatvorenih usana zubi cvokoću.

Oči ga užasno peku, zatvori ih. Malo mu lakne. Ali čim se nađe u mraku, opet počne izranjati

dobro poznato lice. Brzo otvori oči.

To nije istina, to nema veze, mrmlja sebi u bradu. Projekcija, halucinacija, telepatija... nešto, nema veze, ako ja ne znam ne znači da ne postoji, takva je neka stvar, to je.

To je, zaključiti.

Otvore se vrata:

- Dobro jutro, gud morning - zaviče sestra s vrata gurajući kolica.

On se pritaji. Opusti kapke, tako, najbolje da izgleda kao da se tek probudio.

Kimne glavom i kratko se osmjehne, pa se zapilji u neku točku na zidu. Ispod pokrivača mahnito vrti nožnim prstima.

- Ma jeste vi to bili vrijedni jutros, sve dovde miriše sapun!

Shit! Ovoj ništa ne promakne. Odupre se još jače leđima o krevet.

Zirne prema njoj i odmah skrene pogled, poput djeteta. Reci nešto, nešto bez veze, govori u sebi.

- Miriše... fino? - pokaže glavom na metalni stolić.

Ona nasjedne.

- Mmm, fino, jašta, danas se možete malo i prošetati, da dobijete snage...

Primakne mu jelo na metalnoj ploči pričvršćenoj za krevet. Od mirisa se uzburka ona mučnina, koja se samo pritajila. Znoji se. Nije mu dobro. U nervozi počne prstima gnječiti plahtu ispod pokrivača.

Sestra počne servirati, on podiže ruku. Sjeti se da je prljava; odmah je povuče natrag.

- Sami ćete, dobro... - reče ona i ostavi jelo, ali ostade stajati kraj kreveta.

Šta sad?

- Hvala, thank you - reče.

Ne zna zašto, ali imao je osjećaj da joj je bilo draže kad joj se obraća na engleskom. No to u

ovom trenutku nije bilo važno, važno je samo da iziđe i ostavi ga samog.

- Znae šta... - započe ona značajno.

On je upitno pogleda, uto se sjeti da su mu oči sigurno luđački crvene. Makne pogled.

- Da? - odvrat i poče prčkati po hrani.

Neznatno rastvori usne; diše plitko na usta da otjera miris. Nemir u njemu raste- sada su mu obje ruke izložene njenom pogledu.

Puknut će. Nije mu dobro, puknut će. Neka više izađe...

- Da? - ponovi. Uze mazati kruh brzim pokretima.

- Čujte... Mi imamo razumijevanja za vašu situaciju. Zato su vam dozvoljeni posjeti izvan kućnog reda, žena vam često prespava kod malog, ali ipak... Znae šta hoću reć...

- Ne - odvrat ne dižući pogleda. Poče mazati drugu krišku. Šta kad potroši sav kruh?

Sestra se snebiva. Pogne se ne bi li mu uhvatila pogled, a onda nastavi:

- Mislim, što se mene tiče meni ne smeta, ali znate... Nije baš zgodno da dolazi noću.

- Noću, *what*, oko sedam, osam? U redu, ok. Sve ok - izgovori brzo.

U grlu je osjećao nekakvu ljigavu kvrgu koja mu je smetala da guta slinu - stalno ima nagon na povraćanje. Pogleda one namazane kriške kruha; osjeti užasnu odvratnost. Odustane. Odloži nož na pladanj i uperi pogled u nj.

-Ha - nasmije se ona šeretski - mudri ste vi, al mudra sam i ja... - uozbilji se. - Ne, dragi mister, ne mislim oko sedam osam, nego oko ponoći. Dežurna sestra vidjela je noćas da ste nekoga imali.

Ruke mu klonu. Sve ono titranje i onaj nemir u trenutku zgasnu - tijelo mu odrveni. Vilica mu se objesi; on se zapilji u sestru bez daha.

- Šta... vidjela? - protisne s mukom.

Sestra stoji slavodobitno oslonjena o ogradu kreveta. Smješka se.

- A joj, pa šta ste se tako ukočili, blijedi ste ko krpa! Pa šta je tu bilo kad ste se toliko prepali

šta je sestra vidjela, ha? Ma bio je mrak u sobi, a ona je samo povirila kroz staklo, tako da se mogu vidjet samo sjene, ne bojte se, ha ha. Uglavnom, učinilo joj se da vidi ženu kraj kreveta, visoku, duge kose, doduše ona vam nije upoznala ženu, ali ja jesam, pa znam... Eto, ja neću ništa reć doktoru, ali da znate za ubuduće...

On se ukoči. Treba li što reći? Htio bi nešto reći, ali ne može.

Ono ljigavo u grlu zaglavilo se i davi ga. Pomozite mi, neka mi netko pomogne, više u mislima. Ali ne može viknuti, ne može maknuti pogled s nje, samo bulji razrogačenih očiju. Pokušava shvatiti – *što je ovo sad ona rekla?* – ali misli mu gube oštrinu, tope se u kašu. Veze se mrse, raspleću, kidaju. Ništa više ne liježe na svoje mjesto, struktura se urušava. Ima osjećaj da su se sve slike u glavi rasule – gomila krhotina koje ne može spojiti. Živo i neživo, što nije i jest bilo, prije i sada i što će možda tek biti, preklapa se i usijeca jedno u drugo. Boji se misliti.

Na kraju samo bulji u nju očajničkim pogledom.

- Šta vam je? – progovori ona napokon.

Zaista, njen glas probije oklop.

- Pomozite mi – začuje vlastiti glas.

Ona se osmjehne.

- Pa dobro, nije ni to nerješivo, bome imate baš sreću što sam ja, mogla vam je bit i neka druga sestra, pa šta bi onda, jelde? Eto, što se mene tiče, možete se brate viđat skoro cijeli dan. Ne brinite – namigne – neće bit problema, ja ću to riješit, reć ću joj da ne širi okolo – doda zavjerenički. – Jeste dobro?

On nastavi buljiti u nju neodređenim pogledom.

- Ako bude šta trebalo, ja sam tu. Vidite da se u mene možete pouzdati – potapša ga i iziđe.

E. neko vrijeme gleda u prazno, čuti kako mu se jeza penje uz leđa. Zadrhti, zatim se počne nekontrolirano tresti. Ona se mučnina uzvalja u utrobi; probije ga znoj. Uspije se dignuti, ali ne dospije do toaleta.

Povrati po sebi i sruši se na pod.

* * *

Nije imala sata, ali odmah je znala da nije spavala dugo, možda kojih desetak minuta. Čudno: probudila se u trenu, baš kao što je i zaspala. Ne sjeća se ni kako ju je obuzeo san. Kao da i nije uistinu usnula. Kao da ju je netko brižan, usred najteže more, na tren odvojio od svijeta.

I stvarno – čim je otvorila oči, bila je sasvim svježja; u glavi joj se počeo odmotavati sve što se te večeri zbilo. U trenutku ponovo proživi šumu, bijeg i onaj dim.

Ali drukčije.

Misli su joj sasvim bistre: shvati da se s djetetom u mračnoj hladnoj pećini skriva od smrti. Ne zna zašto je ova misao odjednom nadošla, i odakle – ali sigurna je.

Od smrti.

I ova šuma: ništa se njoj ne pričinja. Nemilo po njoj pucaju i krše granje, lome je, ruše; ono ne bijahu glasovi dobrih ljudi. Bruji nešto zlo, što su dovukli da sve unište, da poruše, da ništa ne ostane, sad zna – to bruji.

I onaj dim...

Protrne.

Onaj dim... ne bježi, već me zove. Prolazi ma baš preko onog komadića neba iznad mojih očiju, baš preko njega.

Mene zove.

Leđa joj oblije hladnoća. Sad vidi, razumije.

Zna.

Tijelo joj je utrulo od zgrčenosti i umora. Boji se, silno se boji, ali drugačije. Kao da i nije ona. Ne plače; čak joj se ni ruke ne tresu. Odjednom osjeća čudnu pomirenost s ovom noći, sa sobom. Zna što treba.

Spremna je.

Kao da promatra samu sebe: polako odvoji dijete od prsa i položi ga na tlo, podmetnuvši mu pod glavu kapuljaču. Jedva podigne ukočene noge, jednu po jednu; ispod sebe s mukom izvuče kaput. Nagne se i prometne ruke iza leđa – uspije skinuti rukave. Oprezno, da ne gurne dijete, okrene se; osloni se na dlanove i koljena. Pogled na usnulo čedo rastače je, osjeti da je u prsima guši.

Ali ne misli, ništa ne misli. Samo promatra sebe kako ga poduhvaća ispod leđa i stavlja na kaput još topao od njenog tijela. Skupi i namreška debelu tkaninu: uvlači mu jednu po jednu ručicu u goleme rukave, dosežu tek preko ramenog šava. Rukave preklopi i uvuče kraj jednoga u drugi, čvrsto zavrne. Krajeve kaputa preklopi mu preko prsa, zakopča ga sve do kraja. Podvuče ruku i lagano odigne dijete od tla; drugom rukom podvije donji kraj kaputa i namjesti mu ga pod leđa i glavu. Zagleda se – vezicu na kapuljači ipak odveže, gornje dugme na kaputu otkopča.

Poleti da ga izljubi, da mu prisloni lice uz obraz...

Ustukne. Ako ga samo dotakne, ako samo osjeti miris, opet će ući u sebe. Više neće ovako gledati sebe, ne, smrvit će je mliječan okus njegove kože, miris kose, disanje...

Polegnut će po njemu i nikada neće izaći.

A mora, već ide. Nešto je vuče, zove... i ona se ne opire.

Promatra svoje ruke kako uklanjaju mrvice zemlje oko kaputa.

Promatra svoje ruke kako mu nježno obujmljuju lice.

Ne misli ništa – samo čeka svoje ruke da se odvoje od njegovih obraza.

Ovlaš mu dotakne usnama nos; brzo, gotovo bez dodira. Ruke se napokon odvoje.

- Doć ću brzo da te izljubim – prošapće. Izmigolji se prema izlazu.

Okrene se potrbuške, isturi noge i ispuže van. Ošine je hladan noćni zrak; jeza joj prođe čitavim tijelom. Prestraši se, ponovo uvuče gornji dio tijela u spilju – dobro je, unutra je toplo.

- Doć ću, obećavam – prošapće još jednom. Izvuče se van.

Namjesti kamenu stijenku taman toliko da ima zraka, a nitko ne vidi unutra. Dohvati neku

granu i prebaci je preko kamena.

Otrči u šumu.

* * *

Čim je ušao u drugo krilo zgrade, doktor M. uspori korak. S. je sigurno već stigla do sobe.

Ne želi da ga itko vidi – hoda uza sam kraj tarući rukavom o zid. Hodnici su pusti, još je rano za posjete. Ipak, vrata sobe za osoblje bila su poluotvorena.

Dok se približava, čuje iznutra smijeh i kuckanje šalice.

Da jednostavno prijeđe na drugu stranu? Ne, netko će ga ugledati kroz vrata. Dobro, to je samo trenutak, ako malo požuri, pruži korak... To je samo jedan korak. Vrata nisu otvorena širom i zbog kuta ga ne mogu vidjeti, nego tek kada prođe, ako i tada.

Aha, pružit će korak i jednostavno proći kao da ide poslom.

Vrata su sada bliže, svega nekoliko metara. A što ako ga vide kada prođe? Još gore, onda će sigurno znati da je umakao, pa će ga zvati.

Ne, mora stići tamo prije njih, prije ikoga, kada S. bude sasvim sama.

A da jednostavno mahne i kaže da žuri?

Još dva, tri metra. Smijeh. Netko glasno otpuhuje dim.

Idem poslom, reći će ako ga tko zaustavi... Ne. Oni će reći: kakvim poslom, jesi ti normalan, nedjeljom ujutro, nije se ni kava popila kako Bog zapovijeda, ajde sjedi malo, kakvim poslom, šta imaš tamo, nema ti nikoga, stvarno šta ćeš tamo?

Prisloni dva prsta na vrata i lagano ih, sasvim lagano gurne od sebe. Dobro je, nisu zaškripala. Pričeka trenutak – ništa se nije zbilo. Nitko nije ništa primijetio.

Pruži korak i požuri prema sobi na kraju.

Stane pred staklena vrata i ugleda je kako upravo skida kaput. Ne! – sad će se okrenuti i objesiti ga ovdje kraj vrata... Naglo se povuče, usput preleti pogledom po hodniku. Nigdje

nikoga.

Pričeka nekoliko trenutaka.

Već ga je sigurno objesila. Pričeka još malo. Osjeti nelagodu; još se jednom osvrne oko sebe.

Ne mogu vjerovati da ovo radim, pomisli.

Ipak... Sasvim polako nakrivi tijelo u stranu – tek toliko da krajičkom oka proviri u sobu.

Ona je dohvatila frotirski mantil koji je bio prebačen preko stolice i obukla ga dječaku. Zatim mu je obula prvo čarape, onda papuče. Uzela ga je za ruku i povelala do umivaonika, zatim mu oprala lice. Onda su se vratili do kreveta – sjela je i stavila ga u krilo.

Običan, sasvim običan prizor majke i djeteta koji je oskvrnuo vrebajući ih ovako pritajen iza vrata. Hitro se osvrne oko sebe.

Ipak...

Ne otiđe. Osjeti tremu zbog ovoga iskustva. Inače nije promatrao ljude, onako istinski. Zapravo, moglo bi se reći da im ne pridaje više pažnje nego što je minimalno potrebno. Ne zna ni što bi s njima kada razmijeni sve kurtoazne rečenice koje izgovara po navici. Većina ih je ionako dosadna, ne vidi zašto bi gubio vrijeme na to.

A sad, već nekoliko dana osjeća nemir – kao da su se otvorila vrata koja ga vuku da uđe. Ne zna otkud to, zašto... ali iznutra ga peče neobjašnjiv poriv za traganjem. Slabo spava, osluškuje, obraća pažnju na svaku izgovorenu riječ, uzima u obzir čak i ono što mu ispriča sestra Z. Luta hodnicima kao lud, izbjegava ljude. Ali drži ih na oku.

I evo gdje je dospio.

Kada se to dogodilo?

Ona sjedi leđa okrenutih prema njemu. Mutna siva svjetlost puna treperave prašine koja dopire kroz balkonska vrata lomi joj se na ramenima i slijeva niz leđa.

Jeste li kad vozili autostopera? Hitchhiker?

Dječak joj sjedi u krilu lica okrenuta prema njoj, ne vidi ga od njenog tijela. Ona mu hitrim pokretom skida papuče i naslanja noge kraj sebe na krevet. Uzima mu ruke i podiže ih u zrak, zatim se skupa naginju na jednu, pa na drugu stranu. Na jednu, pa drugu, točno deset puta.

Namjesti glavu tako da jednim okom može nesmetano gledati u sobu. Ona čvrsto uhvati dijete oko ručnih zglobova. Po njenom držanju pretpostavi da se dječak naginje prema na trag i opet se podiže. Vježbaju. Da, to je, točno vidi kako joj se laktovi odmiču od tijela i ukrućuju od njegove težine, a zatim se ponovo opuštaju.

U jednom trenutku ona se nagne skupa s djetetom – ona svjetlost koju je zaustavljalo njeno tijelo pljusne ga u lice. Trgne se; sakrije lice iza dovratka.

Baci pogled prema onim vratima – još malo pa će pauza biti gotova i svi će se razmiljeti po hodnicima. Osjeti nemir.

Pogleda na sat: šest minuta? Provjeri na velikom satu u hodniku – prošlo je šest minuta.

Dobro je. Ima vremena. Pade mu još nešto na pamet: nehajno stavi ruke u džepove i malo savije jednu nogu u koljenu. Ako netko naiđe, reći će da čeka kolegicu V.

Ponovo proviri u sobu.

Ona liježe na krevet, svojim gibanjem uznemirila je svjetlost: čestice prašine raspršuju se svjetlucajući, prate svaki njen pokret dajući im obris nestvarnoga. Ispruži ruke i noge i zabaci glavu; kosa joj se raspe po jastuku. One čestice napokon se smire polegnuvši ponovo po njenom tijelu.

Dječak iz torbe na podu vadi plastični stetoskop, injekciju, zavoj i sve to slaže na krevet. Ona se smiješi.

Netko u onoj sobi podvikne; on baci pogled: kvaka se spusti i vrata se bučno zatvore. Odahne.

Dječak stavlja igračku oko vrata, stane kraj nje. Ona poslušno raširi džemper i malo raskopča košulju. Svjetlo joj se poput mlijeka razlije niz vrat i prsa.

Osjeti nelagodu i skrene pogled, ali ga odmah vrati.

On joj prislanja plastičnu pločicu na obraz, pa na vrat. Ona se smije zabacujući glavu; prsa

joj podrhtavaju. Dječak joj prislanja plastiku na udolinu između dojki, saginje se i, sav ozbiljan, primiće uho pločici.

Ona podiže ruku – zrak se ljeska tisućama titravih zrnaca. Nježno prislanja dlan na njegov obraz; drugom ga rukom grli preko leđa.

Smije se. Dahom kovitla svjetlo koje se nemirno uzbibalo među dojka.

Dječak se izmigolji iz zagrljaja, daje znak rukom. Ona se poslušno okrene na stranu. Svjetlo ocrta i prati oblu liniju tijela; ono dobiva tanku blještavu auru. Pritiska joj leđa na nekoliko mjesta, zatim odlaže stetoskop.

Ne čuje što dječak govori, zapravo, čini se da ne govori ništa – ona razumije sve.

Liježe na trbuh, otkopčava suknju i izvlači košulju. Zavrće košulju i malo, sasvim malo spusti gornji rub suknje – zabljesne komad kože. Dječak uzima vatu i trlja joj kožu – ona se ne nabire i odavde se može oćutjeti kako je čvrsta i sjajna poput plastike.

Odjednom svom snagom zabode plastičnu injekciju navalivši se na nju čitavim tijelom.

Njemu se ruke u džepovima zgrče:

Ne! – zausti bez glasa...

Ne! – jaukne ona. Dijete ustukne.

Odmah joj bi žao, sjedne na krevet i raširi ruke smiješeći se, ali on joj ne prilazi. Već donosi zavoj i ona se na brzinu zakopčava; nemarno gurne košulju u suknju. Već je spremna.

Dječak stoji i premišlja se. Ona nježno pruža ruku, jedan po jedan prst, ali on nije zadovoljan.

Obilazi oko kreveta, zagleda je. Na kraju upire prstom.

Ona bez pogovora digne kosu i prstima je pritisne na vrhu glave. On joj zavrne kragu i razgoliti vrat.

Jedan se pramen otkači i priljubi se iza uha, krivudavo se pripijajući uz kožu.

Sigurno joj smeta, škaklja je, ali ne spušta ruke. Ne, ne spušta ih. Pridržava kosu da se ne raspe i ne pokrije vrat. Neka ostane gol, izložen.

Približi lice staklu, zanesen ovim prizorom. Žena. Žuđeno, nedostupno biće, njemu nerješiva zagonetka.

Zatečen je: svjedoči preobrazbi za kojom čezne, ono što sluti da mu je zatajeno razotkriva se slučajnim trenutkom. Slučajnom ženom.

Naizgled obična igra majke i djeteta, već naučena, kao ples. Ali ne njemu.

Nehotice se izdala. Razotkrila je nepozvanom svoju čulnost, mekoću, podatnost. Lakoću dodira. Predaju.

Ne, ne može joj ništa prigovoriti. Suspreže se, zakopčava košulju, namješta suknju. Neprestano pazi da se ne razodjene više nego što je pristojno, izmiče njegovim nespretnim ručicama. Ponaša se kako priliči – s djetetom je.

Ali on vidi.

Vidi: u njenoj pojavi sudaraju se majčinstvo i ženstvo. Poput leptira zaglavljeno u preobražaju izbijaju iz nje nagovještaji onog što je bilo i što tek može postati.

U bezazlenoj priprostoj igri ne može zatamiti čaroliju pokreta: način na koji dodiruje vrat samo jagodicama prstiju; kako zapleće prste u kosu, hitro, jer ruke to znaju i same; kako liježe na bok ne spuštajući nogu kraj noge, ne, ostavlja jednu na drugoj tvoreći tijelom obris gitare, kruške, vala... Otkopčava košulju jednom rukom, uvijek samo jednom rukom.

Sve ne hoteći.

Zatečen je, smeten, obuzet. Osjeća se povlaštenim, Odabranim: kao da se pred njim bezbrižno, ništa ne sluteći, razotkriva biće o kojem nitko ne zna ništa, nego se o njemu samo raspredaju bajke.

Dječak još uvijek nije odlučio što bi s vratom. Premišlja se – odmakne se, gleda je sa svih strana. Priđe i prstom je pritisne ispod brade, zatim se spušta – prati sitne kosti i opipava ih sve dok ne dođe do plitkog udubljenja gdje se ugnijezdio komadić sjene.

Iako daleko, iza stakla, učini mu se da bi mogao pružiti ruku, utisnuti prst i zaokružiti po plitkoj udolini; pokupiti onu sjenu kao rastopljenu čokoladu i...

U tom trenu dječak je iznenada stisne za grkljan i ona napravi smiješan izraz, isplazi jezik kao da se davi. Raspusti kosu da joj padne preko očiju, smiju se i krevelje. On zavojem omata

njen vrat preko kose.

Trgne se. Njena ga grimasa udari poput šamara. Njegova je čežnja ismijana.

Sjeti se A. Zašto je dopustila da se ovo dogodi? Da prvi put istinski spoznaže Ženu jednim voajerstvom?

Je li mogla dati bar toliko?

Njih dvoje u plesu koji uvijek iznova uče; spotiču se, zapinju, međusobno optužuju. Mogu li se ikada istinski prožeti?

Osjeti kako ga obuzima bijesna nemoć. On je samo igračka, i ne samo on. Boji se i kleči pred ženskim oružjem koje ona koristi lukavo, bez milosti.

Hipnotiziran je plesom, nagovještajem, prividom? Smiješno.

Zavaran je, izdan, daje sve za gotovo ništa. I što uopće očekuje? Ona ionako uskoro izlazi.

Autostoper? Puno puta? Onda sigurno znate kako je.

Glasovi se približavaju, on ne mari. Odsutno gleda u njih dvoje svladavajući nemir: ona sad pregledava njega. Uzima stetoskop i razgledava mu ruku, pritišće pločicu na dlan tek tako.

Glupo, proleti mu glavom. Ironično se osmijehne.

Ona opet uzima istu ruku, razgledava je i daje mu injekciju u dlan. Ovlaš mu pregledava tijelo, potom opet uzima ruku i okreće je prema prozoru, pomno razgledava. Omata je zavojem, ostavljajući jedno mjesto nezavijeno.

Ljubi ga u ruku, pa je opet okreće i promatra ono mjesto bez zavoja – opet.

Sve mu odjednom postaje strašno iritantno. Uostalom, dosta sam ovdje gubio vrijeme, pomisli. Sasvim sam dovoljno vidio.

Pođe i skoro se sudari s doktoricom V.

– Otkud ti, jesi me trebao? – upita ona ljubazno.

- Prolazio sam - spremno odvrati - pa sam pogledao maloga. Žurim, vidjet ćemo se.

Odmakne nekoliko koraka, ali ne izdrži. Okrene se:

- A njoj... Njoj reci... Pitaj je je li joj palo na pamet jutros posjetiti muža, je li bar prošla kraj njegove sobe? Samo da poviri? Neka mu vrati bar pola od onoga što dobije, bar pola!

Ode ne čekajući odgovora.

Na ulazu mu u susret dotrči sestra - priopći da je E. pozlilo. Oboje požure uza stepenice.

* * *

19. 6. 1945.

Ima puno da nisam ništa napisala al to ti je zato pod prvo što imam puno posla. Mama stalno neđe oda po nakim odborima đe su neki rukovodioci il ne znam kako se to zove nabrojala je al ja zaboravila. Traži tatu jer su se neki vratili a neki nisu al se opet zna šta je s njima pa oće i ona da zna ako mu je šta bilo jel se zato ne vraća iz rata. Bila ono jednom rekla da je u zatvoru al sad to više ne spominje, kaže ništa se ne zna. Eto onda izgleda da možda i nije pa sam ti sretna. Ja se ne bojim jer je on meni obećo da će se vratit i reko je da je on jak i da se njemu ne može ništa dogodit a znam ja to i sama. A sad ima posla i po polju onda ja kuvam i čistim i brinem se za sestru i brata ako nje nema kući jer mi je bude žao. Po vazdan ona šuti i nešto misli pa misli a ako se s nama i našali vidim ja da njoj nije smiješno. Nekad pomislim da se ne razboli pa se prepadnem, onda volim nek ja napravim šta treba mjesto nje meni je lakše. Nije meni teško, volim ja, a mama kaže da ne zna očul moć nastavit školu jer su teška vremena i nemamo šta ni jest a kamoli da imamo i za škole. Ja bi stjela u školu, meni vrijeme ne smeta i nije mi teško samo mi je teško zimi kad bude puno snijega i onda me strah na sabalje ići pješke dok se još ne razdani. Eto ti tako a inače uvijek jedemo pekmez od šljiva što ga mama spremi i ima ga po čitavu godinu pa dok njega ima ne znam što ja ne bi išla u školu. Inače je meni tamo fino i mislim da bi ja mogla bit učiteljica kad narastem jer kad dođem kući učim brata slova. Njemu se sviđa pisat i brisat po onoj ploči al mi se čini da slabo on to nešto kopča kad mu pokazujem matematiku, možda zato jer ima pet godina. Mama kaže da je fino to što ja želim al da je još

*rano da bi ja mogla znat šta bi bilo najbolje za mene da nešto radim u životu.
Mogla znat il ne mogla ja ću razmišljat o učiteljici pa ćemo vidit oćel šta bit od
toga. Eto ti pisaću opet nešto kad stignem il ako bude šta novo.*

* * *

Začuje se kucanje, onda se kvaka polako spusti. Kroz odškrinuta vrata proviri S.

- Dobro jutro... jeste zauzeti? - upita oklijevajući.

On ustane.

- Ne, očekivao sam vas. Još i prije.

- Bila sam kod sina pa...

- Da - prekine je on - razumijem. Sjednite.

- Tek su mi sad javili. Zna li šta mu je, je li srce?

- Ne, napravili smo odmah pretrage, nije infarkt. Ali mogao bi biti.

Ona skupi ramena.

- Kako... mogao bi?

- To je moja pretpostavka. Vaš je muž pod tolikim stresom da je u velikoj opasnosti da mu se to stvarno dogodi.

- Ali sad nije srce?

- Iskreno, čim sam ga vidio, i ja sam to pomislio. Ali nalazi pokazuju da nije. U svakom slučaju to je veliko upozorenje. To ću mu reći, ali naglašavam i vama - mora izbjegavati stres. U tijelu se sve to nagomilava i može se pokazati tako, ali i puno gore. To je sada u nadležnosti psihijatra. Uglavnom, sestra mi kaže da je prije toga bio blijed i odsutan, kao da ga je bilo strah.

Ona skupi ruke u krilu.

- Je li joj rekao šta? - protisne.

- Ništa. Pitao sam je o čemu su razgovarali – ona kaže ništa, najobičniji jutarnji razgovor. Ali ipak joj se učinio čudan pa je opet svratila da ga pogleda. Tako ga je našla na podu.

S. obori glavu. Ispreplete prste; pritisne ih na čelo.

- I ništa joj nije rekao, nešto što ga je uzrujalo, nešto neobično? – ponovi.

- Ne, ništa neobično, tako mi je rekla. Ima li nešto neobično?

Ona uzdahne.

- A ne znam ni sama... Jednom mi je rekao da nešto čuje... nekad, kao neke glasove, šta li... Ali to je bilo samo jednom, pred spavanje, kad sam primijetila da mu je nešto loše, da se znoji... Tad mi je to rekao i više nije nikad, stvarno, poslije je i za to govorio da je ružno sanjao. Iako ja sumnjam, živimo skupa, vidim da je često nemiran, da mu se nešto događa... Zato pitam. Šta vi mislite?

- Ne mogu se miješati u to. To je sada stvar psihijatra, ali možete biti sigurni da ću ja sa svoje strane učiniti sve što se može. Inače, kolega koji ga je primio neće se još vraćati, tako da ga ja sada vodim.

Žena se osmjehne.

- Drago mi je to.

On kimne glavom.

- Smijem li sad tamo?

- Sada spava, ali možete biti uz njega.

S. hitro ustane sa stolice.

- Idem odmah, hvala vam.

Isprati je pogledom – ona prelazi na drugu stranu hodnika i ulazi u sobu. Prilazi krevetu i saginje se nad usnulog čovjeka. Pruža ruku: zadrži je nad njegovom glavom kao da se premišlja, onda pažljivo spušta dlan na njegovu kosu. Stoji tako nekoliko trenutaka, zatim se osvrne po sobi. Privuče stolicu, prisloni je uza zid. Sjedne i prekriži ruke na prsima, kao da joj je hladno. Osloni glavu na zid i zagleda se u nešto neodređeno, u pod.

Doktor odloži dokumentaciju koju je u međuvremenu odlučio ispuniti.

Živimo skupa.

Pomisli na A. Da je tko pita za njega, bi li ona rekla samo – živimo skupa? Bi li on? Ne, on to ne bi nikada rekao. Rekao bi... nešto drugo.

Riječi su važne. Samo ih treba naći, one prave. I one pogrešne. Čini mu se da je to shvatio tek u posljednje vrijeme, kada postaju sve rjeđe. Sada danima prebire po riječima iz njihovih kratkih razgovora kao po prezrelom voću – čini mu se da se tu još ponešto može iskoristiti, samo ako bude pažljivo tražio.

I ponešto nađe – bar tako misli.

Ali kako vrijeme odmiče, čak i one za koje se uhvatio poprimaju ružan okus. Ne može ih iščupati iz mnoštva trulih, dodiruju se, miješaju, prožimaju. Nerazdvojno su povezane, zajedno izrečene. Gniju. Pogrešne ih riječi truju.

Na kraju izgubi i njih.

Riječi.

Ljudi se njima olako razbacuju, on pogotovo. Tko zna koliko je puta rekao svašta, i ono što ne bi htio, i ono što nije mislio. Zapravo je siguran da ga smatraju neugodnim tipom, u najmanju ruku. Što ako je rekao pogrešne riječi, a da nije ni primijetio? I koliko puta?

Zagleda se u ženu preko puta. Nije se ni pomakla. Sjedi i dalje skutrena uza zid, čini se da gleda u isto mjesto.

Sada je vidi sasvim drugim očima – gdje je iščezla ona putenost kojom ga je jutros obuzela?

Uostalom, previše razmišlja o njima. Bez veze. To je njihov problem. Stvarno, ne može se sjetiti da je ikad, ikad toliko razmišljao o privatnom životu nekog pacijenta.

Ne može objasniti zašto, ali E. mu je odbojan: kad se nalazi u njegovoj blizini, ne može potisnuti osjećaj podređenosti. Rat je završen, bar na papiru, a on je sada na njegovom

odjelu. Njegov teritorij. Ipak, ne može se riješiti tog osjećaja.

Ona... ga ne zanima. Ima svoje motive o kojima ne kani razmišljati. Uostalom, možda ga stvarno voli. I to je to.

Dohvati kemijsku i počne raditi.

Na odjelu je bilo mirno, tu i tamo zatvorila su se vrata nakon nekog posjeta.

Nakon nekog vremena upadne mu u oko nekakvo kretanje. Podigne pogled.

U sobi preko puta S. je i dalje sjedila uza zid sklopljenih očiju, vjerojatno je zadrijemala. U tom času ugleda neku ženu kako joj prilazi i trese je za rame. Čim joj je dotakla rame, ona se prene – bila je na oprezu. Brzo se osvrne na muža, pažljivo ustane pazeći da ga ne probudi. Njih dvije stanu kraj balkonskih vrata. Sada ih vidi jasnije – žena koja je došla učini mu se poznata. Da, radi u bolnici kao spremačica, zna je iz viđenja. Možda su nešto u rodu.

Njihova stvar.

Nastavi pisati.

Nakon nekoliko minuta pogled mu se opet otme: njih dvije i dalje stoje kraj prozora i nešto šapuću. To mu privuče pažnju – ne prilaze njegovom krevetu, čini se da ih on uopće ne zanima; samo povremeno bace na njega podozriv pogled. Uglavnom govori ona žena koja je došla; govori tiho i ne gestikulira, gleda S. ravno u oči. Ona je sluša razrogačenih očiju, poput djeteta, podiže ruke i stišće šakama ovratnik svoje košulje kao da se štiti.

Naposlijetku polako prilaze krevetu, kratko promatraju E. Zatim mu S. obazrivo podiže onu zamotanu ruku, pokazuje je ženi. Ona kima glavom. S. vadi nekakav zamotuljak iz torbice, pruža joj ga sa zahvalnošću. Ona se kratko nećka, a zatim ga hitro stavi u džep kaputa i iziđe.

Vrati se poslu; upravo tada uđe sestra.

- Još ste tu, doktore? Što niste išli na ručak?

On uzvрати:

- A vi? Zar vam sad ne završava smjena?

- Završava, sad ću ja polako, nego da povirim malo u sedamnaesticu je li sve u redu...
- Sve je u redu – presiječe je. – Bio sam ja maloprije, sad mu je tamo žena. Sve je u redu, možete ići.
- A tako... Baš fino... A vidim da mu je u sobi gospođa pa eto, isto da je pozdravim prije nego odem.
- Da je *pozdravite*?
- Pa sigurno, da je pozdravim, nekako otkad sam ga jutros ono našla, kao da se s njima osjećam bliskija, sad mislim da su oni baš romantičan par, ako me shvaćate, znate onaj moj osjećaj ljudi što ga imam za ljude, pričala sam vam...
- Znam – odvrati on suho.

Gleda je kako razdragana prelazi hodnik i tiho ulazi u sobu, prilazi S. raširenih ruku. Hvata joj ruku objema rukama, nešto joj priča kimajući glavom. Onda se osvrne na bolesnika. Majčinski mu pritisne dlan na čelo, popravi pokrivač. S. se smiješi, zbunjena je, ali vidi se da joj je drago. Brzo posegne rukom kraj kreveta, vadi punu kesu: u njoj su neke stvari zamotane u bijeli papir. Kroz ručke strši dug valjkast zamotuljak – vrat boce. Sestra se nećka, odguruje kesu, sklapa ruke na prsima. Ganuta je, toliko da se čini da će je zagrliti. Ipak, to traje nekoliko sekundi – uspije suspregnuti ganuće i uzme kesu.

Kada s vanjske strane zatvori vrata, lice joj se uozbilji. Uputi se k njegovom uredu. Na tren je izgubi iz vida – kao da se sagnula – ali odmah potom uđe u ured. Ozbiljna je, u rukama ne nosi ništa. Posegne za kaputom i torbom.

On ne izdrži.

- Jeste je pozdravili? – upita i odmah se pokaje. Glupo. Opet se bavi glupim stvarima.
- Jesam – odvrati ona bezbojno. – Evo pozdravljam i vas. Doviđenja.

M. osjeti snažan poriv da još nešto kaže; ipak odustane.

- Doviđenja – odvrati.

Ionako je već vrijeme za ručak.

* * *

Ona još bijaše obuzeta onim osjećajem – kao da nije u sebi. Ne pokušava razumjeti, žuri kroz mrak ukočena pogleda. Misli samo jedno: mora stići prije nego što opet postane svoja.

Kuda? Ne zna.

Kojim putem? Ne zna.

Ali jedno zna: mora stići.

Obuzeo ju je onaj dim – pronašao ju je baš onda, baš na onom komadiću neba. To nije slučajno, to je Znak. Ćuti ga još, tu je: plegao je po čitavoj šumi, zamutio tamu. Zavlači se među drveće, guši ga. Udara je u lice oporim mirisom propasti.

Ona ne posustaje – hoda samo u džemperu, ruku prekrivenih na prsima. Šake je stisnula pod pazuha. Boji se – ako raširi ruke, dotaknut će grm, uhvatiti granu. Opiat će ih, stisnuti, postati svjesna njihove prisutnosti. Svoje prisutnosti.

Zato još jače stišće ruke i ne gleda ni lijevo ni desno, samo naprijed: zapinje za korijenje što je izvirilo iz zemlje, posrće. Gusto se drveće pred njom priječi i uklanja, ramenima udara u debla. Čvornate suhe kandže grabe je odasvud: čupaju joj džemper, šibaju po leđima, grebu lice. Jedna se zabije u kosu; zabaci joj glavu, ali ona se otrgne. Na grani ostade iščupan pramen.

Neka, neka vas – šapće – ali mene ovdje nema. Neka vas...

Ne zna je li joj hladno – kroz rupe na džemperu uvlači se zima, kao da je stotine hladnih prstiju pipaju po tijelu. U isto vrijeme iz nje izbija vrućina u valovima, opsjeda je nagon da strgne sve sa sebe. Svakim udahom ledeni joj zrak poreže prsa, izdiše vruću paru – komeša se hladno i toplo, omamljuje je. Čitavo tijelo pulsira napadnuto izvanjskim.

Ali ona i dalje hoda i ne misli ništa. Samo gleda naprijed. Snažno ćuti ono tjelesno; osjeća svaki komadić kože kako bridi, žari i trne, dlake joj se podižu. U ušima joj huči krv, bubnjaju otkucaji srca.

Oči se polako navikavaju na mrak i ona promatra sebe kako ide. I dalje ide.

Gleda kako se pred njom drveće giba i miče – tijelo udara ono što mu se suprotstavi. Svijetlo lišće zabljesne na popriječenoj grani – ona samo promatra kako se preko nje noge sapleću.

Ne pokušava izbjeći, ne zaobilazi, ne posustaje. Ne žali.

Jer onda bi opet ušla u sebe. Onda bi usporila, zastala. Zadrhtala. Navalili bi na nju oni ledeni prsti i kandže i drveće i strah. Najednom bi shvatila gdje je i kuda ide.

Što je za sobom ostavila.

Ne! – trzne glavom. – Ne, ne!

Zle se misli raspršiše. Najednom osjeti da više ne zapinje – šuma je rjeđa, pitomija. Prepoznaje ju; otvara joj prolaz. Prepoznaje i ona nju: na ovome je mjestu sišla s puta.

Stane. Nasloni se na neko drvo; sagne se. Čeka da joj se disanje smiri. Osjeća kako joj se obrazi žare – kao da se sva napetost iz glave prelila u lice. Kosu što joj se zalijepila za vrat podigne i zaveže u čvor; oštar zimski zrak zapljusne vruću kožu na vratu.

Uspravi se. Oči je peku od naprezanja i dima – na trenutak sklopi umorne kapke. Polako opipa obraz, jagodicom prsta klizi niz svježu ogrebotinu. Među prstima osjeti nešto toplo i klizavo: krv.

U tom trenutku odnekud začuje glasove. Priljubi se uz deblo.

* * *

Čim je ušao u menzu, vidio je V. kako sjedi s dvojicom stažista. Ugleda i ona njega – maše mu da sjedne s njima. On uljudno odmahne, pokaže na stol kraj prozora. Neću dugo, oblikuje riječi usnama.

Sjedne sam. Hrana je po njegovom ukusu, prija mu. Svi koji odnekud dođu kažu da naša hrana još ima okus, i to je istina. Jednom je upoznao čovjeka koji je pričao – mogu uzgojiti mrkvu s okusom luka, kupusa, breskve, čokolade, čega hoćeš, samo ne mogu uzgojiti mrkvu s okusom mrkve. Koliko truda oko imitacije života.

Svaka je mrkva u vrtu njegove majke imala okus – mirisale su još onako prekrivene zemljom dok bi ih nosila u ruci. Sjeća ih se: kvrgave, nejednake, pune čvorova i rascjepa, tada su mu

bile ružne. Ona bi ih ostrugala, odvalila im patrljke i isjeckala za ručak. Njemu i sestri dala bi uredne oble narančaste korjenčiće koji su hrskali pod zubima.

Danas ih sve rjeđe viđa.

Ponekad mu u velikoj samoposluzi upadne u oko voće sasvim drugačije od onoga njegovog djetinjstva. Sve je ljepše, sjajnije, veće – i posve jednako. Jednom je kupio jabuke, jedva je dočekao da dođe kući i da ih proba... Kakva žalosna prijevara. Sve ih je bacio. Trebao je znati – prodavačica ih je trpala u kesu mehanički, brzo, kao kamenje.

Sutradan, starica na tržnici birala mu ih je s dva prsta, pažljivo i polako, kao da su žive. Za svaku se pobojao da će joj ispasti, tako je labav bio njen stisak.

Sjeća se i toga – bio je sasvim mlad – da je netko negdje na putovanju vidio: velike sjajne jabuke u bescjenje, odmah do njih male i kvrgave, ružne – po suho zlato. Tako je pričao, a on nije vjerovao. Je li moguće, zašto to rade, zar to netko kupuje? – nije se mogao načuditi, a čovjek se smješkao. Prevareni su, jadni ljudi – mislio je s nevjericom.

Danas zna: ljudi tragaju za vlastitim postojanjem koje su negdje izgubili živeći tuđe živote. Oni sami plaćaju drugima da žive njihov – za to nemaju vremena. Plaćaju drugome da se igra s njihovom djecom, da šeće s njihovim psom, da njeguje i bere njihovo cvijeće. Plaćaju nekom da uveseli njihovu djetetu rođendan, oni čekaju ispred. Daju novac da netko umjesto njih čestita rođenje, vjenčanje, diplomu; dodaju koliko treba ako umjesto njih smisli i tekst, ali posebno dirljiv, kao da su ga baš oni izrekli. Jedu hranu koju prave i pakiraju strojevi, na njima piše *bakini medenjaci*. Ne usude se na svom travnjaku igrati loptom, ako se malo više opuste, mogao bi se pokidati.

Ponegdje, ponekad, nalete na komadiće koji ih podsjećaju na njihove izgubljene živote; mirišu na djetinjstvo, na nešto živo, istinito. Mala kvrgava jabuka. Prevrću je u rukama, prinose licu, vesele se smeđim mrljicama, vidi ovdje je ušao crvić, govore djetetu smijući se; ono je s gađenjem odguruje. Onda ih trpaju u kese, ne pitaju za cijenu – to se ne može platiti, govore.

Jadni ljudi. Prevareni su, sada to zna. Zna i zašto ih ona baka onako uzima – među prstima je cijeli njen život. Na kraju, prije nego što zaveže kesu, hitro doda još jednu, kimne mu suučesnički glavom. Ne, ne treba, brani se on, ali ona mu već pruža jabuke.

Neka, dijete – mrmlja. – Neka.

On odloži pribor; gleda kroz staklo. Ispred je uzak prostor s posađenom travom i nekoliko ukrasnih grmova koji to odavno više nisu. Sa svih strana omeđen je ostakljenim hodnicima, vjerojatno sanjarski zamišljenima da budu odmor za oči osoblju i pacijentima. Zapušten je, na rijetkoj travi vide se opušci koje bacaju ljudi koji puše na prozorima, poneki zgužvan papir ili tetrapak. Ovdje se snijeg nikad ne zadržava, i za najžešće zime topi se od topline koja isijava iz hodnika ili odavde, iz menze. Ipak, biljke ne uspijevaju. Zatvorene u staklenoj kutiji oko koje kruže ljudi tmurnih lica, kroz prozore izbija i curi po njima zadah bolesti i straha.

Na njih nitko nije mislio.

Hodnikom preko puta stalno netko prolazi, sada je vrijeme s najviše posjeta. Vuku kese, nestaju iza mnogobrojnih vrata. Starija žena u crnini narušava jednolično kretanje – upada mu u oči. Hoda sporo, zastajkuje. Podupire leđa rukama. Naposljetku sjedne na jednu stolicu naslonjenu na zid nasred hodnika, spusti kesu kraj nogu. Odmara se.

Nakon nekoliko trenutaka oči joj bljesnu, gleda nekoga tko joj dolazi u susret. Plaho podigne ruku, nagine se, ali čini se da je taj kojeg pozdravlja ne primjećuje. U tom času pojavi se medicinska sestra, hoda uz ostakljenu stranu i on sasvim dobro vidi da je ona žena uperila pogled u nju. Kada joj se sasvim primaknula, starica se uzvrpolji i s mučnom grimasom na licu osovi se na noge; korakne i presiječe sestri put. Uhvati je objema rukama za ruku, sva se slegne – gotovo ponikne prema tlu. Sestra mu je okrenuta leđima, vidi samo izborano lice one žene koja se smiješi, razgaljena, kao da je na tom hodniku susrela vlastito spasenje. Nešto joj govori, kima glavom, još joj uvijek drži ruku. Upade mu u oko: dok priča, drugom rukom polako prelazi po sestrinoj nadlanici, miluje je.

Tada im priđe mlađa žena, sestra je srdačno dočeka – istrgne ruku da se s njom pozdravi. Podigne dlan u zrak, daje starici znak da pričeka, onda se okreće ženi. Njih dvije čavrljaju, ona stoji i čeka. Smiješi se. Ne, nije joj teško čekati, nije ona važna. Neka njih. Neka mladosti

Ali razgovor nikako da završi – sestra joj je okrenula leđa i zaboravila na nju, gestikulira, smije se. Starica se podbočuje rukama, premješta se s noge na nogu. Vidi: teško joj je, ali ipak se i dalje smiješi, ne želi im kvariti raspoloženje svojom mukom. Povremeno pogledava onu ženu i kima glavom s ponosom, kao da govori – i ja sam s njom.

Spopadne ga nervoza. Baci pogled na svoj tanjur, prozor je napola otvoren. Kako bi bilo da

sad uzme ovu viljušku i zavitla je tamo u ono staklo? Bi li onda imale o čemu pričati, bi li?

Naposljetku se starica osloni laktom o prozorsko okno, leđa prisloni uz staklo. Više joj ne vidi lice i malo mu lakne zbog toga. Ipak, promatra.

Njih se dvije napokon pozdravljaju, ljube se. Vidi i kako se ona pogurena leđa odvojiše od stakla – ponovo iščekuje. Sestra je zakoračila da nastavi svojim putem, ali još uvijek gleda za poznanicom, nešto joj dobacuje. Starica korakne prema njoj – ona, i ne osvrnuvši se na nju, produži dalje.

Ova ostade gledajući za njom. Onda priđe stolici, uze onu kesu i polako ode hodnikom kao da se ništa, ama baš ništa nije dogodilo.

Ali dogodilo se.

On pobjesni.

Zamišlja kako ustaje i trči za onom sestrom i vuče je natrag, govori joj – nešto si zaboravila! Što? – reći će ona. Nešto ti je dala ona žena, a ti si bacila na pod, zar nisi primijetila? Još si i zgazila! Ona će požuriti natrag. On u mislima vraća trenutak unatrag, namješta sve kako je bilo i tjera je...

Odustane. Shvati da ne može vratiti natrag stoljeća.

Što je to u čovjeku da tako lako pristaje biti slugom? Je li svugdje na svijetu isto? Bez traga pobune, bez i jednog jedinog traga! Kažu, težak život čovjeka otvrdne... Ne! Samo nauči da tome nema kraja i uklanja se pred sudbinom, ubogo treperi pred njom svjestan svoje slabosti. Na raspolaganju je svakom njenom hiru, o, pa toliko je puta bio. Miti svakog njenoga glasnika, pa i onog lažnog, dobrotom – budi milosrdan!

Čak i ova ovdje što je sad prošla – ona je nekome glasnik. *Ona je njoj glasnik.*

Nešto je ovdje, među nama, da se tako lako podređujemo. Ova žena njoj, ona opet meni ili kome drugome.

Jeste se naspavali, što ste danas namrgođeni nju nju nju – tepa mu sestra glupavo, a on je svaki put gleda s nevjericom. Koji su vaši životni prioriteti, rado bi joj uzvratio pitanjem. Ili... Kada ste zadnji put to pitali, recimo, svoju majku – i to bi joj rado rekao.

Ne, ne, ne morate joj tepati, bože sačuvaj, samo jedno obično pristojno pitanje – jesi se

naspavala? Možete i telefonom, hoćete s moga telefona, evo ja ću okrenuti i broj, koji je?

Onda i onaj E. – ne može se otarasiti misli da mu je podređen. Ponekad pomisli da pretjeruje, a onda opet, nešto u njegovom pogledu, u držanju, čini ga podređenim. Pa ako i nije istina, samim time što tako misli – zarobljen je.

E pa on nije moj glasnik, pomisli. Neka slobodno zadrži svoj uglancani sjajni život, to me ne fascinira. Ovaj naš kvrgavi nije neki, ali još ima duše.

– Ej... – takne ga za rame V. On je pogleda unezvijereno, kao iza sna.

– Da ti se javim... Evo ja gotova, idem, pa se vidimo. – Zastane. – Je li sve ok? Znaš – osmjehne se – danas me iznenadilo kad si rekao da ona žena ode posjetiti muža, mislim, kako si se odjednom zauzeo za njega. Drago mi je, iako ne znam šta...

– Nema veze – prekide je on. – Nisam se zauzeo, kako zauzeo? To je njihova stvar. Neka oni uživaju, a sve ono kvrgavo što im ne valja neka ostave nama. Samo neka ostave!

Ona ustukne. Počeka trenutak snebivajući se.

– Dobro – reče bezbojno – onda tako. – Nasmiješi se. – Uglavnom, vidjet ćemo se pa ćemo malo na kavu, važi?

Ode. On ostade gledajući za njom.

Malo na kavu... – ponovi u sebi. – Kao da uvjerava dijete da dođe na injekciju? E pa analizirati me nećeš – promrmlja i ustane od stola.

Prođe prečicom – dolje niz pomoćno stubište, preko dvorišta pa kraj praonice. Šmugne uza zid do svog kabineta, zamrači prozor i legne na ležaj u kutu.

U sobi je bilo tiho i ugodno toplo. Prekriži ruke na prsima i skutri se uza zid. Pokušat će zaspati.

* * *

Kada je otvorio oči, već je bio mrak. Izgubljen je u vremenu: sjeća se da se jutros probudio rano, sjeća se i osjećaja vedrine – kao da je dan poseban. I onda? Onda ništa – ponovo se

budi. Što je bilo danas? Ima osjećaj da je nešto planirao za danas... Je li to napravio? Koliko je uopće spavao?

Pogleda na sat – osam i pet. Navečer. Zagleda se u sitna slova iznad datuma – nedjelja.

Tijelom mu prostruji nemir. Nedjelja... Čekao je ovu nedjelju. Danas je prvi put mogao ustati i prošetati sa S.

Ogrnuti se i iskrasti s njom na drugi odjel... Vidjeti maloga.

Na tu pomisao osjeti kako mu se pritisak iz prsa polako penje grlom. Taj fizički osjećaj čežnje skrene mu pažnju na vlastito tijelo – tek tada postade svjestan silne umrtvljenosti udova. Pokuša podići ruku; odustane. Čini mu se da mu je tijelo razobličeno; ne može razaznati ni razdvojiti udove što su utonuli u plahte. Lizne usne – žedan je – ali i one su bile odrvenjele na dodir. Ipak, osjeti hladnoću na vlažnoj usni iako je u sobi bilo toplo; koža mu se žari. Je li bolestan?

Preplavi ga tuga zbog današnjeg dana. Čudan osjećaj: kao da ga je netko istrgnuo iz vremena i ponovo vratio u njega. Sve je isto, ali nedostaje dan.

Napregne misli – pokuša dozvati jutro. Ništa. Čini mu se da se negdje u krajičku svijesti pojavljuje S., ali ne može biti siguran. Čini mu se da nju vidi uvijek, i kad je budan i kad nije. I kada to ne želi.

Ipak, negdje u mraku podsvjesnog naslućuje da mu je bila blizu. Da, kroz maglu vidi obris: naginge se nad njega, namješta mu pokrivač, dodiruje mu ruku.

Na tu pomisao šake mu se nagonski zgrče; protrne. Izvuče šake i neko ih vrijeme drži pred očima ne otvarajući ih. Zadrži dah – otvara ih polako, sasvim polako...

Odahne. S rukama je sve u redu; zavoj na ruci je bijel, svježije promijenjen i čist. Zapravo ne može objasniti čega se boji ni što je očekivao, ali...

S nelagodom zavuče ruke pod pokrivač.

Da, misli da je siguran – danas je bila tu. Iz tamne rupe sjećanja opet pokušava iščupati mrvicu dana koji je u nju nepovratno potonuo. Što je bilo popodne? Ne, ništa se ne pomalja, nikakve slike ni zvukovi – samo osjećaj.

Osjećaj da ona dugo sjedi kraj njegovog uzglavlja. Da, to je vjerojatno bilo danas. Sjedi i

povremeno mu dodiruje rukom čelo. Ipak, već sljedećeg trenutka čini mu se da stoji s druge strane kreveta, nad njega se nadvija krhka silueta i poseže rukom prema licu.

Ne, ne vidi jasno, još uvijek je snen; misli su mu tromе. Ali tijelo osjeća, brani se – mišići mu se zatežu. Zašto?

Kao u mutnoj vodi leluja se obris njenog tijela nad njim; istodobno je siguran – ona sjedi nepomično na stolici kraj kreveta. U utrobi mu se gnijezdi tjeskoba. Osluškuje: prepustio je tijelu da se sjeća. Na trenutak se čini da S. ustaje sa stolice i prilazi mu, ali dok je prati pogledom, ona još uvijek sjedi... Kao da se njena sjena otkida i ponovo se u nju vraća...

Je li to ona?

Tijelo se opire sjećanju, znoji se. Ali on ne odustaje. Ako se još malo potrudi, možda... Ponovo osluškuje tijelo. Napreže se, sklapa oči. Doziva bez glasa: jesi li to ti?

Napokon, jasno vidi prizor koji izranja iz ništavila – ona se naginje nad njega, čuje i kako je lagano zaškripala stolica na kojoj sjedi. Nadnosi mu se nad lice, pramen kose klizne mu obrazom.

Tiho šapće:

– Spavaš li?

Ona je.

Odahne.

* * *

Još je uvijek bila predaleko da bi mogla vidjeti kuću; ali dovoljno blizu da shvati da se baš kraj nje nešto čudno događa. Čudno, tako je odlučila misliti – da otjera zle misli koje je ne ostavljaju na miru. Od dima se tama činila sivom, kao da i nije stvarna – kao da baš ništa u njoj ne može biti istinito. Čak joj i ova pomisao dade čudnu nadu.

Oslušne: oni glasovi bijahu muški, ne bi rekla da ih je puno, možda tri... četiri? Dovikuju se, ali ne razaznaje što govore – do nje dopiru kratki odjeci, komadići riječi. Jedan joj se glas čini poznatim, misli da zna čiji je.

Na trenutak joj lakne, opusti zgrčene udove. Ono brujanje je prestalo. Eto.

Ali... Kasna je noć – oni se dovikuju glasno, bezobrazno, u ovo doba. Zar ne znaju da moji spavaju?

Počne drhtati. Postade svjesna da tijelo ćuti ono što ona ne želi. Usprotivi se; pokrije rukama uši, šapće: svašta se živim ljudima može dogoditi i požar i poplava i da ih neko pokrade i da ih napadne ali opet da ništa loše ne bude ništa ništa koliko puta je takvih priča bilo pa opet se ljudi spase i pomognu jedan drugom ko što ću i ja sad kakva glupost kakav kod nas rat...

Kratak rafal presiječe joj riječ. Makne dlanove s ušiju, osluškuje: sada se više ništa ne čuje. Ni glasova, ni pucnjeva, ni brujanja. Ništa.

Ali čula je, jasno je čula – netko je zapucao baš odande. Malo dalje od njene kuće, ali odande. U nju nahrupi strah, težak i mučan, u nogama osjeti slabost. Uhvati se čvrsto za deblo. Pusti da joj se suze slijevaju niz obraze, niz vrat, u ovratnik džempera.

Kada silan pritisak u glavi popusti, sasvim jasno ugleda svoje ruke: odvajaju se od stabla.

Idu svojoj kući.

Boji se, silno se boji. Ipak, ide. Neshvatljivo nešto nosi je i ona poslušno ide. Dok hoda, napreže uši, osluškuje – nada se da neće ćuti nikakav šum. Jer ako i čuje, boji se – neće stati.

Ne može stati. Kao izdaleka promatra samu sebe. I vidi: ide.

Ne gleda pred noge – one znaju put. Idu kući.

Opor miris paljevine grize je za nosnice, oči joj suze. Osjeća kako je zrak zasićen, gorak, težak; zapinje za polomljene grane koje leže na putu.

Još desetak stabala i ugledat će svoju kuću; kroz krošnje se probija slaba titrava svjetlost.

Čuje tiho pucketanje, kao da gori slaba vatra. Mala – šapne – što ne može nikom nauditi, a stvara velik dim od mokra drveta.

Ta je pomisao malo razgali, prsa joj se rašire; cijele noći nije udahnula zrak punim plućima.

Ali to potraja samo tren. Osjeti mravinjanje u rukama i leđima – kroz kožu izbijaju nestrpljenje i nemir. Noge same ubrzaju, ponesu je; sada gotovo trči.

Brzo ću nazad, sine – prošapće – brzo ću.

* * *

Odspavao je nekih pola sata. Preostalo vrijeme proveo je u polusnu u kojem su neprestano iskrsavali komadići današnjih slika: svjetlost što se rasipa po koži one žene, starica koja gladi ruku sestri, mrkve u vrtu njegove majke. Pogleda na sat – dvadeset minuta je do osam. Upravo vrijeme večere. Ne silazi mu se, nije gladan.

U sobi je mračno i toplo; on odluči još malo ležkariti.

Razmišlja o današnjem danu. Obična pusta nedjelja u kojoj se ništa posebno nije dogodilo, a opet... Prepuna događaja koji ga opsjedaju i kojima se ne može othrvati. Čudi se sam sebi. Događaja? Kakvih događaja? Danas nije bilo nikakvih intervencija, osim što je E. pozlilo, ali na kraju se pokazalo da to nije bila tako ozbiljna stvar. Ostatak dana lunjao je po bolnici, otišao na ručak i kunjao u sobi. Za jedno dežurstvo iznimno miran i dosadan dan.

Ipak, ne sjeća se kad je u zadnje vrijeme bio tako pun dojmova. Ali zašto?

Da vidimo: jutros je bio u sobi, onda je tko zna zašto otišao za onom ženom (stvarno, zašto?), zatim je gledao kako se ona i mali igraju doktora (nevjerojatno), onda je E. pozlilo, potom je pisao u sobi, ali je više gledao kako njegova žena sjedi kraj njegovog kreveta, analizirao je njen susret sa spremačicom (zamisli to), zatim je otišao u menzu i pratio susret između sestre i one starice i usput uspio reći nekoliko ružnih riječi svojoj dragoj kolegici V. Prije nego što je još nešto zabrljao, sakrio se ovdje u sobu i spavao. To je to.

Ne zna što mu se događa, ali jedno je sigurno: prije se ne bi zamarao takvim stvarima. Primjećivao bi ih, kad bolje razmisli, da, bio ih je svjestan, ljudi i njihovih odnosa, ali im nikada nije pridavao veliku pažnju. Mogao bi slobodno reći da je prezirao nečiju sklonost da ih analizira. U doba rata, pa i sad, nakon što je nastupio ovaj krhki mir, smatrao je ogavnim pridavati važnost trivijalnostima.

Danas, i ne samo danas – traje to već nekoliko dana, opsjednut je sitnicama.

Znači li to da ozdravlja? Ne, ne samo da ih promatra nego osjeća snažnu potrebu da se negdje sakrije, evo baš ovako kao sad, i da razmišlja o njima satima.

Pade mu na pamet: davno, kada mu je bilo desetak godina, u školi su pod mikroskopom gledali vodu iz jezera. Nikad neće zaboraviti ushićenje koje ga je tada obuzelo – tada se zaljubio u mikroskop. Danima je razmišljao o tome: za oko to je samo obična kaplja vode – pod mikroskopom čitav mali svijet. Postoji li on samo onda kad ga vidimo? A kad ga ne vidimo, možemo li smatrati da postoji? Zar i ono što ne vidimo ne utječe na nas jednakom silinom? Zar je ovome svijetu važno vidimo li ga mi ili ne i tko smo uopće mi da svijet mjerimo svojim dojmom?

Sjeća se, učiteljica se nasmijala njegovim pitanjima. Ne razbijaj glavicu, rekla je, sve ćeš to doznati kasnije, kad budeš stariji...

To je taj osjećaj. Kao da je pogledao kroz mikroskop. Ali zašto? Zašto je danas S. neprestano zamatala djetetu onu ruku i zagledala uvijek u isto mjesto, i o tome je mislio. Zar je to zbilja važno?

Leži još neko vrijeme zbunjen. Najednom se sjeti: otići će vidjeti što je s E.

Skoči s kreveta i ode se umiti.

Prije nego što je ušao, poviri kroz rolete. U sobi je gorjela samo mala svjetiljka kraj prozora. Možda još spava, pomisli. Ali čim zakorači u sobu, čovjek okrene glavu.

- Doktore – nasmiješi se. Lice mu se ozari.

Ovo ga malo zatekne.

- Dobra večer. Došao sam provjeriti kako ste. Jeste li se danas opet loše osjećali?

- Zna li što je s djetetom?

- Dobro je. Ujutro će doći psihijatrica, pa ćemo znati više. Za dan-dva mogli biste poći do njega, možete doći u drugo krilo tako da i ne izađete iz bolnice, pokazat ću vam. Možda ste mogli i danas da vam je dobro.

- Pa dobro mi je... Eto... izgleda da sam spavao cijeli dan... Dobro sam, uglavnom... Mislim. Zašto kažete *opet* loše osjećali? Dobro sam.

- Poslije onoga jutros.

- Što je bilo jutros?

- Izgubili ste svijest, sestra vas je našla na podu. Ne sjećate se?

On se začudi.

- Na podu? Ne. Sjećam se da sam se probudio i da sam ustao iz kreveta. Možda sam se i umio, ne znam...

- Umili ste se, ovratnik pidžame bio vam je mokar; sestra kaže da ste mirisali na sapun. Šta se onda dogodilo, ne znate?

- Ne. Znate li vi šta mi se dogodilo?

- Povratili ste i onesvijestili se. A razlog... Mislim da ste pretrpjeli veliki stres, drugog objektivnog razloga nismo našli.

- Stres... Jutros? Ili...

- Da, pretpostavljam šta mislite - baš jutros vjerojatno niste imali razlog, mirno ste spavali, stalno ste pod nadzorom. Ne mislim to, mislim da je vjerojatno došlo do odgođene reakcije na nesreću koju ste doživjeli. Stres se akumulira i može se ispoljiti u nepredviđenim situacijama.

Čovjek se zamisli. Doktor se nagne i upali svjetiljku kraj kreveta.

- Bit će sve u redu. Sestra vas je presvukla i promijenila prljavi zavoj i posteljinu.

Na te riječi E. se trgne. Vidio je kako mu je pogled odlutao i kako mu se zjenice grozničavo pomiču lijevo-desno, kao da traže po sjećanju. Zatim primakne zamotanu šaku licu, onda onu drugu - gleda ih kao da ih vidi prvi put. Iznenada se upilji u doktora:

- *Dirty?* Kako? Doktor se iznenadi. Zausti da mu odgovori, ali vidi da se E. uznemirio - neće još pogoršavati stvar. Osim toga sjeti se onoga dana kada mu je rekao o glasovima i razgovora s njegovom ženom. S njim svakako nije sve kako valja.

- Prljav. Prljavi zavoj. Ništa, to je sve ok, nemojte se time zamarati.

E. ga gleda ravno u oči i dalje čekajući, baš kao da nije ništa rekao. M. s nelagodom skrene pogled. Čovjek se pridigne u krevetu i uhvati mu pogled:

- Kako? - uzruja se. - Kako, kako zavoj, please? - Posegne rukom prema njemu. - *Dirty* je

važno! Važno je!

Doktor ustukne. Poboja se da nije dorastao situaciji. Otkud on, dovraga, zna odakle je *dirty*? Da je bar sad ovdje V.!

- Ništa strašno, malo je bio prljav jer ste pali, pa od poda... Vjerojatno ste povukli i posteljinu, i eto, uprljala se od prašine.

- Prašine... - ponovi čovjek i opet se nasloni na jastuk.

M. se zagleda u njega - čini se da mu to objašnjenje odgovara. Nastavi:

- Da, prašine, recimo s cipela, ljudi dolaze u posjete i ulaze s prljavim ili blatnjavim cipelama izvana, pa i mi pokupimo tu prašinu hodnikom i eto... Spremačice čiste, ali opet, bijeli zavoj... - zavrti glavom. - Osim toga dan prije bila je subota, dosta je ljudi na bolovanju, možda čak nije stigla ni očistiti, dogodi se i to... Uglavnom... eto.

Promatra E.: čini se da svakom njegovom riječju postaje sve opušteniji. Naposljetku razvuče usta u zahvalan osmijeh.

- S cipela... - ponovi kimajući glavom.

- S cipela - ponovi i M.

E. glasno ispusti zrak i zagleda se u prozor, nasmiješen. Doktor se osvrne na hodnik. Ne zna što bi, možda bi mu trebalo dati kakav antidepresiv... Opet, čini se da je sada sasvim miran. Ništa, svoju je dužnost obavio, sad ide.

Ne zna zašto, ali snebiva se. Ne izlazi.

Pogleda čovjeka u krevetu: lice mu je opet ozbiljno, spokojno. Pogled mu je odlutao i činilo se kao da više nije ni svjestan njegove prisutnosti. On mu promotri lice: doimalo se izmučenim i sivkastim; na nj je slaba svjetlost padala odozgo, čineći ga suviše izbrazdanim, reljefnim. U udolinama ispod očiju i u upalim obrazima ugnijezdile su se sjene - sad je izgledao puno stariji nego što jest.

Sjeti se istinskog, sirovog straha koji je maločas pročitao u njegovim očima; prvi put osjeti prema njemu iskrenu sućut.

Na trenutak im se pogledi susretnu; obojica skrenu pogled. Doktor se opet osvrne prema

vratima – izlazi više odavde! – govori u sebi.

Ipak, stoji. E. gleda u plahu, on kroz prozor, čini mu se da ovi trenuci tišine traju vječno.

Unervozi se: dobro je, pomisli, to bi stvarno bilo dosta za večeras, ako sam i bio neugodan, iskupio sam se, to bi bilo to. Pogleda ga s namjerom da se pozdravi; u istom trenutku pogleda i on njega. Njegov ga pogled zatoči; on opet ne izreče riječi koje je naumio. Još se trenutak gledaju šuteći.

Napokon, kao da se to podrazumijeva, E. polako podigne ruku – ispruženim dlanom pokaže mu na stolicu.

Samo dan prije M. bi sasvim drugačije shvatio taj poziv – iskreno, samo dan prije vjerojatno se ne bi ni dogodio. Ne, dao bi mu to do znanja. Njihov odnos ima strogo određene granice.

Sada mu ova gesta, ne zna to objasniti, ali istina je... ne smeta. Naprotiv, čini mu se da ga je sve što je danas doživljavao i osjećao vodilo da uđe večeras baš u ovu sobu.

Stoga njegov poziv dočeka kao nešto što je trebalo doći, što je nedostajalo; pa smjerno sjedne na stolicu kraj uzglavlja.

E. ravnodušno odvrti pogled od njega i šutke se zagleda u zid pred sobom. M. osjeti nemir. Nije pristojno da me ignorirate, to bi mu mogao reći. Ako je već sjeo...

- Kada su nam prvi put, ondje u mojoj kući, došli prijatelji na večeru... - započe on iznenada - *moji prijatelji*... Ona je imala tremu. Tremu, kaže se? - da, dugo nisam rekao tu riječ - *trema*. Listala je neke kuharice, recepte, *you know*... Ja sam rekao - napravi nešto što inače praviš, što je tvoje, recimo pitu, to bi bilo odlično. Ona se začudila: ne misliš valjda ozbiljno, pitala me. Ja sam rekao *of course*, molim te napravi, to je prava umjetnost, oni će je sigurno obožavati.

Namjesti se udobnije u krevetu, pri svakom pokretu zastenje.

- Ona je to radila cijeli dan. Po stolicama su visjeli oni kolutovi tijesta kao stolnjaci - osmehne se - čudno tanko tijesto, poput plahte...

Okrene glavu k doktoru. Ovaj je sjedio smrtno ozbiljan i nije pokazivao nikakvu nakanu da mu se pridruži u njegovoj sjeti. Naprotiv, iz pogleda mu je izbijalo nepovjerenje: njegova mu se priča ne sviđa.

- Navečer, kada su stigli, ona je sve to servirala, četiri vrste, bilo je odlično.

Trenutak se zamisli, onda upita:

- Jeste li primijetili kako, kada neku osobu koju dobro poznajemo, ili to mislimo, gledamo u društvu osoba s kojima smo prvi put zajedno... I mi je opet uspijemo vidjeti kao prvi put? Nešto se dogodi... Kao da je vidimo istim očima kojima je gledaju i oni. Jeste li ikad razmišljali o tome?

M. ne odgovori.

- Šta je bilo s tom pitom? - resko upita.

- Govorim vam o piti. Jedna... gošća pitala je kako se pravi, i ona je, sretna zbog te pažnje, objašnjavala kako se pravi. Ali ona ju je - *patronize*? Ne znam kako bih to preveo, patronizirala ju je, obraćala joj se kao malom djetetu. Daaa? Ne mogu vjerovati, pa to je senzacionalno! - tako je govorila.

M. bijesno prošara pogledom po sobi.

- Tada sam je ja, prvi put otkad sam s njom, vidio drugačije - kao da je vidim prvi put. Ne znam zašto se to događa, ali događa se - pokušajte jednom obratiti pažnju. Bilo koja ljudska osobina - ako govori preglasno ili sporo, ako se često smije, ili je krut, *naughty*, ciničan, bilo što... Kada dugo poznajemo tu osobu, mi se oblikujemo - ugibamo se pred njenim osobinama koje ne volimo da ublažimo oštrinu, da nas manje bodu, pružamo se i nudimo lijepima. Na kraju zajedno stvorimo cjelinu, neki oblik, kao *puzzle*, iako među dijelovima može biti procijep, ali opet se držimo, možda labavo, ali ipak... Naviknemo se na tu osobu i to je ok jer je vidimo samo kroz vlastiti odnos.

Uzdahne.

- Ali to nije to. Mi smo se ugibali, oblikovali. Tek kada smo u društvu novih osoba, koje je vide prvi put, mi se povlačimo u pozadinu, *watching*... Promatramo i vidimo kakva je kroz odnos s drugima, njen stvarni oblik. Odjednom vidimo da preglasno govori ili... nešto drugo, nešto gore.

- Znači trebalo je pustiti da je netko ponizi da bi vi *watching*? Je li bilo lakšeg načina?

- Žao mi je ako tako mislite... Takve se stvari događaju svugdje, nažalost, i takvih ljudi ima

svugdje. Tu ne možete puno.

Opet se premjesti u krevetu. Ne promakne mu kako se doktor uspravio na stolici i prekrizio ruke na prsima. Motrio ga je hladnim pogledom.

- Tada sam je uistinu vidio kao prvi put, kako je krhka... Ostali za stolom... nisu se tako ponašali, ali osjetilo se da im je potajno drago što su bili preljubazni prema jednoj malo Bosanki i njenoj piti. Osjetio sam to.

- Vaša žena jest krhka i to je nešto što svatko vidi na prvi pogled. A to što mi sad govorite su priče za malu djecu. Mogli ste reagirati da ste htjeli, ali izgleda da ste bili solidarni sa svojim prijateljima.

Čovjek se zagleda u prozor.

- To iz vas govori bijes - reče mirno. - Da je tako, mislite da bih vam ovo sad govorio? Znam da se vidi da je krhka, ali tada sam vidio i nešto drugo, baš te večeri, što drukčije ne bih mogao vidjeti: koliko je njena nježnost nadmoćna. Nikada je poslije nisam o tome pitao, nadao sam se da nije primijetila - a i bilo me je sram - ali te mi večeri nije promakla zraka hladnoće u njenom pogledu. Cijelo je vrijeme bila ljubazna, vidjelo se da joj je stalo da im ugoditi, ali vidio sam i to... kako su joj pokreti tvrdi. Znala je.

Osvrne se prema doktoru.

- Porazila ih je dobrotom.

Promatra M., uoči kako mu je pogled omekšao. Zamišljeno gleda negdje u rub kreveta.

- Što je još gore... Mislim da je i ona mene tada vidjela kao prvi put. Nisam mogao igrati dvije uloge. Često se nađemo u situaciji da smo pred različitim ljudima različiti, zar ne? Zapravo, imamo izlog u koji stavimo ono što se nekome sviđa, za nekog drugog promijenimo ponudu. Te je večeri i meni bilo gadno... urediti izlog - osmjehne se s gorčinom. - Ne znam što je tad vidjela, ali nešto sigurno jest. Uglavnom, to nešto u njenom držanju, što sam tada vidio... shvatio sam da mi je nedostižna. Eto, to sam shvatio baš te večeri, među tim ljudima, što prije nisam mogao. Ili nisam htio... Poslije sam samo tražio potvrde za to.

Doktor spusti ruke u džepove mantila.

- Jeste li ih našli? - upita.

Čovjek se ne obazre na to pitanje.

- Vidjeti nekoga kao prvi put, kao te večeri... poseban je, rijedak dar. Ali možete ga i sami izgraditi, polako, s puno grešaka, s puno truda, ali možete. Otkloniti sve ono što ste o nekome znali, mislili ili sumnjali, što su vam govorili drugi, što pretpostavljate, *anything*... Sve bacite. Vidjeti ga pred sobom ogoljenog, izdvojenog iz vremena, iz događaja i priča. *Stvarno* ga vidjeti.

Doktor je šutio nekoliko trenutaka, potom ustane sa stolice.

Najradije bi samo izišao iz sobe. Što bi imao reći na tu priču? Svaki put kad osjeti malo sućuti prema njemu, nešto se dogodi i on opet osjeti odbojnost. U svemu tome vidi samo S. – može je točno zamisliti kao se snebiva među nadmenim strancima, skupljenih ramena, baš kao neki dan kad je pokucala na vrata njegovog kabineta.

- Nadam se da se sad osjećate bolje – reče u nedostatku boljih riječi. – Ja idem, vi se noćas nastojte odmoriti. Sutra ne radim, tek prekosutra navečer, ali bit će kolega.

Krene k vratima.

- Volio bih... kada biste me mogli tako vidjeti. Mislim... da me zapravo ne vidite, samo ste me stavili u već pripremljen... *shape*? Ne, vi me ne vidite.

Doktor se zaustavi.

- Nemam već pripremljene oblike za pacijente. Zašto? Zato što bi to nadilazilo odnos liječnik-pacijent. Nema razloga da vas gledam na takav način, čak i kad bih imao, kako kažete, taj dar. Ja se brinem o vašem zdravstvenom stanju, a ne o vašem karakteru ili ne znam već, problemima sa ženom. Žao mi je ako ste to očekivali od mene. Ovo je državna bolnica, i to u Bosni – doda cinično.

Čovjek ga pogleda ravno u oči.

- Ja vas vidim.

Doktor se nestrpljivo premjesti s noge na nogu. Otvori vrata.

- Onda... do prekosutra.

- Stavljate pogrešne stvari u svoj izlog. Može se dogoditi da vas ljudi zbog toga vide onako

kako ne želite.

- Hvala na savjetu. Laku noć - reče doktor i zakorači na hodnik.

- Razmislite o tome - provuku se za njim riječi prije nego što je zatvorio vrata.

Ne odgovori ništa. Ne želi raspirivati njegovu potrebu da s njime započinje razgovore koji su privatne prirode. Osim toga ne želi da mu pametuje. *Ja vas vidim*, pazi molim te. Ujutro će svakako javiti V. da ga posjeti - razgovor mu je potreban, a možda ćemo saznati i što je njemu zapravo. Prašina s cipela... i onaj pogled, čovječe - to joj mora spomenuti.

U takvu razmišljanju uđe u svoj kabinet i zatvori vrata.

One riječi koje mu je E. uputio na odlasku uvukoše se za njim neprimjetno, kao sa zlom namjerom.

* * *

Još je samo desetak metara do dvorišta; noge same usporiše. Svjesna je svojih koraka: cipele vrhom dotiču zaleđenu zemlju pa poliježu po njoj cijelom dužinom, polako, oprezno, zadržavajući težinu kao da je štede.

Nikad nije razmišljala o svojim koracima. Opet joj se čini da je na rubu; da se dijeli sa sobom. Ne brani se, ne, sjeti se kako noćas u šumi nije bila u sebi - kao da ne postoji. Kao da je netko štiti... na čudan, neobjašnjiv način, ali sigurna je - noćas bi poludjela.

Možda i jest?

Neka. Ovako se čuti kao u polusnu, kao da ništa nije stvarno. Bude li... Ako sad...

Zastane.

Ako... - ali misli se opet zaglaviše. Što ako?

Nešto joj opet oduze snagu. Noge stadoše.

Stoji nepomično nadomak svoga dvorišta; ruke joj vise niz tijelo. Diše plitko, jedva da joj dostaje zraka. Onaj prljavi sivi zrak, magla, dim, ne zna reći što je, leluja joj pred očima i lijepi joj se za tijelo. Ako još bude stajala, zakrilit će je potpuno, nestat će je u ovoj noći kao

da je nikad nije ni bilo.

Odjednom se sjeti sina. Protrne.

Korakne. Krene. Ako nešto bude, reći će: mene ovdje nema. Prepustit će se čudnom osjećaju – da ne osjeća.

Opet hoda. Raširi ruke, odvoji ih od tijela. Dlanove okrene prema naprijed; provlači ih kroz zrak kao kroz vodu. Pomoću njih ćuti – zrak je topliji, gust; lijepi joj se za kožu.

U grlu je davi gorak okus paljevine, jedva može progutati pljuvačku. Oči je užasno peku. Preplaši se tog osjećaja – podmuklo joj se prikrada vlastita tjelesnost. Preplaši se, zgrči šake. Požuri.

Ugleda ogradu. Nešto je presiječe, uspori, ali ide. I dalje ide. Čudna joj misao pade na pamet – filmovi koje je gledala, knjige koje je čitala. Prizori i ljudi nad kojima je stoput zaplakala. Uvijek se pitala – što im prolazi kroz glavu? Kakve ih misli zaposjednu u silnoj nesreći?

I evo je, evo je pred rodnom kućom u ovoj jezivoj noći, sina je ostavila u pećini. Misli... skoro da i nema. Glava joj je prazna, slike i zvukovi naviru, ali se samo odbijaju ne nalazeći u njoj odraza.

Misli samo... kako zna svaki kamen... a čini joj se kao da nikad ovdje nije bila.

Misli... kako smrznuta zemlja sitno hrska pod njenim cipelama.

Misli... ova magla kao da je živa.

Misli... moraš što prije nazad. Što prije.

I ništa više.

Obuze je stid; teško joj je. Možda će je jednom pitati sin: što si tada mislila, majko? Sestra, ona joj je najpreča – nju će zanimati. Sejo, šta si mislila kad si išla one noći prema našoj kapiji, pitat će je.

A mislila je samo to. Ništa više.

Navru joj suze.

Stane pred kapiju. Ono sivilo progutalo je mrak i nebo; ne vidi se ništa. Kad se bolje zagleda,

zrak se leluja, klizi, rastvara se: samo povremeno ugleda obris kuće.

Pred oči joj dođe slika majke kako stoji na verandi. Sinoć. To je bilo sinoć, a kao da je bilo prije godinu, toliko je proživjela od tada. Sjeti se i onih oblačića što se trzahu iz njenih usta...

Odjednom shvati.

Navali gorčina, udari joj u oči i nos. Nahrupiše suze. Ona nemoćno klone na kapiju.

Uspije nasloniti laktove na ogradu, čelo pritisne na hladno željezo.

Zaljulja se, ali ostade na nogama. Snažno je potresaju jecaji, tijelo joj se klimata ovješeno o ogradu, kao da je od krpe. Otpusti glas, iz suhoga grla grca i cvili tiho, promuklo, pištavo.

Nakon nekog vremena utihne. Još uvijek u istom položaju promatra kako se suze otkidaju s vrha nosa i kapaju na zemlju između cipela.

Odjednom se osjeti snažnijom – kao da su onaj stid i ona gorčina iskapali sa suzama. S mukom se uspravi, posegne u džep i izvadi maramicu. Obriše lice i vrat, udahne duboko.

Valja ići, pomisli.

Odškrine kapiju – sivilo se uskomeša; vlati ustajalog dima provukoše se kroz rešetke poput zmija. Uđe u dvorište.

* * *

Prošla su četiri sata popodne – dan se već počeo gasiti. Još tri sata i opet noćna smjena. Ima vremena; obrijat će se i ispeglati nekoliko hlaća koje su se osušile na radijatorima. Mogao bi izaći i malo ranije, prošetati gradom. Kad bolje razmisli, dežurstvo će mu dobro doći. Iako ima mirnih noći, nikad nije potpuno na miru ni potpuno sam.

Što bi uopće sa sobom, ovakvim kakav jest? Čitav je ponedjeljak proveo ležeći uz televiziju, a da ne zna reći što je gledao. Popodne je otišao do svojih. Popio je kavu s majkom, otac je kunjao na kauču.

Promatrao ju je dok se vrzmala po kuhinji: posude je premještala bez puno dodira, skoro s dva prsta. Vrata ormarića zatvarala je lagano, vraćajući stvari točno na isto mjesto odakle ih

je uzela. U dva ormarića nagurala je gotovo sve što je svakodnevno upotrebljavala, ostale nije nikad dirala. Jedna je soba bila zaključana, puna stvari bivšega stanara.

Jednom je rekao: bilo bi ti lakše da svuda rasporediš stvari.

Oteto-prokleta, odgovorila je ona.

Pa nećeš ništa oteti, rekao je, samo će ti biti ugodnije.

Bit će mi *ugodnije*? – upitala je i on je odmah ušutio.

Dok je čekala da voda prokuha, naslonila se na sudoper tako da ga je jedva dotakla bokom, kao da je na autobusnom kolodvoru. Kao da je samo u prolazu.

Jesi se čuo sa sestrom, pitala je.

Jesam, rekla mi je da će dobiti novu protezu od humanitaraca, super, odgovorio je i odmah požalio. Ona je šutjela vrteći među prstima krajičak svoje pregače.

Treba li ti šta? – upitao je na odlasku. Ona je kopala po kuhinjskom ormariću. – Ne treba, šta će mi trebat – odvrtila je zaklonjena iza vrata. – Čekaj da nađem jednu kesu.

U hodniku ju je zagrlio, a ona se pravdala: ih, umackana mi ova kecelja, da te ne uprljam...

Vratio se s punom kesom: u plavom poklopljenom lončiću sarme za dva dana, na njemu kolači zamotani u aluminijsku foliju.

A sinoć?

Oko deset navečer opet je ogladnio – podgrijao je jednu sarmu i jeo za malim stolom u kuhinji. To je nekako išlo, ali kad je završio i ostao sjediti bez ikakve zadaće, osjetio je nelagodu – kao da je u društvu neugodna sugovornika. Iskreno rečeno, u zadnje je vrijeme izbjegavao ostajati sam. Spopao bi ga osjećaj: kao da je na brisanom prostoru. U blizini nikoga koga bi okrivio. Samo on sa sobom, kao u zrcalu. Onda navale pitanja na koja nema odgovora. Ne, sam se nije osjećao ugodno.

Napokon se dignuo i neko vrijeme stajao na prozoru. Pred zgradom ni žive duše. U osvijetljenim prozorima, iza zavjesa, promiču sjene. Odmakne se, odluči pospremiti stol. Pokupi stolnjak (da ona sad vidi kako nikad ne zaboravi staviti stolnjak!), ali ne mili mu se izlaziti na balkon; istrese mrvice u sudoper. Uzme daljinski, prelista programe na televiziji.

Ništa što bi ga privuklo. Pogleda na sat – pola jedanaest je. Kratko vrijeme razmišlja, zatim posegne za telefonom.

U slušalici pucketa, veze su slabe – zaključí naprečac. Čuje se dug signal: zvoni. Jedanput, dvaput, tripud; između signala čuje pucketanje. Ali ipak zvoni.

Opet pogleda na sat iako zna – pola jedanaest je. Jedan signal zvona – četvrti – kratko se prekine, onda opet nastavi. Slabe veze, uvjerava sam sebe. Još neko vrijeme čeka: čuje kako telefon zvoni peti put. Nešto klikne, on se trgne, zausti... S druge strane presiječe ga sterilan glas; obavještava ga na njemačkom – korisnik se ne javlja na telefon.

Kasnije je legao i pokušavao nešto čitati. Zašto nije uključila sekretaricu? Uvijek uključí sekretaricu kad ide van i kad legne spavati. Evo opet! U zadnje vrijeme ništa ne može uzeti zdravo za gotovo... umoran je od sebe.

Uostalom šta i ako je nije uključila – važna stvar da bi sad o njoj razbijao glavu. Ima on i drugih preokupacija. Nastavi čitati.

Nakon nekog vremena shvati da je neprestano na istoj rečenici. E pa nećeš! Razrogači oči kao da će je progutati, fiksira je, u sebi slovka riječ po riječ. Na kraju je dokrajči. Eto vidiš, sad sljedeća.

Ako se ne javlja, znači da... šta to znači, dovraga, ajde da vidimo – bijesno baci knjigu kraj kreveta. Znači da je zaspala ili da je još vani. Još? Ma da, radi do četiri pa će do jedanaest biti vani. Dobro, onda je došla kući pa je izašla.

A ako uopće nije izašla?

Zamisli se. Kući je i ne javlja se na telefon. Zar ne može i to biti?

Neće sad podleći svojim glupim idejama. Za danas je s tim završeno. Fino će zaspati jer sutra navečer ide u noćnu. Ugasi lampu i zavuče se pod jorgan.

Ha, zna što će napraviti: nazvat će je ujutro oko sedam. Tad se već sprema na posao. Eto. Na kraju će ispasti neka glupost, da se kupala ili... nešto.

Dobro, onda tako – zaključí i pokrije se po glavi.

Spavao je mirno. Kada se ujutro iznenada trgnuo, bio je sasvim budan. Pogleda: točno sedam sati. Odmah skoči iz kreveta, upali radio, ispljuska lice ledenom vodom. Pristavi vodu

za kavu: dok prokuha, taman će malo pročavrljati.

Okreće broj i razmišlja kako bi bilo dobro da ona ne mora na posao – onda bi njih dvoje zajedno popili jutarnju kavu. Neka košta šta košta, nije ga briga.

Čeka dok telefon na drugoj strani zvoni. Već tri puta, a ona još ne diže slušalicu. Luda je, zakasnit će, ondje je promet jeziv. Četvrti. Možda se tušira, da, sto posto – razmišlja dok telefon zvoni peti put. Upravo se sprema spustiti slušalicu kada nešto klikne. Evo, razveseli se i brzo priljubi slušalicu uz uho.

Nisam kući, molim vas ostavite poruku ili nazovite kasnije. Hvala.

Začuje signal. Ostade rastvorenih usana na kojima su treperile brižno pripremljene riječi. Nahrupe misli – što... kada je... je li... Ali sekunde brzo teku, mora nešto reći; vidjet će da je on zvao.

Šta će joj reći, ustvari šta joj može reći kad ne zna šta je s njom – neka ona njemu kaže. Da je pita? Joj idiote nećeš ostavljati takve stvari na sekretarici, brzo, reci nešto kratko i doviđenja, pola sata tu šutiš...

Prisili se i zausti – ne zna ni sam što će reći. Naposljetku, snebivajući se poput djeteta, nesigurno izusti:

– Spavaš li? Mislim... radi posla.

* * *

3. 7. 1945.

Ne znam šta bi bil nešto pisala al isto moram napisat jer nemam kome reć o mami. U zadnje vrijeme je skroz čudna nije uvijek dobra prema meni. Kad mi je jopet išla ona krv što imaju velike žene tjerala me da idem u ladnu vodu prat veš pa bi krvarila po deset dana. Kad bi onaj čovjek došo što nam pomaže ona ko poludi pa me natjera da obučem jednu suknju što mi na nju propustila krv. Nikad je nije dala oprat morala sam je dva puta obuć naku prljavu da mi se vidi krv kad je on dolazio pa me bilo sramota. A on baš fin prema meni uvijek me zove da dođem i da mu sjednem u krilo da me pomiluje bude mi krivo što ona ne da. E i još ode ti ona s

njim to da joj pomogne da traže kako će tatu izvuć pa je po svu noć nema. Onda vazda plače pa plače to je sigurno jer će tata još bit u zatvoru. A rekla mi jedna što smo išle skupa u školu ja sam čula da su tvog oca streljali jer je bio u drugoj vojsci. Eto ti to al ja nisam ništa rekla majki jer to nije tako strašno da se ne sekira. I ja brata stoput prostreljam očima kad mi uneredi po kući što ja sredim. A sigurno i laže što bi ja nju slušala. E i još šta je važno to je za brata da je naučio dobro igrat zoge.

* * *

Gluho je popodne, ručak je nedavno završio. S. sjedi na njegovom krevetu i priča mu o djetetu. Oči joj se smiju. Puno mu je bolje, kaže. Priča kako bi mogli ići na sanjkanje, možda i na klizanje, kako bude želio, samo neka sve bude u redu, govori uzbuđeno.

On se smiješi. Kao i stotinu puta do tada, razgovara s njom u mislima.

Šta ti želiš, pita je bez riječi.

Ona se odjednom sjeti: da ti popravim malo jastuk, kaže. Nagne se nad njega, zapuhne ga topao miris. On se pridigne, prsloni joj čelo na vrat. Sklopi oči. Ona ga zagrlji, pridržava mu glavu dok drugom rukom namješta jastuk. Duga kosa klizi mu po golim prsima.

Odmakne se; ustajao, težak bolnički zrak uvuče se među njih.

Stalno pita za tebe, kaže.

On se smiješi.

- I znaš šta - sjeti se ona - doktorica V. rekla mi je da ima isti osmijeh kao ja, šta misliš? - pita ga kao da je to najnormalnije pitanje na svijetu.

E. se uozbilji, okrene glavu. Ona tužno obori pogled. Osmijeh joj zamre.

Njemu bude žao, da može, vratio bi trenutak. Puno trenutaka.

Ali ne može. Dogovorili smo se, govori joj u mislima.

Ona sjedi skrušeno, gleda u pod. Je li ga barem ovaj put čula?

- Jučer... kad si spavao, srela sam jednu ženu što je znam još otkad sam mala bila... Ovdje radi, čuje sve šta se priča. Znaš šta mi je rekla?

On jedva dočeka da promijene temu.

- Ne znam.

- Da ovo nije prvi put da se tamo dogodila nesreća.

- Put je nezgodan - odvrati on ravnodušno.

- Ne znam, ljudi svašta govore... Svakakvih priča ima. Jezivih.

Ona skupi ramena kao da joj je hladno. Snebiva se.

- Ima priča... da je jednoj ženi negdje ostalo zakopano dijete, da ga uvijek traži, ne smiruje se... Jedan je tamo blizu i poginuo. Za jednog kažu da je bježao kroz šumu ko poludio, nečega se prepao. Sav se polomio. Tek sutra ga našli neki što su prolazili, da nije bio više pri zdravoj pameti. Stalno pokazivao da je nešto vidio u šumi.

On se promeškolji. Istina, priča nije ugodna, ali takvih priča ima svugdje, bile istinite ili ne. To nema veze s njim.

- Takvih priča uvijek ima - ponovi naglas. - Ti barem ne vjeruješ u svašta.

Ona ga značajno pogleda.

- Svi su bili stranci.

E. se uzruja:

- Daj, sve su to priče - jedan ovaj, jedan onaj. Ko su oni, imaju li ime? Šta očekuješ, da povjerujem da neko zna registracije i čeka iza stabla kad će se pojaviti stranac? Šta to uopće znači, je li ti objasnila? Šta na to kaže narod kad sve zna?

Ona šuti oborena pogleda. Kosa joj je pala na lice, ne vidi ga. Odjednom dignu glavu, pogleda ga gnjevno:

- Kako si odjednom tako siguran u sebe? Tamo se svašta događalo, svašta! To ti najbolje znaš. Vi ste uvijek dolazili prvi kad bi se šta dogodilo, svašta si vidio. Znam da mi nisi ispričao ni pola. A zna i narod, ma koliko tebi bilo smiješno... Zna narod - ponovi.

Glas joj drhti.

Udari ga njen optužujući pogled, pokoleba se.

- Nije mi smiješno - reče. - Zašto tako govoriš?

Uhvati je za ruku.

- Nećeš ga izgubiti - reče.

S. iščupa ruku iz njegove, zgrabi torbicu. Nervozno pretura po njoj. Izvuče sliku gdje su njih troje, gurne mu je pod nos:

- Pogledaj nas - reče. - Pogledaj nas!!

On se zagleda u fotografiju. Iako je zna napamet, sada, tu pred njom, sve vidi drugačije - kao da vidi prvi put.

Onako kako ih vide drugi.

Njih troje stoje u vrtu njegove kuće. Dječak stoji na zidiću, zagrlio ga je, svoje je lice priljubio uz njegovo. On se zadovoljno smiješi. Kosa im se pomiješala - plave se kovrče zaplele u njegove sjedine. Kao djed i unuk - ote mu se ta misao prvi put; ubode ga u srce. Kraj njih stoji ona, u šarenom džemperu i hlačama, poput curetka. Zagrlila je dijete, smije se njegovoj zbunjenosti; tamne joj oči svjetlucaju. Duga, crna kosa slijeva se po njegovim ramenima. On se jedini ne smije, ne zna zašto treba reći cheese, šta je to - stalno pita. Njegove su oči plave, prozirne, bojažljive. Dobro se sjeća te slike. Šta je to, reci mi - govorio je stalno, bojao se da ne učini nešto krivo. Uvijek je bio plah, pomisli.

Pogledaj nas.

Okrene glavu, gleda kroz prozor da se ne sretne s njenim očima. Ona mu i dalje drži sliku pred očima, ne može se obraniti. On kukavički sklopi oči; to ne pomogne: kapke mu žari njen optužujući pogled.

Krevet se uzbiba, ona ustade. Oblači se, ide k malome. Možda bi trebao nešto reći?

Ne, ne otvaraj još oči.

* * *

Pogleda uprta u kuću koju još ne vidi, za sobom polako zatvori kapiju. Među krpama dima koje plutaju ukaže se na trenutak praznina – ugleda obris prozora. Upilji se u to mjesto, zaustavi dah... Ali prljavi veo opet se spusti, zakloni joj pogled.

Prođe kraj Cukine kućice ne pogledavši je – ne skreće pogleda s kuće.

Negdje nisko razvodni se dim; diže se pokrov. Ugleda vrata.

Vrata.

Stane. Zarobi je sablastan osjećaj.

Pokušava izoštriti pogled, maramicom posuši izmučene oči. Napinje se. Dim je pri dnu rijedak, pred očima joj izranjaju vrata a zatim ih opet zaklanja tanka koprena. Rekla bi... da je sve dobro.

Kratko svrne pogled u stranu – čuje kako još uvijek negdje sitno pucketa vatra, tiho, bez svjetlosti. Pri kraju je. Usta joj se sama trznuše u kratak osmijeh, kao da je tijelo na tren otpustilo nemir. Ništa moje ne gori – pomisli.

Sve je moje dobro.

Ipak, strah ne popušta. Ne vjeruje ni ovim mislima ni svojim očima, ništa noćas nije istinito ni kako treba biti. Usred noći stoji pred svojim vratima obavijena dimom, nigdje se ne čuje glasa. Ne zna ni kako je ovamo došla, kuda? – ne sjeća se.

Ni zašto.

Sjeća se samo... da ju je dim dozivao i ona je krenula. Ostavila dijete i krenula za dimom.

Kako onda može ovo biti istina?

Ohrabrena, polako prijeđe još nekoliko koraka, zavuče se pod sivu koprenu. Nasloni dlan na kvaku, podigne glavu – prozori su u mraku, zatvoreni.

Spavaju, pomisli, i odmah se postidi; odvratna joj je vlastita misao. Ne vjeruje joj.

Ne laži! – viknula bi sama sebi, tako joj odjednom dolazi. Uđi, uđi da vidiš kako lažeš – govori u njoj glas i čini joj se da je to ona sama – jer cijelo vrijeme dok ovdje stojiš znaš da ne

spavaju, jer nigdje živi ljudi ne spavaju dok ih dim obavija...

Snažno stisne oči, pričekaj; zla misao iščezne. Polako pritisne kvaku moleći se da je zaključano.

Vrata se otvore.

Neko vrijeme nepomično stoji, oči joj se navikavaju na mrak. Posegne rukom za prekidačem, ali je zadrži; ne upali svjetlo. U hodniku sve izgleda obično.

Na prstima ulazi u kuhinju, čuje kako joj srce pulsira u grlu. Sjeti se kako je sinoć majka pravila pitu; tri tepsije stajale na stolu. Ne vidi dobro; nagne se i zaviri u svaku – ni u jednoj nije bilo ničega. Dotakne prstom rubove: bijahu masni. Na prstu joj ostade mrvica sira. Začudi se. Gdje je nestalo toliko hrane?

Preleti pogledom po kuhinji – ništa. Ne, majka uvijek ostavlja u tepsiji, vadi tek prije nego što ćemo jesti, ona je nije izvadila. Da je izvadila, oprala bi ovo suđe; nikad nije legla da ga nije oprala. Nikad.

Onda...

Snažan udar straha je okuje. Noge joj otežale, zalijepiše se za pod. Kao da joj se srce pope uz vrat – davi je snažno bubnjanje u grlu. Uhvati se grčevito za stolicu da ne padne, zadnjom snagom priljubi se uz zid.

Bježi, bježi, bježi! – opet joj govori onaj glas u glavi, zaglušuje je. Ne zna zašto, ali odjednom je svjesna – odavde mora bježati.

Napade je stvarnost, ugleda odjednom svoje dijete kako leži u pećini.

Spozna: sve je ovo istina.

Šta si napravila? – zacvili.

Iz utrobe nahrupi očaj, osjeti kako joj se težina penje uz prsa. Rasprsnut će se.

Snažno poklopi rukama usta, zatomi glas. Ispod dlanova diše brzo, otvorenih usta; zvjera oko sebe. Odjednom ništa ovdje ne osjeća svojim, sve je prijeteće, zlokobno, opako; neko je zlo u ovoj kući što će progutati i nju.

Trči, trči, samo pogledaj u sobe i trči, nekoga ćeš dozvati – govori joj iznutra.

Ona posluša. Odgurne se od zida i utrči u sobu gdje spavaju otac i majka: jorgan je zavrnut, odjeća na stolicama. Utrči u sestrinu sobu – nema je. Nekome su otvorili, negdje su izašli, misli, ali ne bude joj lakše. Davi je, guši; čini joj se da će izgubiti svijest. Izleti kroz hodnik van.

Trči, trči! – više u njoj glas, ona kima glavom, odobrava.

Po sina ću, pa ću dozvati nekog, nać ću ih – odgovara u mislima i juri prema ogradi.

Ali noge sve manje slušaju. Zapinju, usporavaju. Dojuri jedva do kapije sapplećući se. Baci se na nju da je otvori, gotovo se objesi na ogradu. Jedva sustiže vlastito disanje, ugušit će se. Zastane da se nadovolji zraka. Sagne se, dašće; još sekundu i ide. Opet joj pade na pamet dijete: ide mama, prošapće.

Naposljetku se uspravi; kao da joj je lakše. Kreće.

Stisne vratnicu da je zatvori, ali ruke ne slušaju. Sva se napne, ustremi se k šumi; ali iz tijela ne može. Ne uspijeva odlijepiti nogu od tla; tijelo joj otežalo, utrnulo, ne može ga otkinuti od ograde.

Kao da joj nešto ne da otići. Otkine ruku od ograde, ščepa je na drugom mjestu. Pokušava: trči, trči! šapće sama sebi... Ali to nije onaj glas.

Onaj je glas iščezao, ali odjednom spozna – još će joj nešto reći. Prisili se: odvoji ruke od ograde.

Polako ih opusti niz tijelo, kao da govori: čekam. Umiri se. Diše plitko, nečujno. Kruži očima po mraku, osluškuje.

Odjednom zaustavi dah, ona težina u tijelu otpusti. Okrene se. Upre pogled prema staji – ona gori.

Njeno gori. Noge se odjednom odlijepe od zemlje i ona krene za dimom, kao začarana.

* * *

Čim je stigao na posao, odmah je obišao sve svoje pacijente. Kolega koji mu je predao smjenu kaže da je dan bio miran. I uistinu, večera je tek završila, većina je pokretnih bolesnika bila u dnevnom boravku čekajući dnevnik, ostali su kunjali ili čitali u svojim sobama. Sa svakim je nastojao razmijeniti nekoliko ljubaznih riječi, jedino je E. spavao. Stoga odluči otići do njega kasnije.

Neko je vrijeme pisao u svojoj radnoj sobi. U međuvremenu ga je nazvala V. Jutros sam posjetila tvog pacijenta, rekla je i dodala – mislimo li mi na istu osobu? Naravno da nije još potpuno stabilan nakon šoka, dala sam mu lagane sedative, ali ne mogu prepoznati to što mi ti opisuješ. Dobro, popričat ćemo kad se vidimo, odgovorio je nezainteresirano, sad baš imam nekog posla.

Iako su mu misli bježale, uspijevao se sabrati nasilu, zahvalan što trenutno nema neki zahtjevniji posao. Imao je drugi problem: bezveznu sivu spravu koja je stajala na stolu zlorado mu zarobljavajući vidokrug i misli. Oči su mu stalno bježale k telefonu; naposljetku uze svežanj papira i poklopi ga. Nikad, ali stvarno NIKAD do sada nije mu palo na pamet da bi s posla zvao u inozemstvo.

Ne bi ni sad, ne, to ne bi napravio. Onda? Zašto buljiš u usrani telefon?

Zavali se u stolicu. Ostavi olovku i zagleda se preda se grizući usnu.

Sve to može biti običan nesporazum. Može biti sto razloga. U svemu je tome najgore što su zajedno dvije godine, a uopće ne može predvidjeti što bi ona u nekom trenutku napravila, i zašto. Zapravo, ima on neke svoje teorije... ali rijetko kad se pokažu ispravne.

Nekada... kao da slučajno dotakne neki skriveni prekidač, zaprepasti ga silina emocija i događaja koje pokrene.

Poslije očajnički traži taj isti prekidač, ali to nije to. Čak i kad bi ga pronašao – to više nije taj trenutak, iako mu je vrlo sličan. Ali nije taj.

Bilo bi krajnje vrijeme da prizna da nema pojma o ženama – njihovo ponašanje promatra samo u odrazu vlastitog. Pokazalo se da to ne funkcionira. Ne, nema pojma. Ali tko uopće išta zna?

U tom se trenutku upali svjetlo u sobi preko puta, kao poziv. Kao odgovor. On spremno skoči sa stolice i iziđe iz sobe.

E. se upravo probudio i uspravljao u sjedeći položaj. Kad ugleda liječnika na vratima, nasmiješi se.

- Drago mi je što vas vidim... nakon dva dana.

- Dobra večer. Evo jedino vás večeras nisam posjetio, pa da vidim kako ste.

Pregleda njegov karton.

- Hah... - odvrati čovjek promuklo - bilo je i boljih dana. Malo sam i prehladen... uz ostalo.

- Imate li temperaturu? - Sestra mi je mjerila oko 6 sati. Nešto malo, oko 37.

Zakašlje se.

- Kako sad to? - upita M.

E. se premišlja.

- Često se otkrijem noću, znojim se - reče naposljetku. - Tako zaspim i onda se probudim prehladen.

- Zašto, bude vam loše?

E. obori pogled. Lupka prstima po pokrivaču. Kratko se vrijeme dvoumi, onda odluči: ispriča mu kako ima grozne snove, kako često zna da sanja, ali ne može izići iz sna, prati sve što se događa kao na filmu, čuje, vidi. Misli da će poludjeti. Ne može se pokrenuti, ne može bježati kad mu dođe.

- A dođe mi često - doda.

- Znači to je ono što ste mi natuknuli - odvrati doktor.

On se kratko koleba, zatim kimne glavom.

- Mogu vas utješiti iako nisam stručnjak za to područje. Niste ljudi niti ćete poludjeti. To je jedan od poremećaja spavanja: laički rečeno, mozak i tijelo ne zaspu u isto vrijeme. Tijelo zaspi, opusti se, da tako kažem, isključujući se. Ne sluša naredbe. A mozak je još pri svijesti, naređuje mu, usput se već odvija san. Krivi tajming, kako bi vi rekli.

E. se pridigne. Zapanjen je.

- To postoji? – jedva izgovori.

- Naravno da postoji, nažalost. Neki smatraju da je to jedna vrsta epilepsije. U svakom slučaju mi se ovdje time ne bavimo, trebate poći u specijaliziranu kliniku za bolesti spavanja. Bilo bi dobro da to napravite kad se vratite, znam da tamo imate kvalitetnu kliniku. Olakšat ćete sebi život. A i nećete biti prehladeni – našali se.

Čovjek se svali na jastuk. Pokrije lice rukama. Tako ostane nekoliko trenutaka, onda glasno odahne.

Spusti ruke, lice mu je sada nasmiješeno. Pogleda u M. s divljenjem.

- Hvala vam.

- Nema na čemu. Iako, kažem, nisam stručnjak. Možete popričati o tome s doktoricom V. ako želite.

On se i dalje smiješi, kao da ne čuje što mu govori.

Napokon se uozbilji:

- Kako ste vi? – upita.

Doktor ga upitno pogleda:

- Ja?

- Vi – odgovori E. slabim glasom – kako ste vi?

I on, ne znajući ni sam zašto, odgovori:

- Imao sam i ja boljih dana.

Čovjek ga je smjerno gledao, kao da je zahvalan na ovoj mrvi neočekivane iskrenosti.

Obojica su šutjela, svjesni koliko je krhak ovaj iznenada sklopljen most od riječi.

- Činite se usamljeni – oprezno primijeti E.

Doktor podigne obrve, ne odgovori ništa. Neke se granice ne prelaze.

- Gdje vam je žena? – ustraje on. – Ako se ne ljutite, oprostite što pitam...

M. se uznemiri. Ovaj stvarno navaljuje. Reći će mu da nema ženu, kao što uostalom i nema – i time je razgovor o tome gotov.

- Kako znate da imam ženu? – čuje sebe kako govori.

- Vidio sam... po nekim stvarima.

- Po kojim stvarima?

- Hm... ne znam sad.

- Pa dobro, po kojim, kad ste već spomenuli?

- ... Recimo, po načinu na koji gledate žene.

- Ma dajte – otpuhne on. – Ja mislim da ne gledam žene, pogotovo ne tako uočljivo. I na poslu.

- *Please, don't...* niste me shvatili. Učinilo mi se da gledate žene... sa strahom, previše... suzdržano, kao da se bojite da će se vaše riječi krivo protumačiti. Kao da hodate, *you know*, po rubu, pa ne želite dodatne probleme. Kao da... ste u minskom polju. Mislite kako će odjeknuti vaš pokret, možda samo pogled... kakve će biti posljedice. Tako se nekad ponašaju ljudi koji pokušavaju zadobiti ljubav. Ili se boje da će je izgubiti.

M. zastane trenutak gledajući ga ravno u oči. Potom sjedne.

- U Austriji. Doduše, nije mi još žena.

Čovjek kimne glavom.

- I šta ste još vidjeli?

- Nisam htio... *push*? Hoću reći... pametovati. Oprostite.

- Znate što sam ja vidio? Nekada govorite čisto, kao da ste odavde, a nekad miješate s engleskim. Samo ne znam kad?

E. se nasmiješi.

- Istina. Kada me uhvate emocije, počnem brkati. Nekad mi se čini kao da mi strane riječi nisu dovoljno bliske da bih njima poručio što osjećam. Ili moje jednostavno izviru, spontano,

ne moram ih prevoditi i razmišljati o njima. Znae uostalom da se ljudi najbolje svađaju ili psuju na materinjem jeziku. I plaču.

- I maloprije ste miješali riječi. Kada ste govorili o meni.

E. ništa ne odgovori.

- U zadnje vrijeme primjećujem... - započne M.

- Osluškujete - upade mu E. u riječ.

Doktor se zaprepasti.

- Imate li vi neke... ne znam kako bi ih nazvao jer ne vjerujem... Mogućnosti da predvidite što ću reći - ili se jednostavno tako podudariti.

On sa smiješkom odmahne glavom.

- Nemam. Ne znam što ćete reći. Ali mogu pretpostaviti kako se osjećate. Kao što sigurno i vi pretpostavljate. Vidim da me sada gledate drugačije nego kada sam tek došao. I sami ste rekli - osluškujete.

- Nisam rekao!... Ali sam mislio. A vi ste rekli.

E. se osmijehne.

- To se podudarilo.

- Ali zašto ste rekli? Niste to rekli tek tako.

On malo razmisli, onda reče:

- Kad su ljudi sretni, osjetila im otupe za ono stvarno, istinsko. Sjećate li se tog osjećaja? Ništa ne primjećujete, svi su dobri, sve je dobro. Kao da oko sebe imate svjetleću auru kroz koju ne vidite oko sebe realno. Kao ono ogledalo u cirkusu, samo što ovo sve uljepša. Ali oni izvana vâs vide odlično, u tome je nesreća. Čak ih privlači svjetlost - otkud vam, jeste li je zaslužili? Može li se razbiti? *Tempting*. Koji izazov! To je opasno. Nikada niste tako ogoljeni, bez zaštite izloženi ljudima. Bespomoćni zbog svoje sreće.

Doktor je grizao unutarnju stranu obraza, najednom svjestan ovog neobičnog zajedništva s E. Lice mu se iskrivilo u grimasu. Vidjelo se da prekapa po mislima.

- Ima li ta priča nastavak? - upita doktor.

- Zna da ima.

Doktor se nasloni zatiljkom o zid. Pogled uperi negdje u strop.

- Znam da ima - ponovi.

- Kada se sklad naruši, aura počne pucati. Kroz nju počne prodirati izvanjsko, istinito. Otrijezni vas, razbudi. Pogled vam se izoštrava. Izgleda vam kao da ste otkrili kako se namješta leća na dalekozoru. Zapanjeni ste kako sad vidite sve, i ono što niste nikada, i ono što ne bi htjeli. Sebe u njenim očima, vas dvoje u očima drugih. Tisuće detalja. Mislite: je li sve to bilo i prije? Je li mi smetalo? Kako nisam prije primijetio? Ali niste, jer ste bili sretni. Zašto biste?

- Govorite tako filozofski. Mislim da evolucija za to ima sasvim dobro objašnjenje: zaljubljenost i postoji da vam zamagli pogled. Kad biste vidjeli sve tako kako govorite, nitko se nikad ne bi oženio. Svijeta bi nestalo.

- Možete to objasniti kako vama odgovara. Ali tako je.

Doktor ga nakratko okrzne pogledom, onda opet prikuje pogled za strop.

- Da. Tako je - odvrati.

Osjećao se ogoljenim, na rubu stida pred tim nepoznatim čovjekom koji mu priča o njegovom vlastitom životu. Ne može reći da je sretan što s njim dijeli svoju intimu; što je najgore, nije rekao ni riječi. Samo sjedi i zabezeknuto sluša svoje misli kako izlaze iz njegovih usta i odzvanjaju sobom. Na tu pomisao prože ga nelagoda: zamisli da sada uđe sestra? A ako je netko tu ispred?

Na hodniku se nije čulo ništa. Odahne. Osim toga E. govori tiho, gotovo šaptom - samo se njemu čini da riječi odjekuju.

Nikada nije tako razmišljao, nije siguran ni da bi ikada izgovorio ovo što je sad čuo. Ipak, kada ih je izgovorio on, odmah ih je prepoznao. To sam ja, pomislio je.

To sam ja.

Moje se misli kristaliziraju u njegovim riječima.

- Kako znate toliko o meni? - upita ga podozrivo.
- Ne znam ništa o vama.
- Sad ste govorili o meni.
- Nisam - odvрати on ravnodušno.
- Zašto se meni čini da jeste?
- Ne znam. Zašto vam se čini? - počeka trenutak, onda nastavi: - To je jednostavna, nepobitna istina. Zato vam se čini.

Doktor se zagleda u njega grizući usnicu. Zamišljeno kima glavom.

- Čudni ste - reče naposljetku.

E. ne reče ništa. Ispreplete prste i šutke ih promatra. Iznenada reče u dahu:

- Otišao sam odavde, a ostao sam dužan. Uzeo sam nešto što mi ne pripada.

Na M. navali nemir. Što, odmah mi recite - najradije bi zavikao. Ipak, ne reče ništa. Bit će strpljiv.

- Dok nisam došao ovamo - nastavi on - živio sam, kako bi to rekao... plastičnim životom.
- Plastičnim? - začudi se doktor. Mora biti da je pogriješio riječ.
- *Yes, plastic...* Kao ono sjajno plastično voće koje ne možeš zagristi.

On se sjeti one starice i jabuke koju mu je utrpala u kesu.

- Sve je to lijepo naizgled, razumijete, ali unutra nema ništa. Život koji se ne može konzumirati. Samo te nose, dani i ljudi, a ti ne možeš upravljati: samo misliš da upravljaš. Izvana sve izgleda super - dobrostojeći intelektualac srednje klase. A ja? Nemam pojma kakva je moja uloga u svemu tome. Ponašam se onako kako pretpostavljaš da se od tebe očekuje. I uvijek tako. Ne, ne, nisu to pitanja tipa tko sam, kuda idem? Bez veze - to ionako nikad nećemo znati. Dovoljno bi mi za početak bilo znati zašto sam se razveo. A i zašto sam se oženio.

- Imate li djece? Mislim, osim ovog sina?

On zašuti. Pogleda ga, onda opet svrne pogled na svoje prste.

- Ne - odvрати kratko.

M. je imao neobičan osjećaj da će mu reći nešto drugo. E. se doimao smetenim, kao da je načas zaboravio na njegovu prisutnost.

- Nešto ste htjeli ispričati.

On se prene. Gleda u njega u grču, kao da procjenjuje može li mu vjerovati. Ali to potraja samo trenutak; on se pribere i nastavi:

- Prvi sam put osjetio da može biti drugačije kada sam došao ovamo na studijsko putovanje. Bio sam već u tridesetima.

Doktor podigne obrve, on uhvati taj detalj: - Kasno sam upisao studij - dobaci.

- Vi ste ovdje tako... uronjeni u život. Jutros sestra nosi kavu i tepa joj, miriše je, mazi kao bebu. Uživa u njoj kao da je u tome sva ljepota svijeta.

- Hm... - Doktor zavrti glavom smiješeći se.

On shvati tu gestu.

- Da - osmehne se i on pa nastavi: - Kada čujete neku muziku, srce vas zaboli, prijateljstvo vam znači sve, kumstvo život. U stanju ste riskirati posao radi... *merak*?

Doktor kimne glavom.

- Znaite što sam napravio: pokušao sam iskoristiti nešto što sam tada ovdje čuo, svidjelo mi se. *Jebo poso* - to sam napisao na papirić i zalijepio na frižider. Nije pomoglo. Onda na svome - *fuck the job*. Još gore, to tek nije bilo to. Sada, iz ove perspektive, nakon toliko godina, mogu vam reći: to je mudrost. Naravno - osmehne se umorno - ne bi valjalo da se to odnosi na vaš posao.

Nasloni se na jastuk, sklopi oči. Zadihan je. Doktor odmah ustane sa stolice, opipa mu puls na vratu - bio je ubrzan.

- Bilo mi je zanimljivo slušati vas, smetnuo sam da ste sigurno umorni - oprostite.

Čovjek duboko udahne.

- Da, nisam dugo toliko govorio. Malo sa ženom, a ona uglavnom priča... o djetetu.

- Čini mi se da imate malu temperaturu. Sad ću poslati sestru da vam je izmjeri, pa će vam dati nešto ako bude trebalo. Pogledat ću vas u toku noći, a vidimo se i sutra. Ako budete dobro, možemo dogovoriti s doktoricom V. da se prekosutra sastanete s djetetom, ako ona procijeni da je to u redu.

Na kraju reče:

- Dugujete mi nastavak priče.

Čovjek kimne glavom ne otvarajući oči.

* * *

Kako ide dublje u dvorište, sve teže diše. Dim je od vlažna drveta gust, opor, ljepljiv, gotovo ga može zgrabiti rukama. Zapne za nešto, posrne. Pade na koljena.

Osvrne se, prinese lice zemlji: velike tegle kojima su bile poklopljene sadnice ruža ležale su razbacane, jedno je golo drvce ležalo zgaženo. Za njega je zapela. Uspravi se.

Ne, ne popravlja ništa, ne dotiče ga. Bježi od dodira: oni će je namamiti, zarobiti, prevariti. Osjetit će na koži hladno, tanko drvce što ga je sadila sa sestrom, sjetit će se kako su ih razmicale da budu jednako daleko, uvijek jednako daleko...

Ne. Svega će se sjetiti, znat će da je sve istina.

Neće moći reći: mene ovdje nema.

Osovi se na noge. Diše teško; zagnjuri lice u rukav da priguši kašalj. Navuče ovratnik preko usta i krene prema staji. Neprestano zapinje za nešto, po zemlji su nekakve... stvari, zemlja je neravna, razrovana? Te je misli samo okrznu, otplutaju nekud mimo nje.

Ne, neće se sagnuti, neće ništa pogledati. Ide dalje.

Stupi iza kuće. Pred njom se jasno, tamnija i crnija od mraka koji je okruživaše, ukaže izgorjela ruševina. Iz nje su se otiskivali posljednji komadi lelujavog dima, polako, kao izdisaji.

Ovaj je prizor obeznani: ruke kojima je pritiskala ovratnik na lice klonuše, on spade. Usta se sama rastvoriše, ona stade pred zgarištem kao ukopana.

Boji se maknuti pogled. Ne gleda ni gore ni dolje ni u stranu – samo u onaj dim što se kreće.

Nigdje nikoga. Staja je izgorjela, dvorište uništeno.

Čudan osjećaj: kao da je u svemu živ jedino ovaj dim.

Svirepa utjeha.

I misli se ugase. Sad samo stoji kao bez razuma, tupa, utrnula. Pilji u onaj dim što se leluja.

Najednom, pogled joj se odlijepi. Nedaleko ugleda čudan obris, taman, velik; nešto što ovamo ne pripada. Primakne se na nekoliko metara, sada sasvim jasno vidi: bager. Približi se potpuno, čak ga i dotakne – stvaran je. Sjeti se onog brujanja. Ustukne.

Pođe natraške, čučne; pri zemlji je dim najrjeđi. Nedaleko od bagera, već na pravcu koji je vodio prema šumarku, ugleda porušenu ogradu – izgleda da je tuda ušao. Kraj nje nekakav brežuljak. Klekne i četveronoške se uputi onamo.

Što se više približava, jasnije vidi: zemlja. Negdje je iskopana, ali gdje? Nastavi puzati; krajičkom svijesti spozna da se zadržala dulje nego što je mislila. Prože je jeza pri pomisli na dijete: ide mama – prošapće.

Primiče se, vidi da tlo ispred nje završava; ukazuje se crn, prazan prostor. Osjeća kako joj po leđima poliježe mučan teret, pritišće je k zemlji. Jedva puzi. Boji se – misli će joj se oteti, mučit će je. Svašta će misliti, poludjet će.

Brzo ću nazad, idem, trčim, vraćam se – šapće, zavarava ih. Dođe do ruba jame.

Ne vidi unutra, stala je upravo tako da joj nedostaje još nekoliko centimetara. Ćuti mučan osjećaj kako joj se penje uz leđa i širi u prsa; jedva diše. Osvrće se oko sebe, odgađa.

Preklinje u sebi da se nešto dogodi, da čuje glas, da ne gleda dolje. Prevari sebe: moram sinu – zausti i tijelo se odmah pokrene.

Nagne se i zaviri u rupu.

* * *

U bolnici su se već ugasila svjetla: gorjela je samo slabašna neonka na hodniku. E. osjeća težak umor. Cijeli dan iscrpljivala ga je lagana temperatura, a kasnije je dugo razgovarao s doktorom. Maloprije je popio aspirin – bol u glavi popustila je. Ipak, činilo mu se da mu je glava uronjena u toplu izmaglicu; oči su mu suzne. Obrisi kreveta, vrata i prozora izgubili su oštrinu; bridovi su se doimali mekim, titravim – kao da lagano tinjaju.

Nije se osjećao ugodno; u sobi je bilo pretoplo.

Odgrne prekrivač, ali ne osjeti olakšanje. Vrućina mu je izbijala iz tijela, zadržavala se pod pidžamom i oblagala mu kožu – imao je odvratn osjećaj kao da se kuha na laganoj vatri. Osjeti snažan poriv da skine gornji dio i ostane potpuno gol, ali se sjeti susreta s djetetom i odustane. Ne, najmanje mu sad treba da mu se stanje pogorša.

Čezne za njim. Od one večeri sjeća se jedino njegove slike u retrovizoru – kako leži umotan u deku na stražnjem sjedalu.

Što se dogodilo onda? Ne zna. Sjeća se da mu je prije toga bilo loše, čuo je glasove, ali to mu se ionako događa. Da, tada mu je bilo jako loše. Ali zašto je udario u stablo, zašto? Zašto nije stao kada mu je pozlilo? On je oprezan vozač, pogotovo kada je s djetetom.

Misli ga umore. Sklopi oči.

Zamišlja djetesce kako spava na sjedalu, čuje kako mljacka. Da, mljackao je, sjeti se i usta mu se razvuku u osmijeh. Osjeti kako mu ispod kapaka bubri pritisak, oči mu se oblažu suzama.

Ugleda prizor: on leži preko volana bez svijesti. A mali, što radi on? Ne zna. Zamišlja kako ga povlači za rame i plače, boji se.

Onaj pritisak u očima nabuja, on stisne kapke. Dvije kapi iscijede se niz obraz.

*Mama, moji se prijatelji boje najcrnijega mraka, a ja se jedini bojim svijekloga. –
Ma kakav ti je to svijekli mrak? – Onaj što je sive boje.*

On se jako boji mraka.

U grlu mu se zaglavi gorčina – zakleo se da neće nikad dopustiti da ga izloži strahu. Nikad više.

I evo... Izdao ga je. Proguta slinu da potisne pritisak, ali on se ponovo uspne uz grlo.

Otvori oči. Pune su tople, slane tekućine koja titra na rubu donjeg kapka, samo tren i prelit će se preko ruba.

Zagleda se u prozor, primijeti da nije zamagljen. Shvati: ova vrućina izbija iz njega. To nije dobro, toplina mu škodi. Misli mu se mute, u glavi mu šumi; slabije razaznaje zvukove. Uvijek kada mu je loše... Ne, toplina mu ne čini dobro.

Vani je mrak; s ove strane zgrade nema ništa osim golog brdašca s rijetko posađenim stablima. Kada se dobro zagleda, vidi kako je tama rasječena obrisima golih grana.

Ali sada je ionako uzaludno gledati, sve se pred njim ljeska i leluja u ovoj oblozi od suza. Tako i one grane drhte, iščezavaju pa opet izranjaju, kao da ih obavija dim.

Dim.

Stisne kapke, one suze navru na rub trepavica i smoče ih. Diše na usta, osjeća vruć dah kako se penje i oplahuje mu obraze. Suspregne disanje, upilji se u ona stabla.

Cijelo mu tijelo treperi, usne mu drhte. Nos mu je začepljen, jako ga peče između očiju.

Prejako ga opsjeda tjelesnost – ne da mu uploviti u sjećanje.

Ipak, kada duže gleda drveće, učini mu se... Od onih grana kao da su ruke. Gole, koščate... mrtve ruke.

Pritaji se, doziva. Takve je ruke vidio. Čini mu se: baš takve. Ali kada?

One noći na svojim prsima.

Naježi se, tijelom mu prođe drhtavica. Ali ne odustaje, otre rukavom suze, stisne kapke. Izoštri pogled – fiksira one grane kao da je u njima odgovor.

I zbilja, čini mu se da vidi sjenu uz golo drvo... Ne, to je samo mutan odsjaj stakla.

Nakrivi glavu, pod drugim kutom odsjaj ugasne.

Sjena osta. On odjednom postade svjestan kako čuti tišinu, sluh mu postaje oštar kao u životinje. Čuje kako mu otkucaji srca ubrzavaju, diše isprekidano, iz prsa mu šišti.

Ne skidajući pogleda s onoga mjesta, napipa na ormariću tablete što mu je jučer ostavila ona psihijatrica. Ruka mu se trese, čim napipa plastičnu foliju, snažno je zgrabi. Jednu, prema potrebi, rekla mu je. Ne gleda što radi, gužva i lomi onu foliju, ona šuška i škripi, ranjava mu uši. Tablete iskaču – jedna, druga, treća. Proguta ih bez vode.

Zatrese glavom, opusti ramena. Opet se zagleda u ono mjesto, diše kratko, brzo, kao da je trčao.

Na brežuljku stoji golo, vitko stablo. Siguran je, nema ničega. Diše sporije.

Nema ničega, ponovi u sebi.

Ipak... nema mira, zvjera očima, pretražuje mrak.

Oči su se već navikle, sada vidi dobro: sjena je kraj drugoga stabla. Stisne kapke, sav se ustremi na ono mjesto. Da, sjena je kraj drugoga stabla, bliže je... – ali ova ga spoznaja ne uzbuđi kao maločas. Osjetila mu otupljuju.

Kada bi vjerovao u ovo što se događa, rekao bi da je to žena. Ali on odavno ne vjeruje sebi. Ipak, ne može odlijepiti oči.

Sada je još bliže, na čistini – može nazrijeti dugu kosu što visi niz tijelo. Žena – ustvrdi i osjeti kako mu misli postaju trome. Najednom udovi otežaju, on sklizne niz jastuk. Oči se same sklope. Poznajem tu kosu – pomisli, pokušava dozvati sjećanje, ali... Misli su lijene, razlivene, teško ih sabire. Najednom spozna: kraj njega je. Nad njega se nadnosi duga kosa, klizi mu po licu. Trudi se otvoriti oči, ali kapci su mu kao slijepljeni. Čuti miris, ali ne može ga odrediti; čula su mu već umrtvljena. Pokušava, napinje se: opor, oštar miris hladnoće, kao da je netko otvorio prozor. Miris noći.

To može biti samo S. – uspije pomisliti. I dalje tone. Ona kosa mu poliježe po licu, ali ne smeta mu. To je S., sigurno – nešto mu govori.

Prije nego što utone u bezdan, načas otvori oči: ona pruža ruku prema njegovom licu, s prsta visi slomljen nokat. On ne osjeti ništa, čak se i ne začudi; samo je negdje duboko svjestan –

trebao bi se začuditi.

Ali ne uspije ni to.

I dalje nemoćno tone.

Zadnjim tračkom svijesti htjede je upitati: što ti je...

Sve se ugasi.

* * *

Isprva ne ugleda ništa.

Netko je već počeo zatrpavati – na dnu bijaše nabacane zemlje. Ne razaznaje što bi moglo biti; među zemljom ima suhog lišća, granja, daščica, stakla. Na rubovima rupe izviruje i visi korijenje. Odmah se povuče. Preklopi ruke na prsima, duboko udahne.

Sad trči! – pomisli. Odupre se o zemlju, s mukom se uspravi. Osjeti vrtoglavicu, zaljulja se – jedva se održi na nogama. Očajnički treba čistog zraka.

Trči, naređuje sebi. Trčim, odgovori.

Ali to nije onaj glas.

Zato samo stoji pogleda uprta u šumu, tamo gdje bi trebala poći.

Odjednom se okrene. Krotko, mirno, kao da baš tako mora biti. Dohvati nekakvu granu. Klekne na rub jame. Osloni se na lijevu ruku, desnom zavuče granu u onu zemlju.

Pipa po njoj oprezno, plaho, kao da dira po rani. Dobro je, dosta je, baci to i trči, mati će poludjet kada sazna da si ovdje ovoliko bila, njima ništa nije, trči – mahnito je salijeću misli.

Ali to nije onaj glas.

Vratit ću se, odgovara; zavarava ga.

Nastavlja preturati zemlju. Naposljetku se odvaži: zavuče granu dublje. Napipa nešto tvrdo. Nije kamen, ne, ne tako tvrdo. Nije drvo – mekše je, oblo.

Baci se na zemlju, ruke objesi niz rub jame. Krv joj navre u glavu, u očima nabuja pritisak. Objema rukama čvrsto uhvati granu, pretura zemlju brzo, mahnito, kopa, rovi, tjera i razbacuje lišće. Zadihala se, u ušima joj bubnja, nedostaje joj zraka; na rubu je svijesti.

Zakači za neku grančicu, štap se zaglavi. Ne da se izvaditi, kao da je nešto teško pritišće. Drmusa je, klima, trese, stišće zube; para iz usta joj šiklja i rasplinjuje se pred očima. Naposljetku uspije: poduhvati je i odbaci; prsne zemlja.

Bljesne ruka.

Ispusti štap. Ne, ne zna da ga je ispustila, prsti sami klonu i on nečujno pade unutra.

Ona leži na rubu rupe – ali kao da i ne zna. Glava i ruke joj vise, bradom se oslanja o zemljani zid.

Pilji u onu ruku.

Nema misli. Nema glasa.

Ničega.

Visi preko one rupe i promatra kako bijela koža blješti iz one zemlje, kao da svijetli.

Čudno... da u zemlji ruka svijetli... – ali to ne misli ona.

Ona samo leži u ovom obamrlom tijelu i sluša. Sluša nečije misli koje lebde ovdje nad njom i ovom rupom. Ona nema glasa, čak ni šapta.

Nema ničeg što bi joj reklo – živa si.

Nje ovdje nema.

Čudno... – sluša opet – ruka... Ruke ne svijetle... Ruka u zemlji pa svijetli... To ne može. Ne može... Samo negdje gdje ništa nije istina... ruke...

Osloni se na dlanove, naglo se povuče. Pred očima joj se zamuti, uskomeša se tama, navali na nju: progutat će je. Umiri se – tama se opet razrijedi.

Ali ona ne mari.

One misli što su ovdje lebdjele – utihnule su. Sve je zamrlo. Ovdje ničeg njenog nema.

Sad ide.

Dok se s mukom diže, bori se s onom tamom: pred očima joj se zburado skuplja i rastvara, muči je. Ona zapinje, pridržava se; pred očima joj svjetlucaju tisuće blještavih zrnaca. Ali svejedno – i dalje pilji u onu ruku.

Sve joj se čini... da ona zrnca sa svakim njenim pokretom prhnu u zrak i polako padaju po onoj bijeloj koži...

Pa joj se čini... da se njena svjetlost pojačava pa opet gasi... Kao da se miče.

Ništa ovdje nije istina – začu misao.

Lakne joj. Osmjehne se. Uspravi se; podboči leđa rukama. Krene polako natraške, sve gledajući u onu ruku, dok je ne izgubi iz vida. Ne okreće se, ide natraške: ruke su joj još na leđima, na licu zaboravljen osmijeh. Zapne, poklekne, ali zadrži se na nogama; i dalje hoda unatrag. Leđima udari o zid kuće. Krene u stranu; tamo nije izlaz, samo ograda. Ali ona hoda...

Samo hoda.

Prsima udari u ogradu. Okrene se, krene natrag, sve držeći ruke na leđima. Opet zapne, usta joj se trznu u osmijeh, usmjeri se na sasvim drugu stranu. Tijelo joj se počeo nekontrolirano tresti, usne joj drhte. Ruke se opustiše, objese se niz tijelo.

Naposljedku se saplete o nešto; sruši se na tlo.

Pade preko nečega i to joj ublaži pad, rukama i licem nasloni se na hladnu zemlju. Hladnoća je održi pri svijesti. Nekoliko trenutaka miruje: tijelo joj je savijeno u luk, glava počiva na zemlji, leđa ispupčena.

Nešto je pod njom.

Odupre se dlanovima, nokte zarije u zemlju. Kosa joj visi preko lica sve do zemlje, ne vidi. Prebaci jednu ruku, zatim drugu. Na trenutak se odmori. Uspravi se na koljenima, kosa joj se mrsi preko očiju, ali ona ne mari.

Čudno... kako čovjek ima snage, odjekne odnekud misao.

Ona se trgne, razbaca kosu rukama, lice joj se ozari.

Zvjera oko sebe, smiješi se, vreba: ko je to?

Ne dobije odgovora.

Ko je to? – više.

Uspravi se. Zavrti joj se u glavi, jedva se zadrži da ne padne. Prekriži ruke na prsima, uhvati se za ramena; tijelo joj tako silovito podrhtava da joj prsti klize s ramena. Ona ih stalno podiže, zabija nokte u džemper poput kandži. Zabacila je glavu, duga kosa visi joj niz leđa. Okreće se oko sebe, traži: gleda uvis prema krovu, prema šumi, prema zvijezdama.

Imam ja snage, odgovara u nebo drhtavim glasom. Nebo se vrti, okreće se poput vira.

Ona se smije slabašno, isprekidano, iz usta joj treperavo struji para i stapa se s onim dimom.

Imam ja... – pokušava, ali usta joj se tresu, jezik zapleće.

Stane. Sjeti se. Pogleda u zemlju, u ono mjesto gdje je maločas pala.

Ugleda obris tijela. Usta joj se nekontrolirano trznu u osmijeh, strese se. Razdijeli kosu dlanovima, priljubi je uz obraze. Nagne se.

Žena. Kosa joj je potpuno prekrivala lice; oko vrata je bila slijepljena krvlju i zamotana poput šala. Gornji dio bijele pidžame bijaše razdrljen i prljav od zemlje. Dolje je bila gola. Jedna noga ležala ispružena, ravna; druga savijena, izvrnuta. Po bijelom bedru razmrljan trag osušene krvi.

Ona se ne pomače; gleda tijelo u čudu. Negdje duboko osjeti plamičak želje: da nešto osjeti.

Dočepa se tog traga razuma – upre pogled u ono tijelo, doziva samu sebe.

Ali ona nema misli.

Samo je prazna napuknuta ljuska iz koje je iskapalo sve što ju je činilo živom. U nju se podmuklo probija ovaj zlokobni dim.

Sve će postati dim.

Stoji tako sagnuta: promatra onu slijepljenu kosu i svoje ruke kako vise nad njom. Onda gleda u onu izvrnutu nogu, pa u svoje noge. Ne razumije.

Diže glavu prema nebu; osluškuje, prati očima onaj dim. Priželjkuje glas.

Onda opet gleda u ono tijelo, u ruke ispružene iznad glave. Dlanovi prljavi od zemlje i trave okrenuti prema nebu.

Prinosi svoje dlanove k licu. Ruke joj se snažno tresu – pridržava jednom rukom drugu i zagleda ih. Jednu, pa drugu.

Ne vidi dobro, digne ih iznad glave. Tama se uznemiri i ona zrnca se uskomešase – obasuše joj dlanove.

Zamagli joj se u glavi, osjeti slabost. Oči joj se na trenutak zavrnu pod kapke.

I moje ruke svijetle – začuje misao.

Usne joj se razvuku u drhtav osmijeh.

Jesi li to ti? – šapće.

Ali nema odgovora.

Opet se sagne. Prinese ruku tijelu; drhtave prste zagnjuri u kosu. Prsti se tresu – kosa se mrsi, prepleće, zapinje. Naposljetku otkrije komad lica, oko što gleda negdje mimo nje.

Trgne ruku kao da se opekla. Odskoči. Zakorači unatrag jednom, dvaput, onda se okrene; potrči.

Trči do one jame, posrće, zastade samo čas, trči dalje. Dođe do ograde, uhvati se za nju i zabaci glavu.

Gleda u nebo; diše glasno, mučno, guši se. Odgurne se od ograde, baulja preko dvorišta, baci se na koljena: pipa zemlju. Jednom rukom napipa teglu, jednu, drugu, treću – drugom pronađe biljke. Puzi po tlu; svaku biljku uspravi, poklopi je teglom.

Vidi, vidi – smijucka se drhtavo, nervozno. Skoči na noge; gleda u cvijeće koje ne vidi.

Vidi – zasmije se naglas. Zagrcne se, smijeh se pretoči u jecaje.

Okrene se i žuri prema kući, pokušava trčati, ali nema snage – zapinje, hvata se za prsa, hropće. Zakači za nešto, s noge joj spade cipela.

S mukom se dovuče do vrata, upadne u kuću.

Posrće hodnikom. Upadne u sobu roditelja, priđe stolici na kojoj je bila presavijena odjeća. Diže je, trga, razbacuje po sobi. Klekne na krevet, traži po plahti, pipa, zaviruje pod jorgan.

Nemojte! – viče. Spuzne s kreveta, vuče se prema sestrinoj sobi. Ne može više trčati; hoda, zanosi se, zidovi je odguruju. Dašće, mumlja, grca.

Nemojte, šapće.

Opet upadne u sestrinu sobu, zuri u mrak.

Spavaš li? – šapne.

Ugleda odjeću na stolici. Polako je podigne, stisne je rukama. Zagnjuri u nju lice. Pritište je na usta dok joj ne ponestane daha, onda zine: nagura u usta komad tkanine. Grize je, krklja, davi se. Tjera je na povraćanje, ali ona je divljački gura, mumlja, stenje. Zavrti joj se, izgubi ravnotežu, zatetura; udari u ormar.

To je dozove. Progleda, odvuče se do vrata. Iziđe iz kuće vukući onu odjeću, jedan joj komad ispade putem; u rukama joj osta majica. Tetura dvorištem, onom bosom nogom gazi po staklu kao da ga nema.

Dovuče se do sestre, klekne.

Nemojte, cvili.

Raširi majicu i navlači rukav na onu izvrnutu nogu. Ruke joj se tresu, ispada joj iz ruku, ne uspijeva. Pokušava je podići, ali noga je preteška, kao zalijepljena za zemlju. Poteže je, tegli. Zarije nokte u zemlju, grebe, kopa, struže. Dašće, stenje, nokti se lome, pucaju. Iz ruku joj probi krv.

Umori se, klone. Opet ugleda onu krv na bedru. Oči joj sijevnuše, trgne se. Zgužva majicu i poče mahnito trljati.

Brada joj silovito drhti, ne može zatvoriti usta; jecaji joj tresu čitavo tijelo. Kosa i lice su joj mokri od suza, iz nosa joj curi, glava joj gori. Jednim potezom obriše lice; odmah nastavi. Ona majica se smoči, navlaži kožu, mrlja poče kopnjeti.

Vidi – jeca – sve sam popravila.

Vidi, šapće, vidi. Teško diše, umara se, trlja sve sporije.

Najednom stane: ugleda tanak trag skorene krvi koji izvire iz ruba usana i nestaje u kosi. Dopuže, klekne joj kraj glave. Posegne rukom, ali ona kao da je ne sluša, stade u zraku. Drži onu zgužvanu majicu nad njenim licem, hropće teško, muklo, kao da umire. Ruka joj silovito drhti – drugom rukom čvrsto poduhvati podlakticu. Pruži je, oprezno joj dotakne usne tkaninom, jednom, pa još jednom. Ona krv omekša, trag iščezne. Ona zastane, ispusti majicu; sjede na zemlju. Polako primakne ruku, položi joj dlan na lice. Tek sada do nje dopre hladnoća dodira: kao da je dotakla kamen. Gleda u svoju ruku tupo, s nevjericom. Osvrne se oko sebe, pogleda prema prozorima, prema onoj rupi, prema nebu. Čeka glas da joj kaže: to nije istina.

Ali nema nikoga.

Privuče se k sestri, poduhvati joj glavu, s mukom je nasloni na svoje krilo. Zagrli je, podigne pogled prema prozorima, gleda u njih kao opčinjena.

Slušaj..., šapće. Slušaj.

Oči se na tren zavrnuše uvis prema nebu, opet joj se čini da se onaj dim vrti ukруг kao golem, mutan vir. Diše sve sporije, kapci joj se lijepe. Tijelo joj obuzima slabost.

Došla sam – šapće. Popravila sam ruže. Sve sam popravila.

S mukom pridržava sestru, snažno joj stišće glavu u krilu. Ne miče očiju s prozora, ne vidi kako se između njenih ruku usta rose krvlju. Navre krv, jedna kap klizne niz beživotne usne, slije se niz bradu, kapne na njen prst. Ona spusti glavu, gleda u onu krv umorno, prazno. Pogled joj opet padne na golo tijelo. Polako, sasvim polako se izmakne, pažljivo joj položi glavu na zemlju. Klekne, raširi onu majicu, položi je po sestrinim preponama. Zagleda joj se u lice.

Razmakne joj kosu, položi dlanove na njene obraze.

Nagne se, priljubi svoje čelo o njeno.

Pridigne dlanove, spoji njeno lice sa svojim, zakloni ih od svijeta.

Popravila sam ti ruže, šapće.

Na tren svega nestade. Dima, one rupe i ove noći. Nema ničega. Samo njih dvije.

Počiva na njoj tiho cvileći. Nakon nekog vremena zamukne, čuje se samo isprekidano disanje. Tišina.

Trči! – bljesnu odnekud zaostala misao. Ona se trgnu, diže glavu, osluškuje.

Evo ga! – misli. Evo ga.

Pogledom kruži kroz mrak, ali ne vidi ništa. Ponovo je nešto spopadne, navali u nju napetost. Opet ulazi u nju ova zlokobna noć, ovaj dim. Mišići joj se napinju, u tijelo joj udari muka. Probija je znoj. Odvoji se od sestre, osvrne se na onu rupu. Zna odakle je glas. Ispusti tih, drhtav smijeh; zagrcne se. Odmah se uozbilji. Osovi se na noge, žuri onamo. Posrće, jedva vuče noge. Ali zove je: mora ići.

Evo me, šapće.

Dospije do ruba, svali se na zemlju. Nagne se preko ruba, pokušava dohvatiti onu ruku.

Jesi to ti? – govori. Zamahuje, ali ne uspijeva. Privuče se bliže, proteže se – ruka je daleko.

Surva se u jamu. Pade na zemlju, ali ne odustane. Uspije se osoviti na noge.

Ščepa onu ruku, tegli je. Znoji se, stišće zube, dršće. Da vidiš, majko... – šapće – da vidiš... popravila...

Najednom smalaksa. Ispusti ruku.

Osjeti kako joj udovi bride, trnu. Uz prsa joj se penje vrućina, navire joj u glavu. Šišti joj u ušima, zaglušuje je. Oči su joj tromе, kao obložene: nema snage da ih pomakne. Sklopi kapke. Osjeti kako joj iz prsa otječe zrak, gubi ga.

Zabaci glavu, rastvori usta, diše duboko, ali je ona vrućina obavija – ne može se oduprijeti. Ruke same krenu, htjede strgnuti džemper sa sebe, ali kako podiže ruke, tako navali na nju ono crnilo. Zasvjetluca joj pred očima onaj prah; ospe se po rukama poput zvijezda.

Kao da se prosulo samo nebo.

Sruši se na zemlju.

* * *

Sestra uđe nasmijana.

- Onda ste se sprijateljili s našim pacijentom, doktore? Družite se ko da ste u školu skupa išli, a?

- Otkud vam to? - odvrati on hladno.

- Pa kažu kolegice da ste se sinoć baš fino družili... Ajde, fino, fino.

On se lecne. Na trenutak se poboja da je netko tada bio na hodniku. Ma uostalom...

- Pričali smo o njegovim problemima.

- Znam ja da ste vi fini i *odmah* - naglasi - sam znala i da ćete moć onako... nekad porazgovarat jer je on isto fin čovjek i načitan ko i vi. Odmah, odmah vam ja to vidim moj doktore ko bi kome mogo pasat, pa eto ti!

On se nakratko zamisli nad ovim riječima.

- Ne radi se o pasanju nego o tome da ga je trebalo posavjetovati - slaže on i odmah osjeti odvratnost prema vlastitim riječima.

Ništa, šta je tu je - sad je rečeno.

- E čujte - reče ona - sad sam ja podijelila ručak. Za desetak minuta idem polako kupit, pa kad pokupim, idem dole u centralni po nalaze krvi. Možda se malo zadržim... na kavi?

Lakne mu.

- Slobodno, samo vi... - mahne - nemojte žurit što se mene tiče... I pozdravite Z. Popijte jednu i za mene - doda.

- Ih, super! Super je meni s vama, eto, odo ja polako...

On je isprati sa smiješkom, nestrpljivo; čak je potapše po leđima da brže iziđe. Iznenadi ga vlastita gesta - brzo povuče ruku.

Odmah se sjeti jučerašnjih riječi - *kako gledate žene*. Ponovo osjeti nestrpljenje.

Proviri kroz rolete: E. je još jeo. Bez zavoja izgledao je sasvim drugačije. Sjedio je u krevetu sasvim uspravno, polaganim pokretima prinoseći žlicu ustima. Prosijeda kosa bila mu je

uredno začešljana prema natrag. Iako je bio u pidžami, činilo se kao da ovdje ne pripada, već je tu uskočio umjesto nekoga kao sasvim pogrešan izbor.

Ima neku profinjenost koja se rijetko susreće, nerado prizna u sebi. Ali tako je to, lijepo kaže narod: ruka koja daje uvijek je iznad one koja prima.

E. je ostavio tanjur, vijušku i nož je prekrižio. Salvetu koju je raširio na krilu polako skupi i nekoliko puta njome dotakne usta. Ostavi je kraj tanjura, pokupi nekoliko mrvica s pokrivača.

On uhvati kvaku, premišlja se da iziđe sad, odmah. Uto začuje škripanje, sestra s kolicima prišla je vratima i ušla u sobu. Vidi kako afektira i maše rukama, sigurno ga hvali kako je pojeo. Okrene glavu; ne da mu se to gledati. I dalje ne pušta kvaku, pričeka nekoliko trenutaka; kad začu da škripava kolica odmiču niz hodnik, uputi se u sobu preko puta.

Pred vratima zastane: htjede odmah pritisnuti kvaku, ali nešto ga zadrži. Kratko se premišlja, zatim pokuca. Pričeka. Tek potom uđe u sobu.

Nikada nije pokucao na vrata neke bolničke sobe. Nikada. I stvarno, zašto nije?

Nije nikada o tome razmišljao – to je nešto što se podrazumijeva. Pa oni i nemaju bogznašta raditi, u čemu bi ih mogao prekinuti?

Ipak, ti ljudi leže u tim krevetima, po ormarićima su rasprostrli svoje satove, knjige, novčanike, slike. Čitaju, razmišljaju, dišu; zajedno sa svim tim komadićima života koje su donijeli sa sobom. Privremeno su ovdje usidrili svoje postojanje. Neki će ga ovdje i završiti.

Dovoljno je samo što su tu: zar ljudsko postojanje nije dovoljan razlog za poštovanje?

Zašto, dovraga, nikad nije pokucao?

Uđe. Kimne glavom čovjeku, kimne i on njemu. Sjedne.

– Danas potpuno drugačije izgledate. Vidi se da ste puno bolje. Ako vam sutra bude dobro, možda bi mogli razmisliti o puštanju na kućnu njegu u petak. Ionako je vikend.

Čovjek kimne glavom.

– Ok – odvrati. – Danas sam malo usporen, sinoć sam popio sedativ što mi ga je ostavila psihijatrica. Ostalo je ok.

Govorio je sporo, pogled mu je bio tup.

- Jeste li se držali doze? – upita ga M. sumnjičavo.

- Nisam dugo popio tabletu za smirenje, nisam naviknut... – izbjegne on odgovor.

Obojica šute.

- Što vas zanima? – upita E. iznenada.

- Dobro znate što me zanima. Jučer ste rekli da ste ovdje uzeli nešto što vam ne pripada. Da budem izravan: ukoliko mi kažete nešto što mi se ne sviđa, mogu to prijaviti. Dužnost mi je.

E. ostade ravnodušan na tu primjedu.

- Očito imate visoko mišljenje o meni – reče mirno.

M. se pokaje. Prenaglio se. Strpi se, vidjet ćemo što će ispričati.

- Ne očekujete valjda da na takve riječi ostanem ravnodušan. Nimalo mi se ne sviđaju, mogli ste sami to pretpostaviti. Nimalo.

- Da... – odvrati on bezbojno.

Doktor opet osjeti odbojnost prema njemu. Drzak je. Poigrava se stvarima s kojima ne bi smio.

- Kada sam prvi put bio ovdje, rekao sam vam... Odsjeli smo nas trojica nekoliko dana kod jednog starog čovjeka u kući u predgrađu S. Običan, skroman čovjek, do mirovine je radio kao nekakav činovnik. B. se zvao. Odmah sam osjetio da je iznimno mudar, ali nisam mogao ni sanjati da ću o njemu razmišljati cijeli život. On me protresao. Ne samo da sam naučio neke stvari nego je u meni probudio strast da i sam tragam za njima. Tada sam prvi put vidio život na djelu, kao kad djeca danima uče dosadne stvari koje ne razumiju i onda ih napokon ugledaju pod mikroskopom. Stvarne, žive. To je to! – tek tada shvatiš smisao.

Doktor podigne obrve. Oprezan je – boji se da ga ne zavlači.

- Kakve stvari? – upita.

- Jednu smo se večer vraćali iz grada, bili smo pripiti. Tada sam se još znao dobro zabavljati. Vidjeli smo ga pred kapijom, neki su ga tipovi maltretirali. Dvojica. Tad još nisam dobro

govorio jezik, ali sam nagađao – vrijeđali su ga, jedan mu je bacio kaput kojim je bio ogrnut na zemlju i šutnuo ga nogom. Mi smo požurili; hej, stop it, vikali smo. Oni su se preplašili i pobjegli. Mi smo ga opsjedali, hoćete li da idemo za njima, hoćete da zovemo policiju? Ne, rekao je mirno, nije važno. Kako to mislite, navaljivali smo, pa napali su vas. Zna li što je rekao? Rekao je: nisam tu JA napadnut, samo sam se slučajno zatekao u sceni koja se i sada događa nekome, na stotinama mjesta u svijetu. Baš u ovome trenutku. Sutra ćete to možda biti vi. Možemo li obraniti sve te ljude?

Pogleda M. s ushićenjem, kao da se sve to sad događa.

– *Can you believe that?* Poslije smo saznali da su to lokalni huligani, tražili su novac. Sjedili smo s njim za stolom u kuhinji, popili još jednu rakiju, malo pričali. Nismo se mogli načuditi njegovoj mirnoći. Svaka vam čast, rekao sam, ali on je odgovorio: na prvu reagiraju samo životinje i mala djeca, a i ona zato što još nisu postala ljudi. Njima možemo oprostiti. I takvima kao vi, romantičarima – sigurno još uvijek mislite da se stvari mogu mijenjati. Da ćete ih vi mijenjati. Oni koji već postaju ljudi ne trzaju se odmah u protunapad, odgađaju, razumiju, povežu stotine okolnosti koje su dovele baš do toga. Oni koji jesu ljudi – sve to već znaju. Neki to nikada ne postanu, ponašaju se kao djeca ili životinje... kad im otmeš igračku. Po tome ćete ih prepoznati. Čuvajte ih se.

Sjećanje mu zacakli pogled.

– Zna li što je još rekao? – upita i nastavi: – Star čovjek koji ne može odgoditi vlastitu reakciju – to je tužna stvar. Zaludu je živio, ništa nije naučio. Nigdje nije stigao. Kao dijete ili životinja. Nešto je tu zaglavilo s evolucijom – baš tako je rekao. Mi nismo odustajali, njegovo ponašanje činilo nam se suludim. Rekli smo: Ali to su zli ljudi, opasni. B. je na to samo rekao: I oni žive.

I oni žive – kima glavom u zanosu.

Doktoru se sviđa ova priča, ali ostade suzdržan. To nije ono što je očekivao. Osim toga...

– Sve mi se nekako čini da ste ovdje očekivali samo sirove i glupe ljude. A kad ono... naletite na mudra čovjeka. Zamislite to.

– Ne, ne, *please no* – odmahne glavom razočarano – nemojte tako... Mogao sam isto doživjeti i u svojoj zemlji, bilo gdje – mudrost je općeljudska. Htio sam reći, sve ono što sam učio iz knjiga – teorije o evoluciji, o ljudskom ponašanju, stimulus-reakcija, bla, bla, nativizmi,

enkulturacije i sve ostalo... Čuo sam iz njegovih usta nešto tako živo, puno... okusa. Ja sam učio život iz knjiga; on je sve to saznao iz samog života. Bio sam ljubomoran.

M. više ne izdrža:

- Recite što mi imate reći - reče odlučno.

Čovjek mu uputi dug, značajan pogled

- Tada se nešto promijenilo. Ja sam se promijenio. Nešto ovdje, rekao sam vam - kao s onom kavom, ta uronjenost u život... Promijenilo me. Kada sam se vratio, nisam bio isti; vidio sam ono što prije nisam.

Nasmiješi se.

- Eto, možda smo sad saznali zašto sam se razveo. Ostaje zagonetka o ženidbi.

Odugovlači ga majstorski, pomisli M. nervozno. Ostade ozbiljan na njegovu šalu. Što je najgore, sviđalo mu se to o čemu je govorio. Da su okolnosti drukčije i da nije tako nestrpljiv, mogla je to biti ugodna razmjena mišljenja. Ali...

- Htio sam vam reći to... da se sve to dogodilo u jednom razdoblju mog života... u kojem vas sad na neki način prepoznajem.

M. se zainteresira.

- Ne vidim nikakvu vezu između nas dvojice, ali eto - mogu poslušati. Još samo to, a onda ono o čemu smo započeli.

- Rekao sam vam već o svom plastičnom životu. To se često događa baš u tim godinama, u kojima ste i vi sada. Koliko imate, ako nije nepristojno?

- Trideset šest.

- Da - kimne on kao da je očekivao baš taj odgovor. - Tako je to: posao, ambicije, sve mora biti po planu i programu, morate negdje ugurati ženidbu i djecu, bili vi spremni na to ili ne. Sve se mora, mislite. Ali ne mora.

Uzdahne.

- Nažalost, vi to ne možete sagledati. Nemate vremena zastati i stvarno se prožeti sami sa

sobom. Zapravo, mislim da je nemoguće da to čovjeku samom padne na pamet. Mora ga nešto potaknuti, netko drugi, tko to vidi iz pravog kuta. Čovjek sve oko sebe vidi iznutra; treba mu netko tko će mu reći kako to izgleda izvana. A istina je negdje između.

A to bi trebali biti vi, pomisli M. cinično. Ali ne reče ništa.

- Osjećam da mi je ovdje dano... poklonjeno... da vidim sebe na drugi način. Htio sam to vratiti vama.

Doktor se zagleda u njega. Priznaje, u njegovom glasu čutio je dobru namjeru. Ipak, odluči biti iskren:

- Ne mogu vas nikako procijeniti. Osjećam da vjerojatno niste loš čovjek, ali ništa drugo. Ne znam uopće šta bi mislio o vama i ovoj vašoj priči. Iskreno. Doduše, ja inače slabo procjenjujem ljude. Zbog toga upadam u nezgodne situacije, ali ne mogu si pomoći. Znam da to možda glupo izgleda u ovim godinama, ali... tako je. Možda zato još uvijek sjedim ovdje s vama.

E. se nasmiješi.

- Mogu li vam još nešto reći, kad sam se ovako raspričao?

Doktor podupre bradu rukama; daje mu znak da nastavi.

- Često sam razmišljao o tom čovjeku. Kada je počeo rat i kad sam došao ovamo, bio sam u prilici i jednom sam ga potražio. U toj je kući živjela neka obitelj, on je izbjegao. Uspio sam saznati od nekih susjeda da je u izbjegličkom logoru, preko granice. Sjetio sam se kako sam ga jednom pitao je li mu teško živjeti samome - žena mu je umrla, djeca otišla. Treba li vam što? - pitao sam ga. Začudio se. Rekao je: da, volio bi da je živa. Jedino to. A drugo, šta bi mi drugo trebalo? Sve ovo oko mene samo su rekviziti, skuplja peć, jeftinija peć. Da me sada premjestite negdje drugo, isto bi živio, digao se, doručkovao, čitao novine. Meni je svejedno gdje ću čitati novine i gdje ću se sjećati nje. To mogu bilo gdje. Sve što mi treba u meni je.

E. ushićeno zabaci glavu, prođe rukama kroz kosu.

- *My God...* Možete li to zamisliti? - upita gledajući u strop. - *Omnia mea mecum porto!* Razni Wittgensteini, Nietzschei, Schopenhaueri... Pročitaš tonu knjiga da bi iscijedio ekstrakt života po kojem ćeš se ravnati. Kao kad majka djeci melje hranu da je ne bi morala sama žvakati. Sve ti je netko pripremio, ti samo konzumiraš. Onda čuješ isto to od

prostodušnog starca koji za njih možda nije ni čuo. On je to sve sam, sve sam...

Omnia mea mecum porto – ponovi tiše. Kada sam saznao gdje je, odmah sam se sjetio toga. Utješilo me. Mislio sam, možda će tako lakše podnijeti život u izbjeglištvu. Sve što mu treba s njime je.

Ova priča ubode M. u srce. Ipak, ostade pribran:

- Nije to baš tako jednostavno. Ljudi pate za svojim jastukom, za okrnjenom šoljom za kavu – jer je njihova – odvрати M.

Zamisli se.

- Ali imate pravo, možda je ipak mala utjeha. Mala.

E. ga nekoliko trenutaka promatra, ali ovaj ne primjećuje. Smeten je; staklastim pogledom zuri u prozor.

- Htio sam vam reći u vezi s onim što ste maloprije rekli... da ne znate procijeniti ljude... – zastane. – Kada se zbio incident, ja sam pitao – kako to da niste prozreli njihove namjere, posumnjali, snašli se. Imate godina, niste dijete, rekli smo. On je rekao...

Zašuti. Nekoliko je trenutaka vladala tišina. Doktor se prene, zapljusne ga ganuće koje je navrlo iz njegovih riječi. Šuti i on, ne požuruje ga.

E. napokon reče:

- Ja sam zaljubljen u ljude. To je rekao.

Uzdahne.

- Mi smo se nasmijali, baš onako, kao budale. Sad ćete se odljubiti, rekao je moj *friend*. On je rekao: Zna li kako kad ste zaljubljeni, ne vidite ništa? Drugi vam mogu govoriti što hoće, ovo i ono, ali ne pomaže. Ne mogu ih procijeniti, ne mogu vidjeti kako drugi vide. Kao što mati ne može vidjeti dijete objektivno, kako ga vide ostali. Ljudi me stalno iznenađuju. Smiješno za nekoga starog kao ja, znam, ali ne mogu napraviti taj odmak. A ne bi ni želio. Začudim se kada netko za nekoga kaže – sve mi je jasno, a prvi put ga vidi. Ako to postignete, znači da ste se odmakli, da ste prestali voljeti ljude. Čovjeka otkrivaš čitav život. Neka, rekao je, neka bude ovako.

Sada su šutjeli. Obojica su se ustručavala progovoriti i razbiti krhku kuglu tišine koja ih je povezala.

- *You are a good man* - napokon reče E.

M. ne reče ništa. Potpuno je smeten. Ustane, poravna mantil i pažljivo prisloni stolicu uza zid.

E. iskoristi priliku:

- Kako su vaši? - upita.

- Moji bez kuće, u privremenom smještaju u tuđem stanu. Sestra ima stan, ali nema nogu - odvrati on suho.

Čovjek sućutno kimne glavom.

- Opet sam sutra navečer... pa se onda vidimo - reče i krene prema vratima. Prije nego što iziđe, doda: - Cijenim to što ste mi se povjerili... i znači mi vaša priča. Ako je to sve što ste mi htjeli reći.

E. se u trenutku promijeni. Nekakva mu sjena prijeđe preko lica i ono potamni, kao da je odrvenjelo. Ramena mu se slegnu. Gledao je u njega nemoćno, gotovo molećivo.

- Ne... - protisne. - Nažalost ne.

Doktor zastade, osupnut tom iznenadnom promjenom. Htjede upitati - šta? - ali se presiječe. Ne, reći će nešto što mu se neće svidjeti. Osjeti tjeskobu. Gledaju se ravno u oči: ona se strepnja širi, pretvara se u mučan predosjećaj. Odjednom, ruka sama pritisne kvaku, vrata se otvore. On spremno zakorači van.

Zatvarajući vrata, ne izdrža - pogleda ga. Vidi sliku koju će, ne zna zašto, još dugo pamtiti: prostor oko njega sužava se i sužava, čini se kao da će ga zgnječiti vratima. Ipak, on ih i dalje vuče k sebi: u tankom procijepu između vrata i okvira ostade samo njegovo usko, umorno lice; naposljetku samo oko. Onako odsječeno od lica učini mu se strašno, tupo - kao da nije živo. Ipak, još je upereno ravno u njega, samo u njega, dozivajući. Kao da ga jedino on može oživiti... samo ako ponovo otvori vrata.

Pred očima mu se zabijeli - vrata se prislone uz okvir. Uznemirujućeg prizora nestade. Kvaka tiho škljocne. On se trže na zvuk - ispusti je iz ruke kao da se opekao.

Još trenutak stoji pred vratima i odsutno gleda u dlan. Prije nego što je spustio ruku, upale se neonke na hodniku – na nju pade snažan odsjaj s bijelih lakiranih vrata.

Kao da svijetli, pomisli.

* * *

Izranja. Odnekud: iz ništavila, iz dubine. Iz duboka, mrtva sna. Kao da su joj sva osjetila potopljena u gustu, ljepljivu tekućinu. Šumovi su se rastopili, rastegnuti su, bezoblični. Preljevaju se jedan u drugi, miješaju. U daljini, slabo i mutno, čuje prigušene komadiće zvuka kako tiho zaječe. Zatim plutaju, rastaču se... Tonu u tišinu.

Možda su to glasovi?

Sasvim nejasno, kao kroz vodu, osjeća brujanje. Ne čuje ga, tek osjeća kako zemlja pod njom vibrira i trese joj tijelo. Ali ni to nije sigurna.

Počiva u tami, obamrla, nepokretna, slaba. Nesposobna za misli.

Ne pokušava otvoriti oči niti to želi. Ovdje je sigurna – sakrivena u ovom okamenjenom tijelu.

Čini joj se kao da oni glasovi postaju oštiji, dobivaju boju, razlikuju se... Možda su to riječi.

Riječi.

Kakve riječi?

Ono brujanje pojačava se, približava, zaglušuje.

Jesu li ono bile riječi?

Na obrazu osjeti kako nešto udara o zemlju: udari su prvo slabi pa jači, jači, jači, jači, sve bliži. Stanu.

Tu su kraj nje, iznad nje, oko nje: tu su stali. Nad njom se rasprši oštar, rasut, zvonak zvuk. Probudi se još jedan tračak svijesti:

Je li to smijeh?

Negdje nad njom opet odjeknuše duboki, snažni zvukovi. Opet samo komadići koje ne može spojiti: visoki, niski, otegnuti, oštri... Ne razaznaje ih.

- Pa dobro što niste pospremili za sobom, jebemu majku? Jestel mogli i ovu drugu odma spakovat a ne da mi zapinje po zemlji vaka ukočena?

Miješaju se s onim brujanjem, ne može ih raspoznati, izdvojiti, složiti, u njenim mislima ništa ne nalazi odraza.

Možda su to bile riječi.

Nešto teško pade na nju, izbi joj zrak iz prsa. Udovi se trznuše, glava odskoči od zemlje. Ne osjeti bol, ne osjeti ništa. Samo mirno počiva u tijelu kao u skrovištu. Čeka glas: netko će je dozvati, svega će ovog nestati.

I zbilja - baš tada snažno odjekne glas. Raspoznaje ga, ima oblik: to je riječ.

Ajde! - više.

Sigurna je: to je riječ.

Čeka.

Začuje škripu, nešto glasno struže. Ono je brujanje sada tako snažno da joj glava poskakuje, zubi udaraju jedni o druge.

Ajde! - začuje opet.

Gomila hladne zemlje sruči joj se na tijelo.

* * *

Kada je doktor izašao, E. ostade sjediti još neko vrijeme u istom položaju, kao izdan. Svejedno je. On mu ne može pomoći. Nitko mu ne može pomoći.

Spopade ga beznađe; klone na jastuk. Ugasi lampu. Svašta mu pada na pamet: ujutro kada mu S. donese odjeću, jednostavno će otići.

Bez nje? Da, bez nje. Samo će pogledati maloga, prikrast će se rano ujutro i zagrliti ga, onda

će sjesti u auto i otići. Javit će joj se sutra telefonom i sve joj ispričati.

Ne. Uzet će maloga i otići, a nju će pitati hoće li s njima: ili-ili. Neka odluči ako ga voli. Da, zašto ne bi mogla odlučiti ako ga voli? I to je to.

Ne. Ne možeš to. Znaš da se ona ne može odavde pokupiti u trenutku i otići, sve i da te voli. Uvijek se oprašta nekoliko dana s rodbinom, kućom i grobljem. S vrtom, psom, bunarom i jabukama na tavanu. Jednom su kasnili na put, on je mislio da je još u kupaonici. Onda ju je našao na tavanu kako sjedi među stotinama jabuka poredanih po starim novinama. Kada se dotiču, onda prije gnjiju – rekla je, a on nije znao što bi rekao.

Ne možeš joj to napraviti. Ona to ne može.

Sve i da te voli.

Odmahne glavom da otjera misli. Onda dobro. Možda bi sada jednostavno mogao otići na dječji odjel, sam.

Mjesto da ga razveseli, ova mu pomisao okuje tijelo. Prilijepi leđa uz jastuk. Baci pogled na prozor iako zna: vani je već mrak. Pred očima mu se ukaže dug, osvijetljen hodnik koji se lomi u stranu. Kamo vodi? – ne zna. Samo je izdaleka vidio da sa strane zjapi mrak. Tuda bi morao proći. I onda? Ne zna. Možda preko dvorišta? Osjeti kako mu je tijelo samo kliznulo i priljubilo se uz krevet. Da pita sestru? Ne, ne daju mu da tamo ide sam, bit će joj sumnjivo, doktoru neće biti drago. Možda bi mogao probati sam.

Sam.

Preplavi ga ova riječ svom težinom. On se preda, potone pod njom, sav se slegne. Priguši disanje, sklopi oči. Osluškuje.

Možeš li to? – pita u mislima. Sam. Sam – ponavlja i osjeća kako mu tijelo naplavljuje strah. Čini mu se da mu se koža stanjuje i kopni, gubi posljednju zaštitu od svijeta. Meso se ispod nje žari, ogoljen je, izložen. Ničim odijeljen od izvanjskoga. Osjeća kako topao, zagušljiv zrak prodire u njega i stvara mu mučninu u utrobi.

Protrne.

Nešto će ući u njega.

Začuje kucaj. Napne mišiće. Da, kucaj u drvo. Odakle? Još jedan, pa još jedan.

Ne idi nikuda odavde, prođe mu glavom. Zabije nokte u pokrivač.

Vrata se otvore, na njega pade svjetlost. On stisne oči.

- Pa nije valjda da spavate? - reče sestra. - A tek što je prošlo šest! Šta ćete noćas radit?

Kad je ugleda, odahne. Mogao bi je zagrliti, tako mu je drago što je vidi.

Široko se nasmiješi:

- Jako mi je drago što vas vidim - reče.

Ona se zbuni. Učinilo joj se da mu je stvarno drago što je vidi, i to ne samo zbog toga što mu je donijela večeru. Navre joj toplina u obraze.

- Hvala, i meni je drago da vas vidim - reče umiljato.

- Jeste vi to sad kucali? - upita on u nevjerici.

- Hah, nova pravila, gospodine... Dao doktor nova pravila. A i fino je kad se pokuca, jelde, nekako je to ljudski?

- Da - reče on smiješeći se.

Ona mu servira večeru, malo popravi posteljinu, odškrine prozor. On polako počne jesti motreći je krajičkom oka kao da će mu umaknuti. Istina, volio bi da ostane još malo. Sada bi mu stvarno godila nečija prisutnost. Ona uoči njegov pogled, pogledava i ona njega.

Nasmiješi se:

- Eto, poslije ću ovo pokupiti. Treba li vam šta?

Ostanite još malo, gotovo zausti, ali se suspregne. Ipak...

- Zamolio bih vas nešto, ako se ne ljutite.

- Ma šta ću se ljutit, recite, ako je u mojoj moći...

On pokaže zgužvanu praznu foliju u kojoj su bile tablete.

- Doktorica V. mi je dala za svaki dan po jednu, ali meni je sinoć ispalo... dvije su mi ispale. Neugodno mi je zbog toga tražiti opet, pa sam mislio ako možda imate negdje...

- Da vidim, šta je to... - uze mu iz ruke. - Ih, ja sam mislila ko zna šta, a ono... Donijet ću vam ja kad dođem po suđe.

- Hvala vam.

- Ma hajte - odmahnu ona.

Kada je izašla, u sobi opet zavlada tišina. On ostade sam sa sobom.

Prisili se razmišljati o hrani: evo vidiš ti to s tom hranom u bolnicama kako je bez veze, ja nisam izbirljiv, ali stvarno se mora reći da nije ukusna - a na kraju zašto bi i bila ukusna, kuha se u velikim kotlovima, za stotine ljudi - doduše, i vojnička se kuha pa svi pričaju kako je ukusna, a uostalom i je, stvarno je bila ukusna kad se sjetim, hm - da, ali ovo je za bolesne, mora biti dijetalna, vjerojatno i bez soli; siguran sam da osoblje jede drugačiju hranu, da je puno ukusnija, to je sigurno...

Umori se od tog silovanja misli. Osjeća se kao s dosadnim sugovornikom; poslušno sluša, ali zapravo samo izdržava, za to vrijeme vidi stotine drugih stvari. U kraju mu je vidnog polja onaj odškrinuti prozor; iako jede, sav je usredotočen na njega.

To je slaba točka; sve je zatvoreno, ali on je otvoren. Izložen je. Jede i dalje, rezucka meso na komadiće, ali ne uspijeva odvratiti pažnju: onaj tračak hladnoće koji ulazi kroz otvor plazi mu niz vrat.

Oćuti napetost kako tinja negdje podno leđa, pod pokrivačem počne nervozno grčiti nožne prste. Neprestano motri onaj prozor.

Na kraju odloži pribor - ne može više. Okrene se na bok, prema vratima. Uto uđe sestra, bez kucanja.

On se opet razveseli.

- Brzi ste - reče.

- Evo tri, jel može tako? - dade mu komadić folije i počne kupiti tanjure. On je promatra, užasnut spretnošću kojom je to radila. Začas će biti gotova - pomisli.

- Čujte...

Ona se okrene.

- Mislio sam možda malo poći tamo gdje se gleda televizija, kako se zove...

- Niste nikako bili u dnevnom boravku? Pa i mogli ste, da se malo krećete. Baš vidim tamo ima svijeta, nekakva će bit utakmica. Da vas odvedem?

On zahvalno kimne glavom. Obuče mantil; krenu niz hodnik.

- Gdje je taj dječji odjel? - upita.

- Hah, to je malo odavde komplicirano, tamo na kraju hodnika vidite desno gdje je mrak, tu su stepenice, pa siđete dva kata, onda izađete u dvorište, ali samo par metara, i uđete u jedan prolaz, pa na prvi kat lijevo. - On kimne. - A evo ovdje se gleda televizija.

U slabo osvijetljenoj sobi sjedilo je desetak ljudi. Nekoliko se glava okrene prema njemu, ali odmah se ponovo usredotoče na ekran. On sjede straga - upravo toliko da bude siguran da mu se nitko neće obratiti, a opet blizu ljudi.

Sada je dobro. Pojačali su ton, glasno komentiraju, psuju. Svako malo netko iziđe pa se vrati, u međuvremenu se na vratima pojavljuju nova lica, zastaju, pozdravljaju, produžuju dalje. Do njega dopre dim cigarete, začuje kako otvaraju limenku piva. Netko dovikuje nekome kraj vrata: Javi ako ide ona zmija.

Gode mu ti zvukovi, čak i smrad duhana. Uljuljan je u stvarnost. Sjedi tako više od sat vremena, to je prva utakmica koju je odgledao skoro do kraja. Ostat ću do kraja, odluči.

U tom trenutku neki se čovjek u pidžami pojavi na vratima, ravnodušno pogleda po sobi i produži dalje. On protrne: ne, nije on, okrznuo ga je pogledom, oči su im se srele. Nije on.

Ali to neće umilostiviti sjećanje.

Znate li vi šta je rat? Znate li vi da se ljudi nađu deset godina poslije, šta deset, pedeset? - Znam. - I šta ćete onda? - Ne znam. - Nemojte vi meni ne znam, nego recite vratit ću ga onom čiji je, makar to bilo ne znam kad. - Vratit ću ga, naravno da hoću. - Znate li vi šta to znači čovječe, nakon nekoliko godina? Šta onda, šta? Znate li šta govorite? Ne, nemojte vi meni ništa naravno, to ćete potpisat ovdje pred advokatom. A da vam nije žene, ne bi vam pomoglo sto advokata.

Pogleda one ljude ispred sebe; najednom se osjeti uljezom.

Možda bi sada trebao poći u sobu. Devet je sati, prelistat će novine ili nešto i vrijeme će brže proći. Oko deset će popiti tabletu i to je to. Još samo dvije noći – ako u petak slučajno odluče da mora ostati, izići će svojevrijedno.

Krene hodnikom prema svojoj sobi. Desna je strana čitava u staklu, nagonski se odmakne i usmjeri korake sredinom. Od stakla se odbija svjetlost; u prozorima se vidi kao u ogledalu. Dok hoda, svjestan je sjene: njegov odraz lagano klizi uz njega. Osvrne se u stranu – to sam samo ja, pomisli.

Ipak, ne osjeti olakšanje. Pogleda još jednom: u njega unezvijereno zuri ispijen lik. Spontano uspori korake, lice u staklu okrene se prema njemu. Oči. Kao da ne pripadaju licu, prazne, vrebajuće. U njima ne može pročitati ništa osim straha.

Ne prepoznaje ih; ne prepoznaju ni one njega.

Zastane. Tupo bulji u staklo. To sam ja, ponovi. Onda opet krenu, obojica. Malo ubrza korak, zirne prema staklu: vidi ono tijelo kako se ustremilo naprijed kao da će poletjeti, ruke mu ukočeno vise niz tijelo, prsti zgrčeni, vilica zategnuta. Žuri naprijed, povremeno pogledava ovamo, drži me na oku.

Ne mogu pobjeći od njega.

Pomakne se u stranu, sada hoda uza sam zid. Odras se udalji. Stigne do svoje sobe, uđe i odmah zatvori onaj prozor. Zavuče se u krevet i upali samo lampu nad uzglavljem. Nemiran je, bude li upalio sva svjetla, još će teže zaspati. Uzme novine, pogledom prelazi preko naslova. Ne, ne čita. Pažnja mu je usmjerena na prozor, na njemu se oslikava svaki njegov pokret. Krišom promatra svoj odraz – ovako ga vide drugi. Izgleda li normalno?

Opusti ruke, udahne duboko. Utone u krevet. Pogleda: da, može se reći da izgleda normalno. Opet pokuša čitati. Okrzne pogledom odraz: na staklu novine u njegovim rukama lagano leluju. Čvrsto ih stisne, podboči se laktovima o krevet, umiri se. Ne izazivaj, ništa ne izazivaj.

Nastoji se usredotočiti na neki članak, čak ga i zainteresira, ali misli se otimaju. Neprestano bježe iz njega, rasipaju se; on ih sabire i lijepi, ali dijelovi ne odgovaraju. Mršti se, usredotočuje se na slova.

Pogled se razlijeva po papiru, prelijeva se preko rubova: u oko mu stalno upada vlastita noga kako cupka pod pokrivačem i sjena što lagano klizi po staklu.

Sjena.

Misli se potpuno raspršiše: kakva sjena? Tupo bulji u sivu smjesu slova. Polako, ne pomičući glave, okrene oči prema prozoru. Stakla nisu zamagljena; onaj otvoreni prozor ohladio je sobu.

Ipak, jedno mjesto na staklu se magli. Mutna mrlja razlijeva se po staklu, onda se polako skuplja, kao da pulsira. On se zapilji u to mjesto, oči ga već bole od gledanja u stranu. Ne, ne pričinja mu se. Lagano se zabijeli kao da se staklo smrzava, onda opet potamni, povlači se.

Kao disanje.

On proguta slinu, osjeti kako mu se želudac steže. Zuri u ono mjesto kao opčinjen. Mrlja se pomače; lagano klizi niz staklo. Njeni tragovi hlape i nestaju, kupe se za njom kao da netko vuče veo.

On je grozničavo prati, čitavo mu se tijelo napinje. Opet onaj osjećaj – kao da nema kože.

Oči mu se zaglaviše u kraju kapka, dalje ne može vidjeti. Mrlja polako produži niz staklo.

Ne, ne može izdržati, žari ga napetost. Udahne, napne se; naglo okrene glavu.

Prestravi se: susretne se s vlastitim likom što bulji u njega luđačkim pogledom. Bjeloočnice ne vidi, namjesto njih tamne duplje – kao da nema očiju. Usta su mu otvorena, obrazi upali. Ruke u grču stišću novine, kao da će skočiti. Prestraši se sebe, zaustavi dah. Ne može odvojiti očiju – je li to stvarno on? U tom trenutku uoči kako ona mrlja klizi preko njegovog odraza, točno preko lica. Zamagli ga: leluja se, povlači, opet odnekud izvire.

Kao da mu je lice izrezano i pluta u dijelovima – iz bjeline izranja oko, nos, dio usta. Naposljetku ga cijelog zakrili, kao dim. Lica nestade. Bjelina mu se spušta niz vrat, prekriva prsa. On sjedi ukočen, oduzet; i dalje drži novine u rukama. S užasom promatra svoj lik kako nestaje u dimu.

Ispusti novine, one se razlistaše po deki. Okrene se na bok, gotovo se baci na noćni ormarić. Iščupa dvije tablete i proguta ih. Protegne se, upali glavno svjetlo. Zavuče se pod deku i pokrije se preko glave.

Neko vrijeme leži u grču. Pod pokrivačem je vruće i zagušljivo, ali neka – brže će ga prevariti san. Ubrzo osjeti kako se mišići opuštaju. Lijekovi djeluju.

Proći će, misli, svaki put prođe. Ubrzo mu misli uspore, nešto započne... ne zna što je počeo. U njemu plutaju rečenice bez završetaka. Odustane. Udovi mu se opuste, potone u ništavilo.

Sanja onaj dim. Čuči u nekoj rupi u koju suklja dim, ugušit će se. Strpi se, čuje misao, znaš da sanjaš. Ništa ti neće biti. Dim nadire, on pokušava izići. Ali udovi su mu nepokretni, zarobljen je. Mozak mu grozničavo radi – opusti se, probudit ćeš se, ovo nije stvarno. Čuje kako mu srce divlje udara. Pojavi se doktor M. – to se događa i drugima, govori mu, to je samo san. Opustite se, samo se opustite. I on se prestade boriti. Miruje, čeka da san završi. Odjednom se slika promijeni: leži u krevetu s pokrivačem preko glave. Evo, budim se, povese se, gotovo je. Htjede skinuti pokrivač, ali ruka se i ne pomače: upinje se, znoji... Čini se da su mu žive samo misli i oči pod zatvorenim kapcima. Još se malo batrga u zamrlom tijelu; umori se. Odjednom, nešto čuje. Šuštanje papira. Gdje? Sijevne prizor: novine koje razbacane leže na deki. Osluškuje: pokrivač nad glavom lagano se ugiba, preko njega na licu osjeti dodir. Netko uhvati gornji kraj deke, podiže je. Oči su mu zatvorene, ali, kao i svaki put kada je u ovom čudnom stanju, vidi. Siguran je: žena. Ne vidi joj lice, zaklanja ga onaj kraj deke što ga drži u ruci. Duga, zamršena kosa visi niz ramena.

Sada zna: ona je stajala sinoć među drvećem.

Izroni slika:

Ona je bila na cesti.

U nutrini mu se uzbiba, disanje mu se ubrza, zaguši ga. Čuje sebe kako šišti.

Ali ona samo nepomično stoji. Slijepljena duga kosa visi joj preko ruke; koža joj je izranjena, odjeća prljava.

To je ona.

Navale mu u grlo otkucaji srca, guši se, težak pritisak naliže mu na prsa. Umrijet će u snu. Strah mu napne vrat, zadnjom snagom trzne se u zamrlom tijelu. Udovi odskočiše, kapci se otvore. Deku pade s kreveta.

Nigdje nikoga. On klone na krevet, brada mu zadrhti.

What do you want from me? – zajeca.

* * *

20. 7. 1945.

Ovo je zadnji put da pišem pa reko da se pozdravim i s tobom. Mati smo juče sahranili. Kažu da je umrla od neke psičke bolesti i sigurno jest jer je popila puno takih tableta za tu bolest. Ja se ujutru začudila kad sam se probudila a ona još u krevetu. Zvala je ja budila je spavaš li reci da spavaš molim te reci. Sve tako al ona ništa. Tako je završilo. Mene tješe stalno al ja opet sve nešto mislim ko da je i moj život završio. Ne znam šta će dalje bit.

* * *

Probudio se kasno, umoran od teška sna. Devet je sati, na ormariću ga još čeka doručak. Neko vrijeme leži sklopljenih očiju, polako dolazi k sebi. Ustane, uzme ručnik i krene na tuširanje.

Voda ga je spasila, kao da je isprala težinu s tijela. Osjeća se bolje – sasvim dobro za ono što mora napraviti. Obuče ogrtač i iziđe na hodnik.

Hoda polako gore-dolje, diše ravnomjerno. Ne umara se još, to je dobro. Uputi se niz hodnik sve do stubišta. Dan je, sada sve izgleda drukčije. Osvrne se, nitko ga ne gleda.

Siđe niz stepenice, iziđe u predvorje zgrade. Neki ljudi razgovaraju, ne obraćaju pažnju na njega. Stupi na dvorište, prvi put otkad su ga doveli. Dan je miran, ugodan, magla se odavno razišla. Zagrne se mantilom i hoda dvorištem, prvo uza zidove, onda sve slobodnije. Obiđe cijelu zgradu, prošeće parkiralištem. Zastane, osluškuje disanje. Mogu ja to, pomisli.

Pogleda po dvorištu – tamo je izlaz. Napravi još jedan krug, uputi se prema zgradi. Prije nego što uđe, uoči prolaz koji vodi u drugo krilo zgrade. Poviri unutra: stepenice su točno tu gdje je i mislio.

Povuče ga snažna želja, noge same krenuše. Uspinje se stepenicama, sada već teže diše. Začuje poznat glas: to je S. Zastane. Sluša: idem dole, sad ću mu kupiti u trafici, sve je bliže

njen glas. Okrene se i požuri niz stepenice. Uleti u drugo krilo, sada već zadihan. Nagne se, hvata zrak; onda se zaputi u svoju sobu.

Legne u krevet zadovoljan. Upalit će radio i čekati ručak. Popodne će opet prošetati, ovih se dana uležao.

Ručao je s užitkom. Šetnja ga je iscrpila. Nedugo nakon što su odnijeli posuđe, vrata se otvoriše. U sobu uđe S.

- Šta radiš? - upita ona dobrodušno.

Njega zapeče savjest. Rado bi joj povjerio: cijelo jutro šetam oko bolnice.

- Evo, ništa - odvrati. - Kako je?

Ona se nasmiješi.

- Doktorica kaže da je dobro. Možda bi ga mogli pustiti preko vikenda, pa onda da ga dovodimo - govori dok skida kaput.

On odahne.

- Koje lijepe vijesti - reče.

- Znaš šta, čak ne mora dolaziti svaki dan, nego par puta sedmično, sve će nam reći. A tebi sam donijela odjeću što si tražio. E i još šta: ako te puste, nemoj mi ništa govorit, samo dođi tamo na pedijatriju obučen, jel važi? Ja ću bit tamo. To će bit kroz jutro, je li?

- Pa... mogao bih znati do jedanaest - slaže on.

- Dobro, ja ću bit oko deset kod malog. On ti kunja sve do devet - nasmiješi se. - Nemam za šta prije dolazit.

Šute.

- Kako si ti?

- Dobro je... Dobro sam. Sad se sve sleglo. Jedno na drugo... ali sleglo se. Odem svaki dan na groblje, lakše mi bude.

Odmahne glavom. Poče premještati stvari na noćnom ormariću, istrese krpu koju je donijela

da mu bude umjesto stolnjaka. Učini mu se da je poznaje cijeli život, da može predvidjeti svaki pokret: tako ona bježi od tuge. Sada će sigurno započeti o nečemu drugome.

- Da te nešto obradujem - reče. - Doved ć ti moj rođak auto danas ispred bolnice. E jesi mi i dosadio ova tri dana, stalno pitaš kad će bit auto. Eto, gotovo je. Sve je napravio, kaže da će samo naplatit materijal. Doved ć ga danas zato, ako sutra sve troje... Uh, ne smijem to ni mislit, da ne pokvarim.

Kucne u drvo.

- Sve ću mu platiti, zahvali mu. Za sve mu zahvali.

S. sjedne kraj njega, uhvati mu ruku.

Smiješi se, svija prste oko njegove šake, polako, oprezno.

- Boli li te? On odmahne glavom. S. svrne pogled prema prozoru, ruka ga nastavi milovati sama.

Gleda je.

Voliš li me? - pita je u mislima.

Ona gleda kroz prozor, razmišlja. Odjednom mu stisnu šaku, prisloni je uz obraz.

Neko vrijeme tako ostane, opet se okreće prema njemu. On je preduhitri, brzo makne pogled.

Sada promatra ona njega, on od silne čežnje napravi ozbiljan izraz, kao da ne mari.

Ona se uozbilji, polako mu spusti ruku u krilo.

- Idem opet kod njega, tražit ć me - reče.

- Kad bi... kad bi nekim slučajem... ne kažem da hoće, nego onako... Kad bi on morao ostati ovdje, bi li se ti vratila sa mnom?

Ona se ukoči.

- Zašto me to pitaš? - jedva protisne. - Znaš li nešto?

- Ma ne... ne, ne boj se. Ništa neće bit, ništa. Pitam te, eto tako... radi sebe.

Ona ga ustrašeno gleda. Ne vjeruje mu.

- Pitam radi sebe. Ništa drugo.

Lice joj se promijeni. Pogleda ga tužno, umorno.

- Kako imaš duše? - reče tiho. - Gdje ti je duša tako nešto me pitat?

Iziđe bez pozdrava.

* * *

Ima već sat vremena da je sestra odnijela večeru. Iako se bliži vrijeme počinka, ne osjeća nemir. Sasvim je razborit. Neke je stvari sa sobom raščistio, donio odluke.

Sada treba samo čekati da sati prođu. Tek što je uzeo novine, začuje se kucanje. Na vratima se pojavi doktor M.

Bude mu drago, odmah ostavi novine. Sjednite - reče.

- Kako ste? - upita doktor. Sjeti se jučerašnjeg prizora na odlasku.

- Bolje, puno bolje. Nadam se da ću sutra izići? Ne mogu više biti ovdje. Bez uvrede - osmijehne se.

- Vidjet ćemo, moglo bi lako biti da vas pustimo. Vidjet ćemo ujutro.

E. s nelagodom spusti pogled. Ne, ne bi volio da mu mora lagati.

- Dali ste mi neke razloge za razmišljanje - reče M.

On ne odgovori ništa.

- Mislim da sam dosta stvari uzimao samo tako, kao da se podrazumijevaju - nastavi. - Ali tako i živim, brzo, od danas do sutra, u smjenama... Nemam baš vremena za sitnice.

- Sve je u sitnicama.

Doktor se ugrize za usnu.

- Moglo bi se reći - reče.

Čovjek neko vrijeme razmišlja. Odjednom upita:

- Upoznali ste moju ženu... Što mislite o njoj?

M. se zbuni:

- Nisam razmišljao o njoj - odvrati. - Ne znam na što ciljate.

- Mislite li da je dobro prošla?

On ne stiže ništa reći; E. već nastavi:

- Pretpostavljam da ljudi misle da je odlično prošla: zaposlila se kod stranaca za pristojnu plaću, udala se za jednog takvog, živi bogato. Jedinica je, nije imala koga izgubiti u ratu. Otac joj je živ, ima penziju. Evo, da pitam i vas, budite iskreni: je li dobro prošla?

M. šuti, ne zna što bi rekao.

- Došli ste da razgovaramo? Eto, pitao sam vas nešto.

- Došao sam radi drugih stvari, a ne radi vaše žene. Ali, kad smo kod toga, izvrsno je prošla

- odgovori tvrdo. - Ako baš inzistirate, prema nama ostalima više nego izvrsno.

On se opusti na jastuku, kao da je dobio upravo onaj odgovor koji je želio.

- Zna li... da je njena baka po majci u onom ratu ostala bez muža... Nije se vratio i nikad nisu ni saznali što je s njime bilo. Ako mene pitate... I tada je bilo nekoliko vojski, evo baš kao i sada. On nije bio u pravoj, mislim da je to bilo. Ona sama s troje djece, bez ikakvih prihoda. Kako to već biva, dohvatio je se nekakav lokalni moćnik, ispočetka je lagao da joj može pomoći. Tražio zauzvrat jedino što je imala. Poslije je ucjenjivao. Sve je još bilo dobro dok se nije namjerio na najstariju kćer... dvanaest godina je imala. Ona je sve pokušala da je zaštiti od njega, na kraju se slomila, oboljela je. Ubila se. Ta je curica ostala s bratom i sestrom na milost njemu i selu koje ih je mrzilo. Uglavnom, i to je nekako prošlo, samo je ona znala kako je bilo. Poslije je imala velikih problema s... *fertility*? Stalno je болоvala od tih... ženskih problema, kad se udala, dugo nije mogla zanijeti. Nakon dugo vremena rodila je moju ženu. Sve je bilo dobro... tako sam čuo, izgledalo je dobro dok ona nije otišla sa mnom. Kćer joj je otišla sa mnom, starijim dvadeset sedam godina. Što mislite?

M. ne reče ništa.

- Ubila se nedavno. Ljudi se nisu mogli načuditi. Mirna, tiha žena, nikad se nije žalila. Kćer joj se bogato udala.

Obojica šute.

- Sve je povezano. Pogotovo ovdje, u ovoj zemlji: taj ciklus nesreće koji se ponavlja kada prođu neke godine... poput žene koja svaki mjesec žrtvuje bol za plodnost. Ne poštedi ni nas koji banemo tko zna otkud, usisa nas u spiralu vremena. Onda nas vrti, ljude i događaje i riječi: mijenja se samo mjesto i vrijeme. Tko zna što nam je sve zajedničko, meni i vama, svima; što smo isto učinili ili izrekli? Što smo jedan drugome skrivili, a da i ne znamo? Ništa nije slučajno.

Sve je u sitnicama... samo ih treba pronaći.

Sklopi oči. Diše glasno, uzbuđeno.

M. pričekava nekoliko trenutaka. Zatim upita:

- Je li to ono što ste mi htjeli ispričati? On leži šutke, zatvorenih očiju, grozničavo razmišlja što će mu odgovoriti. Nemoj mu lagati, govori u sebi.

Ali misli mu bježe, smeten je. Ne, nije spreman.

- Da - reče.

Zastidi se, čvrsto stisne kapke.

Ovaj to sasvim krivo protumači:

- Ne trebate se zbog toga osjećati krivim... To bi stvarno bilo pretjerano.

Njemu navre toplina u obraze, zapeče ga savjest. Okrene glavu od njega.

Samo neka izađe, misli.

- Nemojte više misliti o tome - reče doktor.

On otrpi još nekoliko trenutaka, ali više ne može. Naglo okrene glavu za doktorom, zausti...

Ali vidi samo kako se za njim zatvaraju vrata.

Ne može sada razmišljati i o tome. Odmah popije dvije tablete, usmjeri misli na sutrašnji dan.

Još samo nekoliko sati, misli.

Uskoro zaspi.

Opet isti san: šuma. Ništa drugo, samo šuma. Zna da negdje ima ljudi, čuju se glasovi, ali ne vidi ništa. U snu čuti poznat miris, snažan, kiseo vonj.

Oni glasovi se stapaju, čudno odzvanjaju. Kao da pjevaju? Ne, postaju neljudski, cvile poput životinja. Ne može izdržati, u glavi mu zuji, opsjeda ga onaj vonj, guši ga. Osloni se o nekakvu drvenu ogradu. Daska se zaklima i sruši, on pade na leđa zajedno s njom. Velik hrđav čavao zabije mu se u dlan. Šikne krv. Ono jaukanje se ne stišava, ubija ga. Odjednom, zaljulja se cijela ograda, on ugleda kako se ruši daska na dasku. Jedna pade na drvo, ono na drugo, čitava se šuma ruši poput domina. Diže se strahovita prašina, zemlja pod njim podrhtava... Sve će nestati.

Probudi se znojan. Pogleda na sat: četiri i dvadeset. Još osjeća bol u ruci. Rasani se, upali lampu, pogleda: ranica na ruci orosila se krvlju, na pidžami krvav trag. Vani lagano huči vjetar, daleko je do svitanja. Opet ugasi svjetlo, nasloni se na jastuk. Bolnu šaku polako položi na pokrivač. U tom trenutku zapuhne snažan nalet vjetra, stakla zadrhtaše, propuh zafijuče ispod vrata.

Kvaka škljocnu, vrata se polako otvoriše. Slap slabog svjetla s hodnika pade mu na prsa.

On se ne prestraši. Gleda u otvorena vrata spokojno.

Još malo, govori u sebi. Još malo.

Uze olovku i papir koji je pripremio još jučer. Upali lampu i počeo pisati. Kad je završio, nekoliko puta presavije pismo, stavi ga pod jastuk.

Gleda kako kazaljka odbrojava posljednje sekunde do pet sati. Kada je došla na dvanaest, on tiho ustane iz kreveta. Iz ormara uzme odjeću, pažljivo se obuče. Osluškuje: na katu je tiho. Vani je još mrak, svi spavaju. Tek poslije šest sati, oko pola sedam, početak pripreme za doručak, ljudi će polako ustajati. Ali on će tada već biti daleko.

Pogleda kroz rolete – u dežurnoj je sobi mrak. Doktor sigurno spava. Baci pogled na krevet:

da ga namjesti? Ne, onda će odmah znati. Ovako će dobiti na vremenu, mislit će da je tu negdje. Predomisli se: izvadi pismo ispod jastuka i stavi ga pod pokrivač. Zatim polako otvori vrata; priljubi se uza zid i na prstima požuri niz hodnik. Skrene desno, žuri niz mračne stepenice do prizemlja.

Što ako nešto pođe po zlu? Ne razmišlja o tome.

Ako ga netko zaustavi, nešto upita, što onda? Ne zna.

Sad je gotovo, mora stići. Dolje je osvijetljeno, spontano uspori. Na maloj recepciji nema nikoga, na stolici u hodniku kunja neka žena. Trgne se, uputi mu pospan pogled. On se uspravi, na lice namjesti ravnodušan izraz. Tek tada primijeti torbu i kese kraj njenih nogu, tko zna odakle je doputovala. Lakne mu. Šmugne u prolaz i popne se na prvi kat.

Stigne na vrh stepenica, zastane – nema hrabrosti stupiti na hodnik. Ovdje nije tišina; neka beba plače, čuje kako neko dijete doziva. Svako malo otvore se i zatvore neka vrata.

Uhvati ga panika, proviri samo na trenutak: odmah ugleda sobu, da, to je taj broj. Tri sobe dalje sigurno je dežurna soba – ispod vrata dopire svjetlo i tihi glasovi. Povuč se; preplavi ga napetost. Sad nema povratka, pomisli.

Neka se vrata otvoriše, sada jasno čuje glasove. Što ako idu ovamo? Poviri: dvije sestre izadoše iz one sobe i uputiše se u drugom smjeru, tamo odakle se čuo plač. Ostaviše širom otvorena vrata; on pretpostavi da unutra više nema nikoga. Pretrči na drugu stranu, uleti u sobu.

Kad ugleda usnulo dijete, na trenutak se smete. Preplave ga emocije, oduzmu mu snagu; učini mu se da ga neće moći podignuti. Nadvije se nad njega, trenutak promatra spokojno lišće. Trgne se, ugleda odjeću presavijenu preko stolice. Skine kaput, raširi ga preko kreveta; poduhvati dijete i položi ga na njega. Oprezno mu zavuče ruke u rukave, kaput samo preklopi – nema vremena za zakopčavanje. Trenirku smota, čarape brzo ugura u patike i sve to stavi pod ruku. Uze ga u naručje.

On na trenutak otvori oči. Ja sam, ne boj se – prošapće i poljubi ga u obraz. On se osmjehne, opet sklopi oči.

Iziđe, štite ga ona otvorena vrata. Osluhnu: u blizini se ništa ne čuje. Poviri iza vrata – nema nikoga. Pretrči hodnik i siđe niz stepenice. Iziđe iz zgrade. Još samo do auta i uspio je.

Uto se odnekud pojavi neka medicinska sestra, zagrnuta je kaputom. Ide mu u susret, pozorno ga promatra.

On uspori, pritisne dijete uza se, neprimjetno mu navuče kaput preko lica. Šta sad, šta sad? – misli grozničavo. Ona stade, stane i on. Ne zna što će biti.

Ona nakrivi glavu, sa zanimanjem gleda dijete u naručju.

– Kuda ćete vi? – upita. – Hitna pomoć – začuje sebe kako govori. – Gdje je?

Ona kimne glavom.

– Morate proći iza zgrade, tamo na samom ulazu, na parkiralištu. Treba li vam pomoći?

On odmahne glavom.

– Ne, hvala puno, trčim.

Trči s djetetom prema autu. Šta ako sad ova nazove i provjeri je li na hitnoj? Ne može sada o tome misliti.

Otvori stražnja vrata, pažljivo položi dijete na sjedalo. Ugleda onu dekiću, uredno složenu na kraju sjedala, pokrije ga. Sjedne za volan i doveze se do kapije.

Čuvar kunja uz televiziju, otvori mu rampu i ne pogledavši ga.

Nakon nekih sat vremena vožnje mrak se počinje razrjeđivati. Sviće. Pred njim se otvara poznat krajobraz. Navali sjećanje.

Odavno nije bio ovdje; opet – kao da je bio jučer. Promiču srušene, zapaljene kuće; ljudi se nisu vratili. One još čekaju. Samo se pokoja doima živom: iz nje tanušno vijuga dim, iz prozora dopire svjetlo. Po svemu drugome mrtva je i ona – izbrazdani, izrešetani zidovi, dvorišta bez djece. Iza zidova tužne starice u crnini.

Misli li netko o kućama koje izdišu?

Skrene na put koji vodi prema selu. Bio je samo jednom, ali siguran je – sjetit će se. Već se sasvim razdanilo, sedam je sati. Još samo poneka vlat magle lijepi se uz stabla.

U daljini ugleda kuću. Krov je sklepan, popravljen tek toliko da ne prokišnjava; na katu, oko rupa gdje su nekad bili prozori vide se crni nagoreni rubovi. Okolo pustoš išarana panjevima

posjećenih voćaka i trošna šupica.

Stane pred dvorištem. Učini mu se da je došao uzalud – ovdje kao da nema nikog živog. Ipak, u prizemlju uoči stakla u oknima, čak i zavjese. Ograda je popravljena, ne, sada se sjeća – jedino ona nije izgorjela.

Stoji nekoliko trenutaka okovan ovom pustoši, ovim mrtvilom. Žalosnim prividom života.

Iziđe iz auta, otvori stražnja vrata.

- Tata...

Dječak se iskobeljao iz kaputa, budan je. Gleda ga začuđeno.

- Brzo – reče on – brzo ćemo se obući.

Navlači mu trenirku preko pidžame, preko čarapa patike. Začudi se kako je uspio sve ponijeti.

Podigne ga u naručje i zagrne dekićom.

Uto iz one šupe iziđe starija žena zabražđena crnom maramom, nosi nekakvu kantu. Zastade na vratima, gleda prema njima. On zatvori auto, polako prilazi kapiji. Ona se ne pomače, netremice gleda u njih. Ovako izdaljega čini mu se kao da je još netko iza nje, kao da je gura – ona se lagano ljulja.

Nasloni ruku na kapiju očekujući njenu reakciju. Ona se ne pomače, samo gleda.

Odgurne kapiju, spusti dječaka na zemlju. On ga pogleda začuđeno, ali ne upita ništa. Dade mu ruku, deku prebaci u drugu. Uđu u dvorište.

Odjednom, ona žena izgubi ravnotežu, koljena joj klecnuše. Uhvati se za vrata, između nogu joj se izmigolji pas i pojuri prema njima.

On osjeti kako ga mali čvrsto stegnu za ruku.

Ne, ne pas! – proleti mu glavom, sagnu se da podigne dijete. Žena kao da se probudila, podiže ruku.

Cuko! – zaviče slabim glasom. – Cuko!!

Ali kasno. On ga ne stiže podići, pas se baci na njega. Dječak vrisnu, zatetura, ali ostade na nogama. E. ga odguruje, ali pas se ne da: dašće, stenje, liže maloga po licu, po kosi, po vratu, dira ga šapama.

Odjednom shvati – neće mu nauditi. Pogleda dijete: strah mu je iščezao s lica, sada je samo začuđen. Eno... smiješi se. Sam pusti njegovu ruku, pruži je prema psu.

Pas mahnito maše repom, na tren se osvrne na gazdaricu kao da joj pokazuje, optrči krug oko sebe, onda opet navali na maloga. Propinje se na stražnje noge, cvili, kezi usta kao da se smije.

Kad ugleda taj prizor, žena stade nasred dvorišta. Njega ne primjećuje, gleda u dijete kao obuzeta. Pas dotrči do nje, dotakne joj njuškom ruku, uzbuđeno dašće, zove je, ali ona stoji kao ukopana, rastvorenih usta. On opet otrči k malome.

Odjednom, lice joj se promijeni. Uputi mu molećiv, izgubljen pogled, kao da će nešto reći. On zausti da joj se obrati, ali ona opet svrnu pogled na dijete. Vidi kako joj tijelo u trenutku postade mlitavo, glava joj se nakrivi. Noge se saviše: ona prvo kleknu, pa sjede na tlo. Kanta se otkotrlja.

On pritrči i klekne kraj nje.

- Dođi – reče malom. Dječak priđe, pas trči uz njega pletući mu se oko nogu.

Ona gleda u dijete kao da nije pri svijesti, lice joj nema izraza. Najednom pruži ruku, uze njegovu šaku. Okrene je, prijeđe drhtavim prstom preko ožiljka. Prinese je licu i prsloni na obraz, poklopi je čvrsto objema rukama.

Sklopi oči, dršće. Ječi tiho, isprekidano, bez suza – kao da trpi strašnu bol.

Dječak ga uplašeno pogleda, on mu kimne glavom – sve je u redu. Uhvati ga za ruku.

Pokuša je podignuti, ona se ne da otrgnuti. Obujmi dječaka rukama oko gležnjeva, glava joj klonu na njegove cipele.

On promotri dijete. Riskirao je s ovim, puno. Ali sada ne žali. Njegovo je lice mirno – kao da razumije.

On ga pozove pokretom, nešto mu prišapne. Dječak se iznenadi, gleda ga u čudu. On mu kimne još jednom. Mali posluša.

- Bako - reče.

Ona se umiri.

- Bako - ponovi on; ona otvori oči. Podboči se dlanovima o zemlju, diže se kao hipnotizirana; opet ga uhvati za ruku.

Povedoše je u kuću. Pred vratima pas zastade, poče lajati.

- Ne dam mu u kuću - promrmlja žena. - Ajde - reče i pas veselo utrči.

E. sjede s djetetom za stol. Ona pođe do peći pa zastane. Otare ruke o pregaču, dođe do stola, namješta maramu. Ode do vitrine, donese dvije čaše na stol. Onda opet ode do peći, ubaci još jedno drvo u vatru. Diše glasno, teško. Gleda po kuhinjici kao da ne zna kako se tu zatekla. Stalno pogledava dječaka, ali samo nakratko, bojažljivo, kao što se gleda u sunce. Stišće ruke jednu u drugoj, boji mu se prići.

- Teško mi je ovo reći... - započe on smjerno - ali možemo biti samo kratko, moramo brzo ići.

Ona rastvori usta, užasnuto ga pogleda.

- Nemojte - prošapće.

Njemu pade na pamet:

- Bi li izašao malo se poigrati s Cukom u dvorištu? Bojim se samo da mu ne bude zima - doda.

Ona se usplahiri:

- Jest, zima će mu bit, evo daću mu ja jaknu, čuvam još od...

Proguta riječ.

- Daću mu jaknu od sina.

Ode u sobu, začas se vrati s jaknom i šalom. Klekne, obuče ga s pažnjom. Koristi svaki pokret da mu dodirne obraze, da mu pomiluje kosu. Naposljetku ga snažno zagrlji, zagnjuri mu lice u prsa. Ostane tako, čini se kao da se nikad neće odvojiti od njega. Dječak stoji kao ukopan, boji se pomaknuti, uputi mu začuđen pogled.

Ona ga napokon pusti iz zagrljaja.

- Ajde s Cukom - reče.

Ostadoše sami. Ona donese kavu, ponudi ga rakijom. Pokreti su joj kruti, kao naučeni, čini se da ulaže silan trud da bi obavila te radnje. Namjesti stolicu da vidi kroz prozor.

- Ispričajte mi - reče tiho. Gleda u dječaka sa psom.

On joj sve ispriča. Nije odavde, stranac je. U rat je došao poslom, miriti zavađene strane.

One je noći nakon dojave stigao na mjesto zločina i naišao na zgarište, poslije su u rupi pronašli cijelu obitelj: oca, majku i dvije kćeri. Stradalo je cijelo selo, osim rijetkih koji su se, slučajno ili po nečijem savjetu, zatekli izvan sela. Dok su pretraživali šumu, naišao je na pećinu iz koje se čuo dječji plač. Dječak je bio umotan u veliki kaput, sav ulijepljen od isповраćanog mlijeka i garava lica. Unutra su našli izgorjele šibice, puzao je po njima i tako se umrljao. Da, i peršin, vlažno lišće peršina - to je zapamtio.

Ona cijelo vrijeme sjedi nepomično i gleda u dijete vodenastim pogledom. Na trenutak se upita sluša li ga uopće. Kad je spomenuo peršin, ona zatvori oči. Drži ih nekoliko trenutaka sklopljene, s mukom proguta slinu. Brada joj zadrhti.

Težak trenutak prođe, ponovo ih otvori. On ne smogne snage upitati je što to znači.

- Za dva dana stradalo je vaše selo... Ali o tome vam ne moram ja govoriti.

Ona ne može odvojiti pogleda od djeteta. Lice joj je poprimilo blag izraz, kao da se u njega opet vratio život.

- Ono nije naš pas - reče.

On se iznenadi, ali ne reče ništa.

- Cuko je bio njegove majke... Kad je moj sin... kad su se njih dvoje uzeli, otac je se odreko. - Uzdahne. - Nije se baš pravo odreko, ali je tako govorio, iako svi znaju da mu je bila mezimica. Bio je... tvrd.

Zašuti.

- Kad je pas imo povrijeđenu nogu, dijete je zateturalo, šta li, spotaklo se, mali je bio, jedva

da je hodo... I nagazio psa. On ga ugrizo za šaku, tamo... đe mu je ožiljak. Nije htio, nikad nikog nije ugrizo, pričala mi snaha, a nije ga ni jako, nego ono... po nagonu. Onda je odjednom nesto, njena mati joj ispričala da je pobjego. Uvijek se tome čudila, sirota, i mene je pitala šta mu je došlo da ih napusti. Poslije smo saznali, pričali ljudi... Da joj je otac toliko volio malog da nije mogo to pregorit, otad nije mogo podnijet Cuku, udario ga i otjero, nekud ga odvezo dalje... Al on je tražio put nazad i došo nakon skoro mjesec dana, kad je sve bilo gotovo. Ležo je u dvorištu i cvilio danima, pa ga ljudi hranili i eto prehranili nekako, kako se ko vraćo. Kad smo se ja i muž vratili iz izbjeglištva, doveli ga sebi. Muž mi poslije umro, osto jedino Cuko sa mnom.

On spontano preklopi ruke, spusti ih na krilo. Pod stolom prijeđe prstom preko one rane od noćas.

Oboje šute.

- Žena mi je oдавде, blizu, možda sat vremena vožnje. Iz R. je, vi ćete sigurno znati gdje je... Upoznali smo se na poslu, radila je kod nas...

Žena ne obraća pažnju. Čini se da je ta priča i ne zanima. Gleda kroz prozor u dječaka, u krilu među prstima stišće platnenu maramicu.

- Ne bi ga mi uzeli... Ne bi, kunem se, da smo znali da ima ikoga živog od rodbine. Ali ovdje je kilometrima sve bilo zgarište, ono malo preživjelih izbjeglo, za nekima se i danas traga. A mi se zaljubili u njega, svaki dan smo ga posjećivali u domu. Uzeli smo ga privremeno, da ga spasimo od bijede. Eto, ostao je skoro četiri godine. Potpisao sam... - zastane - ako se ko nađe da ću ga vratiti.

Ona otare oči maramicom. I dalje netremice gleda kroz prozor, kao da ne smije odvratiti pogleda. On napeto iščekuje njene riječi, kao strašan sud.

- Roditelji su mu mrtvi. Oba sina mi poginula... Kome ćete ga vratit?

On ušuti. Htjede nešto reći, ali riječi ustuknu pred njenim bolom.

Sada oboje šute. Ona povremeno nakrivi glavu da joj dijete ne izmakne iz vida.

E. se naposljetku odvaži:

- Imate li neku sliku? - upita.

Ona ga pogleda neodređenim pogledom, kao da nije razumjela. Odupre se, diže se sa stolice.

- Jedino slike i imam - reče.

- To sam jedino ponijela kad smo bježali.

Prati je pogledom dok ide do vitrine, kao sjena, kao neživa. Nelagodno mu je - ova odsutnost života mrzne mu krv.

Čini mu se kao da će je u svakom trenutku nestati; rasplnut će se poput magle i on će shvatiti da je cijelo vrijeme ovdje sjedio sam. Da mu se smrt narugala.

Ona se vrati, stavi pred njega na stol nekoliko slika:

Njih dvoje na vjenčanju s malo svatova.

On s bebom u naručju.

Ona.

On primače sliku. Nasmijana mlada žena duge crne kose drži dijete u naručju. Lice mu je priljubila uz svoje, debeli se obrašćići napućili. Preplavi ga sjećanje: i on ga pamti takvog. Ovo je slikano možda mjesec dana prije nesreće. Težak osjećaj pritisne mu prsa.

Promatra njene oči: plave su, blage.

Ne mogu mi željeti zlo, pomisli.

Zapeče ga savjest zbog te misli. Krišom pogleda staricu, ali ona nije primijetila ništa. Tupo gleda kroz prozor.

- Zna li vi šta je bilo? - upita ona odjednom. Govori isprekidano, prigušeno, kao da se boji iz sebe otpustiti riječi.

- Ne znam - odvrati. - Ne znam kako to da je bio u pećini, daleko od nje. Žena i ja smo dosad samo znali da mu se roditelji vode kao nestali. Bilo je još takvih slučajeva. Istraga je trajala godinama, nije bilo svjedoka... Nedavno je utvrđeno ko su mu roditelji, javili su mi da dođem. Moguće da je netko svjedočio... Čim izađem iz... - pogleda u ženu, presiječe riječ. - Iza nedjelje ću se javiti vlastima pa ću znati detalje.

- Ona je bila ko luda za tim djetetom... - pogleda ga prvi put u oči. - Nije nikud išla bez

njega, ne bi ga ostavila sekunde. Kako je to bilo da je on bio u pećini a ona tamo, kako?

On slegne ramenima.

- Znam ja tu pećinicu, tamo su se i moja djeca zavlačila pa bi se igrala... Danas ni tamo nikog nema da se igra, nema ljudi, nema ni djece... A i jest ovo šuma mrtvih, ne znam jesam li i ja živa il samo mislim da jesam...

Ispreplete prste na rukama, čvrsto ih stegne.

- Onda, kad smo čuli šta se desilo, mislili smo da je mali s njom strado, iako nije bilo tijela, al eto, tako smo mislili... Ko bi to ikad pomislio da bi on bio negdje, a da nije s njom? Sin je tako i pogino, prežalio ga.

Suza joj klizne niz obraz.

- Bože moj, je li znala kad su je... - zamukne. - Da joj je dijete... Iz groba bi izašla.

Proguta suze. Usne joj drhte.

- E, da znaju da je živ... - prošapće - da oboje u miru počivaju.

Njega prože nelagoda. Nemir što je već neko vrijeme tinjao u utrobi razmili mu se tijelom. Sad mora ići.

Naglo ustane, ona brzo otare suze. Molećivo ga pogleda.

- Stvarno moramo ići. Moramo... danas stići na jedan pregled, ništa strašno. Evo sutra je subota...

Uoči grč na njenom licu, ispravi se:

- Evo danas, vidjet ćemo već danas popodne, doći ćemo.

Stavi joj ruku na rame:

- Doći ćemo - ponovi.

Izađoše u dvorište, dječak ga razočarano pogleda. Vratit ćemo se opet - reče mu.

Žena mu priđe, ljubi ga u kosu, drži ga čvrsto uza se sve do kapije. Sjedaju u auto, pas se ne da odvojiti od djeteta.

- Vratit ćemo ga - reče ženi. Pas veselo utrči na stražnje sjedalo.

Kad je zatvorio vrata za djetetom, ona ga dotače po ramenu. On se osvrne. Ona se snebiva, pogledava u dijete, onda se povuče nekoliko koraka. E. shvati, primakne joj se. Ona gleda u pod, koleba se, kao da se stidi.

- Kako se sad zove? - tiho upita.

On tek tada shvati da ga nijednom nije oslovila imenom. Preplavi ga strahovita zahvalnost, poniznost pred još jednom njenom žrtvom. Osjeti potrebu da je zagrlji, da joj kaže da razumije kako je to za nju... Da nešto kaže. Ali ona gleda u njega bezizražajno, umorno, iscrpljena od emocija. Postade svjestan koliko riječi mogu biti jadne. Zar će one iskupiti sve?

Zastidi se, odustane. Reče joj ime. Ona kimnu glavom smjerno, bez ikakve reakcije, kao da jedino tako može biti.

Podoše prema autu. E. otvori vrata, ona ostade stajati na kapiji. On poželi još nešto reći, ne ostaviti je tek tako.

Stavi svoju ruku na njenu.

- Završilo je i ovo zlo - reče.

Njen ga pogled sledi. Ne uzvraća sućut; prazan je, hladan, tup. U njenim očima ne može pročitati ništa. On se opet sjeti svoje misli: kao da nije živa. Učini mu se da nije ni pomakla usne; iz nje se otisnuše riječi:

- Nije završilo. Nikad neće. Nikad.

Ove ga riječi osupnuše, kao zlokobno proročanstvo. Kao sud.

Zastidi se. Sebe, lakoće svojih riječi. Što je zapravo pokušao?

Sjedne u auto, pribere se. Krene. Grozničavo razmišlja: skoro je devet sati, još više od sat i pol vožnje... Ne. Zna kuda mora ići. Skrene na zemljani put koji je vodio u šumu.

Auto se trucka lošim putem, krcka grumenje i granje; razbija jutarnji spokoj šume. Po samom dnu, pri zemlji, gnijezde se posljednji ostaci magle. Svjetla po njoj poskakuju i kovitlaju je poput dima.

Sve su bliže. Naposljetku ugleda malenu čistinu, na njenom je rubu, među drvećem, skrivena špiljica. Uspori. Ne može joj prići autom, desetak metara valja pješke, preskačući stijene i polegnuto granje.

Ugasi auto, iziđe. Otvori stražnja vrata:

- Izadi - reče - nešto ću ti pokazati. Povedi i Cuku.

Uhvati ga za ruku, pođu prema špilji. Pas ostade priljubljen uz vrata. Počne cviliti.

Dodi, govori mu dječak, ali on se ne miče. Gleda negdje pored špilje u šumu, njuši zrak.

- Neka - reče on - brzo ćemo.

Dode do špilje, zatrese onu stijenu na ulazu, uspije je odvaliti. Dječak ustukne.

- Hoćeš pogledati unutra? On užasnuto zatrese glavom. Mrak je - odvrati. Zaokruži pogledom oko špilje, napravi dva koraka unatrag.

- Neću tu - reče i požuri prema autu.

On ne izdrža. Zaviri unutra; sjećanje se uskovitla. Čuti kako mu se disanje ubrzava. Navali u njega snaga: obujmi onaj kamen i snažno ga gurne. On se skotrlja niz brežuljak.

E. raširi ruke. Okreće se oko sebe, traži među drvećem.

Evo ga - šapće. - Evo ga.

Pas cvili jače, sada već zavija. Dječak ga se prestraši, uđe u auto; pas uleti za njim. Zatvore vrata.

Čuje se samo tiho stenjanje mrzle zemlje pod njegovim nogama. Još malo zastane, ogledava se. Napokon uđe u auto.

- Sad ćemo - reče djetetu. - Lezi i pokrij se dekom pa idemo. Probaj malo zaspati.

Dječak legne i zagrlji psa. Pas i dalje tiho cvili, zavukao je njušku pod deku kao da se skriva. Njega skrši ova strepnja, ovo iščekivanje. Ruke izgubiše snagu, nasloni čelo na volan.

U tom trenutku nešto se dogodi. Ne može objasniti, jednostavno zna. Pas zamukne.

On polako okrene glavu. Vidi kako se stražnje staklo polako magli, kao da mrzne. Cuko se

trgne, propne se na stražnje noge, priljubi se uz ono staklo cvileći. Dječak više ne obraća pažnju na njega, oči mu se sklapaju.

E. se upinje, oči ga peku od umora. Pas mu zaklanja pogled; ne može razabrati magli li se staklo izvana ili od njegova toplog daha.

Ona se magla polako leluja, pulsira. To pas diše, pomisli.

Učini mu se da se ona mrlja pomiče, klizi prema bočnom prozoru.

Cuko se cvileći premješta na sjedalu, klizi njuškom po staklu. Možda je to samo on? Uši su mu polegale, gleda tužno, molećivo. Dodiruje njuškom staklo, plaho, oprezno, kao da ga ljubi. Za njim ostaje mokar trag.

Odjednom stane. Naglo se povuče unatrag, legne i zavuče njušku pod dječakovu ruku. Mali se promeškolji zatvorenih očiju, obujmi mu glavu ručicom.

On sjedi za volanom: ne miče se, suspreže dah. Prvi je put sasvim spokojan. Protegne se i polako otvori stražnji prozor. Unutra uplovi hladan, mutan zimski zrak, poput rijetka dima. Cuko diže glavu, cijukne. Glava mu se slegne, zabaci je unatrag, kao da ćuti dodir. Čuo je jednom kako ljudi pričaju, ali nije vjerovao – da pas plače. Gleda negdje iznad sebe velikim vlažnim očima, iz oka mu se preli kap.

On se napregne, promatra. Je li?... Čini mu se... kao da se malome zanjihao pramen kose. Jedan, pa drugi. On se nasmiješi ne otvarajući oči.

Onda opet ne vidi ništa, mišići ga bole od silne težnje da se ne pomakne. Ne može se potpuno sabrati; u autu je vruće, zagušljivo. Prozori se orošavaju kapima. Pas se skutrio, leži nepomično, gotovo da ne diše. Netremice gleda u dijete.

E. odjednom ugleda kako dječak dotače obraz ručicom, osmijehne se, uvuče glavu u ramena.

Cuko... vidiš da spavam – promrmlja smiješeći se; mahne rukom iznad glave.

Ona se magla uskomeša; bistra kaplja rose pade dječaku na obraz. On otvori oči samo na trenutak, ponovo ih sklopi. Pas začuđeno diže glavu.

Zrak se razbistri, svega nestade. Na staklima ostade samo mokar trag.

On duboko udahne, otpusti težinu što mu se zaglavila u grudima. Polako zatvori prozor.

Nekoliko trenutaka nijemo gleda pred sebe. Osvrne se na dijete: spava.

Okrene se, upali auto i krene. Pas se brzo prope na naslon, priljubi se uz staklo. Još jednom tiho zacvili.

On pogleda u retrovizor. Ne vidi dobro: put je neravan, slika u ogledalu se trese.

Učini mu se da je netko tamo, ali to potraja samo tren. Izgubi se među drvećem.

Grane trepere, klimaju se i sudaraju; kao da su žive.

Kao da cijela šuma drhti.

Najednom... stabla su sve rjeđa, kao da se razmiču, ugibaju... Otvaraju im put.

* * *

U šest sati ujutro M. sjedi za svojim stolom i gleda u pismo pred sobom.

Sestra ga je probudila prije pola sata: kroz rolete je uočila da gori lampa i da nema nikoga u sobi, bilo joj je sumnjivo. Kada ga nije našla ni u zahodu, pregledala je krevet. Ispod pokrivača stajao je nekoliko puta presavijen bijeli papir na kojem je pisalo *Molim predati doktoru M.*

Bio je izbezumljen. Znao je da mora hitno odlučiti – uskoro će cijeli dječji odjel biti na nogama. Ali ne, ne može se sabrati, u glavi mu neprestano odjekuju riječi:

... O ovome što ćete jutros učiniti ovisi puno ljudi, njihovih sreća i nesreća. Puno više nego što vam se sada čini. Neke će se otkriti puno kasnije, kada već budu zaboravljene. Sjetite se, sve je povezano.

Ostavio sam ih u dobrim rukama.

... Nadam se da sam sada vratio sve svoje dugove. Ovdje sam dobio na dar: probuditi se. Istinski vidjeti. Razumjeti. On se ne može vratiti, može se samo poslati dalje. Htio sam da to budete vi. Bio mi je neprocjenjiv, puno puta bio mi je prokletstvo. Možda bude i vama. Vidjet ćete, isplati se.

Sitnice su važne.

Tragajte.

Podignuo je slušalicu i nazvao doktoricu V. Probudio ju je, isprva mu nije ni prepoznala glas. Trebam veliku uslugu, ne možeš ni zamisliti koliku, rekao je. Jesi li ti pri sebi, uzviknula je kada joj je ispričao. Molim te, riješi nešto, ne znam šta, da znam riješio bi ja, rekao je. Vratit će ga do jedanaest. Kad mu dođe žena, pošalji je meni. Ona je samo usplahireno puhala u slušalicu i ponavljala: ali to je dijete, dijete, šta da kažem, kako, kad, gdje sam ja bila, šta ću reći, budala jedna nenormalna, šta je učinio, crknut ću od muke, ja sam odgovorna, shvaćaš li, budala jedna, kako znam da će se vratiti do jebenih jedanaest? Prvi ju je put čuo da psuje. Tako piše i ja mu vjerujem, vratit će se do jedanaest, sigurno, rekao je.

Sestri je rekao da će joj sve ispričati... čim bude mogao. Za sada je to bilo dovoljno da kupi njeno povjerenje. Kasnije će vidjeti što će.

Sada, kada je prohujao prvi nalet bijesa i nevjerice, sjedi i ponovo čita pismo, riječ po riječ.

Stvaraju se slike, utiskuju se u njega poput bolnog žiga.

Osjeća kako se sav pretače u riječi. Prepoznaje ih, čuti ih svojim. Kao da ih je već čuo, stotinu puta izgovorio. Ili je samo čeznuo da to učini.

Ali nije ih mogao naći.

Ne, nisu to riječi – to su otrgnuti komadi mnogih života koje je dotakao, koji su ga dotakli.

Na trenutke mu se čini da ih sam ispisuje, da je sve ovo odavno počivalo u slutnji.

Ustane, ode do prozora. U dolini mirno počiva grad. Nad njim se svila magla. Iz nje se ponegdje polako probije sićušno svjetlo: ljudi se bude. U onome sivilu čini se da sitna svjetla imaju neizreciv sjaj; probadaju ga poput žarećih igala. Poput onih svjetlica za kojima sam trčao u bakinom šljiviku, kad bi pao prvi mrak, sjeti se M.

Primakne se bliže staklu, zagleda se u mnoštvo prozora. Koliko je iza njih riječi, neizrečenih, nikad nenapisanih?

Prvi put sebi dopusti: zaplače. Pusti da mu se suze cijede na mantil, nije ga briga hoće li tko

ući. Plače za svim svojim dragima, za ovim ljudima, za ovom zemljom. U ovoj priči sva je bol svijeta, u njegovoj, u njihovoj.

Istodobno samo trenutak u svemiru.

Istrgnuti komadići dio su neke druge priče, oni opet neke druge. Iste riječi i rečenice koje izgovaraju ljudi, živi i oni već određeni da budu mrtvima, sretni ili oni što se takvima prave. Neki u prolazu, neki da prevare, neki što ne misle ozbiljno. Neki iz dosade.

Neki da im budu posljednje.

Iste riječi, iste rečenice. Tisuće trenutaka lebde u svemiru, odvojeni, daleki, nikad se neće sresti – čini se. U isto vrijeme dio jedne galaksije, zajedničke priče koje nisu svjesni.

Ne mogu je spoznati.

Neki je naslućuju, povremeno se podudare i isprepletu životi i riječi. Sumnjaju.

Ali to nije dovoljno za istinu.

Sve je povezano, nekad netko pomisli, ali nije siguran. Ne zna, ne može dokazati.

Može li itko?

Zazvoni telefon. On se prene, brzo otare lice. Duboko udahne, treba mu malo vremena da se pribere. Pusti da odzvoni nekoliko puta.

- Halo – javi se napokon promuklim glasom.

U slušalici kratka tišina.

- Oprosti, rano je al nešto mi došlo... nisam više mogla izdržat da ti ne čujem glas...

Spavaš li?

Aleksandra Kardum

Rođena 1969. u Varešu, Bosna i Hercegovina. Diplomirala, magistrirala te dovršava doktorski studij obiteljske pedagogije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Nakon diplome radila kao profesorica glazbene umjetnosti u gimnaziji, a nakon toga kao glazbeni terapeut za djecu s poremećajem iz spektra autizma. Piše romane, kratke priče, kao i dramske tekstove za djecu.

Roman *Ono što sam prešutjela* prije objave proglašen je jednim od deset najboljih neobjavljenih hrvatskih romana. Roman *Spavaš li?* dobio je nagradu Fran Galović za najbolje prozno djelo na temu podvojenog identiteta. Roman *Pratim te*, prema mišljenju stručnog žirija Hrvatskog radija, proglašen je najboljim romanom 2010. godine. Dramski tekst „Na krovu svijeta“ ušao je u uži izbor za nagradu Mali Marulić 2016. Dramski tekst „U zemlji Jajoliji“ napisan je i prilagođen mogućnostima djece s autizmom, a predstava nastala na tom tekstu prva je u kojoj ravnopravno sudjeluju djeca s poremećajima iz spektra autizma te profesionalni glumci i zabavljači.

Tijekom 2012. godine pisala je kolumnu u Slobodnoj Dalmaciji pod naslovom *Ima li života nakon razvoda*. Povremeno piše glazbu pomoću koje se trudi senzibilizirati javnost i podignuti svijest o problemima djece i obitelji koje se bore s autizmom.

Objavila: *Ono što sam prešutjela* (roman, 2005; slovensko izdanje, 2007), *Spavaš li?* (roman, 2007), *Pratim te* (roman, 2010).

Biblioteka Online

knjiga 161

Aleksandra Kardum

SPAVAŠ LI?

© 2019 Aleksandra Kardum

© za elektroničko izdanje: Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, 2019

Izdavač

Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, Zagreb

Za izdavača

Krešimir Pintarić

Urednik

Goran Čolakhodžić

Fotografija

invisiblepower / Pixabay.com

ISBN 978-953-345-709-3 (HTML)

ISBN 978-953-345-710-9 (EPUB bez DRM)

ISBN 978-953-345-711-6 (PDF)

ISBN 978-953-345-712-3 (MOBI)

Prvo izdanje

Disput, Zagreb, 2007.

**Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Grada Zagreba i Ministarstva kulture
Republike Hrvatske.**

